

Afrika Tanulmányok XI. évfolyam, 1-2. duplaszám
tavasz-nyár

Fókuszban Fenntartható energiagazdálkodás – Megújuló energiaforrások Afrikában

Afrika ma
Eritrea, a menekülő nemzet

Nyelv és irodalom
Két afrikai nyelv szintaktikai és
morfológiai sajátossága a
magyar nyelv tükrében

8+1 könyv Afrikáról

Színház
Afrika és afrikaiak a kortárs író színpadon

Kiadja/Published by: IDRResearch Kutatási és Képzési Kft./Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó/Founder and Executive Editor TARRÓSY István

Főszerkesztő/Editor-in-Chief BÚR Gábor

Olvasószerkesztő/Proofreading Editor A. GERGELY András

Tördelőszerkesztő/Technical Editor VÖRÖS Zoltán

A szerkesztőség tagjai/Members of Editorial Team TARRÓSY István, VÖRÖS Zoltán

Külső munkatárs/Contributor SZILASI Ildikó Hermina

Szerkesztőbizottság/Editorial Board BESENYŐ János, BÚR Gábor, CSATÁDI

Katalin, MORENTH Péter, SUHA György, SZABÓ Loránd, TARRÓSY István

(elnök/chair), VOJNITS András

Tudományos Tanácsadó Testület/Scientific Advisory Board BENKES Mihály,

BIERNACZKY Szilárd, CSIZMADIA Sándor, FODOR Erika, KISS Judit, RÉGI Tamás,

SÁRKÁNY Mihály, SUHA György, SZOMBATHY Zoltán, VIDACS Bea

Design & Layout IDRResearch Kft./IDRResearch Ltd. - www.idresearch.hu

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei/Publisher and Editorial Team 7624 Pécs,

Jakabhegyi út 8/E.

T./F.: +36 (72) 522-624 afrika@publikon.hu, www.afrikatanulmanyok.hu

Hirdetésfelvétel/Ads and Publicity 7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E.

T./F.: +36 (72) 522-624 afrika@publikon.hu

Olvasói levelek/Readers' Comments afrika@publikon.hu

Értékesítő partnerek/Sales Partners

www.afrikatanulmanyok.hu

www.publikon.hu

Borítófotó/Cover Photo Tarrósy István, Kilwa, Tanzánia, 2016

Támogatóink/Our Supporters

Systrans Kft.

Megjelenik évente négy alkalommal/Published four times a year

A lap előfizethető/Subsription

IDRResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E

T./F.: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

www.afrikatanulmanyok.hu

Nyomda/Printing House Molnár Nyomda Kft. **Felelős vezető** Molnár Csaba

ISSN 1788-6422

Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikk, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumba foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül.

A lapban megjelenő hirdetések tartalmaért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) való megjelentetése a kiadó joga.

A tizenegyedik évfolyamunk első duplaszámában ismét széles interdiszciplináris bázisból ajánlunk figyelmükbe izgalmas témákat. Egyedi írásokat olvashatnak többek között két afrikai nyelv morfológiai sajátosságairól a magyar nyelv tükrében, illetve a kortárs ír színház által feldogozott „Afrika” és „afrikaiak” témák kapcsán. Ez utóbbi szerzője Kurdi Mária Professzor Asszony, aki az angol és ír irodalmak avatott szakértője. A nyelvészeti elemzést a kenyai Linda Ouma adja közzé, aki jelenleg BA-tanulmányait fejezi be a Pécsi Tudományegyetemen. Kurrens mai afrikai kérdéseket taglalnak a további tanulmányok, melyek közül az egyiket Szélinger Balázs jegyzi: írásában Eritreával foglalkozik, amely az elmúlt másfél évtizedben adta az Afrikából érkező menekültek egy igen jelentős részét. A szerző az e mögött sorakozó történelmi-politikai okok megértéséhez kíván hozzájárulni. Kis Katalin doktorandusz pedig az afrikai fenntartható energiagazdálkodásról és a megújuló energiaforrások jelentőségéről közöl cikket. Könyvkritika rovatunkban Biernaczky Szilárd kilenc, a L’Harmattan-nál megjelent afrikai témájú könyvet ismertet, Tarrósy István egy skót Ruanda-kutató néhány évvel ezelőtt megjelent munkáját összegzi angolul. Remélem, élvezettel olvassák valamennyi írást, egyúttal kitartóan támogatják a jövőben is az Afrika Tanulmányok folyóiratot, mely 2017-ben C-kategóriás folyóirata lett a Magyar Tudományos Akadémiának!

The first double issue of the eleventh volume of our journal covers yet again a wide range of intriguing topics and themes. Unique pieces are presented about the morphological characteristics of two African languages in light of the Hungarian language, as well as Africa and Africans in the contemporary Irish theatre. This last paper is authored by Professor Emerita Mária Kurdi, a renowned expert of English and Irish literature. The linguistic analysis is put forward by Linda Ouma, a Kenyan BA-student at the University of Pécs. Contemporary issues are dealt with two by others scholars, Balázs Szélinger, who writes about Eritrea in a historic perspective, with a focus on the role of the extended military service in the mass migration of the Eritrean youth; and PhD-student Katalin Kis, who deals with sustainable energy management and renewable energy resources in Africa. In our review section Szilárd Biernaczky gives an overview of nine books published by L’Harmattan, and István Tarrósy sums up the major argument of the Scottish Rwanda-expert, Hazel Cameron, from her book on Britain’s hidden role in the genocide of 1994. We hope you will enjoy them, and will support us in the coming years, in particular, as the Hungarian Journal of African Studies has been selected a C-category journal of the Hungarian Academy of Sciences this year.

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

KIS KATALIN

FENNTARTHATÓ ENERGIAGAZDÁLKODÁS MEGÚJULÓ ENERGIAFORRÁSOK AFRIKÁBAN

5

Ma még a fosszilis tüzelőanyagok elégitik ki a világ energiaigényének tetemes hányadát – ami az afrikai kontinens esetében is igaz –, ugyanakkor egyre jobban előtérbe kerülnek a megújuló energiaforrások is. Ebből következően, tanulmányomban először a fosszilis tüzelőanyagok használatai területeiről és a tartalékokról adok egy rövid áttekintést. Ezt követően a megújuló energiaforrásokat mutatom be, felvillantva az eddig kiépített infrastruktúrát. Végül pedig megvizsgálom, hogy megújuló energiaforrások jelenleg milyen szerepet töltenek be Afrikában, kiemelve a regionális integrációk szintjén tett lépéseket is.

SZÉLINGER BALÁZS

EGY VAGY KÉT NAPRA A HALÁLTÓL: ERITREA, A MENEKÜLŐ NEMZET

25

Eritrea, alig nagyobb, mint Magyarország, lakossága pedig mintegy kétharmada a miénknék. Mégis, az elmúlt másfél évtizedben ez a viszonylag kis ország adta az Afrikából érkező menekültek egy igen jelentős részét. Írásunk olyan történelmi-politikai okok megértéséhez kíván hozzájárulni, amelyek ahhoz vezettek, hogy Eritreát a politológusok és történészek zöme ma a “bukott államok” (failed state) kategóriába sorolja. Célunk az is, hogy hosszú idő után ismét magyar nyelven is korrekt információ legyen hozzáférhető erről az országról.

KURDI MÁRIA

AFRIKA ÉS AFRIKAIK A KORTÁRS ÍR SZÍNPADON: INTERKULTURÁLIS ÉS SZÍNHÁZI KIHÍVÁSOK

41

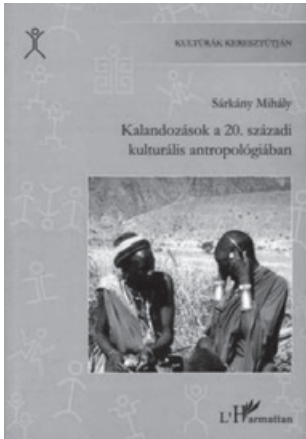
„A XIX. századi angol karikatúrák nem egyszer emberszabású majmokhoz hasonlóan ábrázolták az ír férfiakat, akiknek agya és így gondolkodása, szellemi képességei is az afrikaiakéhoz hasonlóan kevésbé fejlettek, mint az angolszászoké. Ugyanakkor a róluk alkotott sztereotípiák szerint nincs a fehér emberre jellemző önuralmuk, s ezért vetemednek sokszor erőszakos tettekre, melyek elkövetésében a felsőbbrendű gyarmatosítónak kötelessége őket megfékezni. Az ideologizáltan rasszista és gúnyolódó ábrázolásoknak a kor felfogásában tudományos alapja volt.”

LINDA OUMA

KÉT AFRIKAI NYELV SZINTAKTIKAI ÉS MORFOLÓGIAI
SAJÁTOSSÁGA A MAGYAR NYELV TÜKRÉBEN

57

A szerző dolgozatában két afrikai, Kenyában beszélt nyelvet elemez, a *luo*-t és a *szuahéli*-t, ezek formai sajátosságaival foglalkozik. E két afrikai nyelv a szerző anyanyelve is. Tapasztalata, hogy a *luo* nyelv sajátos morfológiai jegyekkel rendelkezik, amelyek eltérnek az univerzális morfológiai sorrendtől. Az univerzális sorrendben, a [mód/idő] morféma közelebb áll az igetőhöz, mint a [személy] morféma. A *luo* morfológiai sorrendben pedig a [személy] morféma közelebb áll az igetőhöz, mint a [mód/idő] morféma. A *szuahéli* morfológia sorrendjében a [mód/idő] morfémák néha az igető mellett vannak, és néha a [szám/tárgy] morfémák vagy az [aspektus] morféma megelőzi őket. A *szuahéli* nyelv részben tartja csak az univerzális morfológiai sorrendet. A szerző elsődleges kérdésfelvetése arra irányul, hogyan „sérti meg” az univerzális morfológiai sorrendet a két nyelv morfológiai felépítése. Vizsgálódásait a magyar nyelv sajátosságainak tükrében végzi. Munkájával arra szeretne rávilágítani, hogy pontosan milyen hasonlóságok és különbségek lehettek fel a magyar és a két afrikai nyelv között.

RECENZÍÓ
BIERNACZKY SZILÁRD

NYOLC + EGY KÖNYV AFRIKÁRÓL

73

TARRÓSY ISTVÁN

BRITAIN AND THE RWANDAN GENOCIDE OF 1994 IN A CRITICAL ANALYSIS -
THE MAJOR ARGUMENTS OF HAZEL CAMERON'S BOOK

78

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

sustrans

FENNTARTHATÓ ENERGIAGAZDÁLKODÁS

MEGÚJULÓ ENERGIAFORRÁSOK AFRIKÁBAN

KIS KATALIN

Bevezetés

Az ENSZ már 1969-ben felvetette – a közvéleményhez intézett felhívásával –, hogy szükséges foglalkozni a Föld globális problémáival, melyet a Római Klub is támogattott. A fenntarthatóság fogalmának megjelenése szempontjából kiemelt fontossággal bírt a Környezet és Fejlődés Világbizottság 1983-as megalakítása, és az általuk 1987-ben kiadott Közös Jövők jelentés (Bukovics és szerzőtársai, 2014). Bukovics és szerzőtársai (2014: 5) kiemelik, hogy a magyar fordításban itt még harmonikus fejlődésről beszélnek: „*A harmonikus fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségeitől*”. A harmonikus fejlődés később változott fenntartható fejlődéssé,¹ de a fogalom értelmezése sok vitát vált ki a mai napig. Hiszen lényeges különbség van igény és szükséglet között, illetve a jelenlegi és a jövő generáció értelmezése is kérdéses (Bukovics és szerzőtársai, 2014). Az 1987-es jelentés a fenntarthatóság három pillérét definiálta, a környezetet, a gazdaságot és a társadalmat. A három pillér viszonyának meghatározására két fogalmat vezettek be. Az úgynevezett gyenge fenntarthatóság, a három pillér egyenlő fontosságáról beszél, illetve egymással helyettesíthetőnek feltételezi a pilléreket. Vagyis ha az egyik pillér növekszik, és ennek a kárára egy másik csökken, akkor egymást ellensúlyozzák. Beláthatjuk, hogy a valóságban ez nem igaz.

▲ 1. ábra A fenntarthatóság pilléreinek egymáshoz való viszonya. Forrás: Fleischer 2007.

A pillérek helyettesíthetősége csak korlátozott mértékű. A gazdasági, társadalmi és környezeti tőke elemei (1. ábra), ezt a sorrendet követve egyre hosszabb idő alatt alakulnak ki, és változásuk csak olyan rendszerben modellezhető, amely figyelembe veszik ezt a hierarchikus viszonyt (Fleischer, 2007).

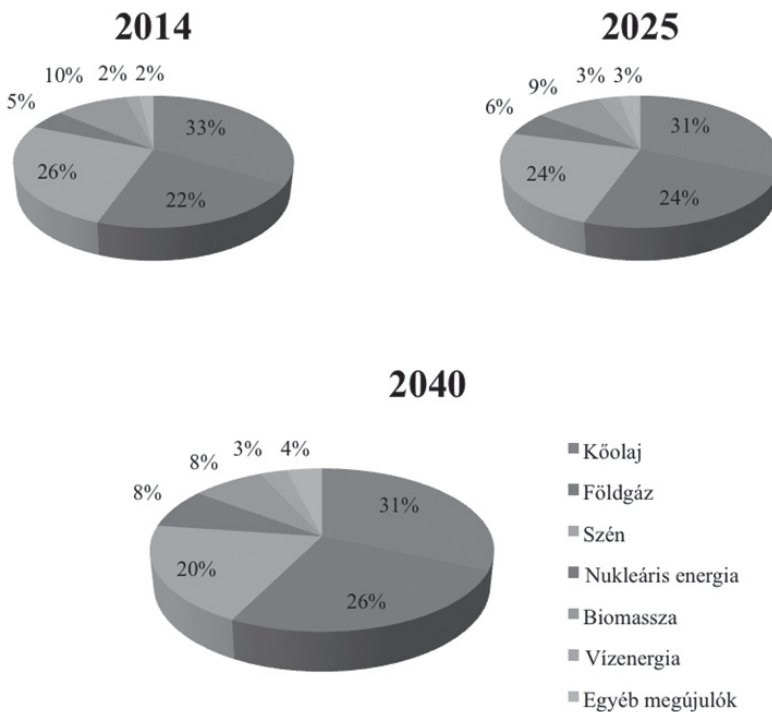
A Világ Tudományos Akadémiáinak Tokiói 2000-es deklarációja már nem a fenntartható fejlődést definiálja, hanem a fenntarthatóság fogalmát. „*A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg*” (Géró, 2008: 156-157). Véleményem szerint ez a fogalom szolgálhat alapul a tanulmány középpontjában lévő, fenntartható energiagazdálkodás vizsgálata során. Egyrészt hangsúlyozza a természeti erőforrások szűkösségét, másrészt a környezetre ható negatív hatásokat. Ugyanis a fosszilis tüzelőanyagok a lassú újratermelődés miatt végesnek tekinthetők, illetve mind kitermelésük, mind felhasználásuk káros hatással van a környezetre (Glied, 2010).

Ennek ellenére ma még a fosszilis tüzelőanyagok elégítik ki a világ energiaigényének tetemes hányadát – ami az afrikai kontinens esetében is igaz –, viszont egyre jobban előtérbe kerülnek a megújuló energiaforrások is. Ebből következően, tanulmányomban először a fosszilis tüzelőanyagok használatai területeiről és a tartalékokról adok egy rövid áttekintést. Ezt követően a megújuló energiaforrásokat mutatom be, felvillantva az eddig kiépített infrastruktúrát. Végül pedig megvizsgálom, hogy megújuló energiaforrások jelenleg milyen szerepet töltenek be Afrikában, kiemelve a regionális integrációk szintjén tett lépéseket is.

A fosszilis tüzelőanyagok használatának tendenciái

A világ energiaigénye – Kínával az élen – 2000 és 2014 között 33 százalékkal nőtt, sőt 2040-re további 25 százalékkal fog emelkedni. A növekedéshez több tényező hozzájárul, de legfőképp a népesség és a gazdasági növekedés határozza meg. Így Kína és a 2040-re népességben Kínát is legyőző India az összes energia iránti igény növekedésének felét fogja kitenni, köszönhetően a folyamatos életszínvonal emelkedésnek és technológiai javulásnak. Sőt az előrejelzések 10 országot – Brazíliát, Mexikót, a Dél-afrikai Köztársaságot, Nigériát, Egyiptomot, Törökországot, Szaúd-Arábiát, Iránt, Thaiföldet és Indonéziát – külön is nevesítenek, ahol a növekvő népesség és életszínvonal miatt az energiaigényben is drasztikus növekedés várható (ExxonMobile, 2016). Ez a növekedés a közlekedés tekintetében kiemelkedő, ugyanis az autóhasználat fokozatosan nő (Erdősi, 2011). Látható, hogy a növekedés a nem OECD országokban lesz magasabb, viszont még így is, az energiaigény növekedési tendenciája lassuló ütemű. Hisz az energiefelhasználás hatékonyságának növekedése 10 százalékkal csökkentette az egységnyi kibocsátásra eső energiát, és ez 2040-re további 40 százalékkal fog csökkenni (ExxonMobile, 2016).

Ha vetünk egy pillantást a világ energiaigényét kielégítő energiaforrások eloszlására, látható, hogy 2014-ben a teljes energiafogyasztás egy harmadát kőolajból fedezték, ami 95 millió hordó kőolajat jelent naponta, és ezt követte a szén, majd a földgáz. Az ExxonMobile (2016) előrejelzése szerint, míg a kőolaj aránya csak kis

2. ábra. A világ energiaigényének kielégítésére használt energiaforrások, 2014, 2025, 2040.
 Forrás: ExxonMobile (2016) adatai alapján saját szerkesztés.

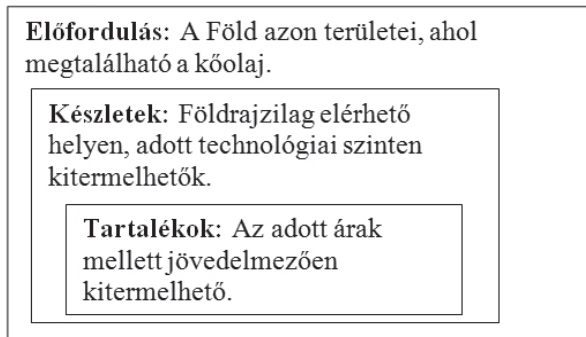
mértékben fog csökkenni 2040-re, addig a szén részaránya jelentősebb csökkenést fog mutatni, míg a földgáz szerepe fokozatosan nő. Másfelől, az energiakereslet, dacára a nukleáris energia és a megújuló energiaforrások térnyerésének, közel 80 százalékban még mindig kőolajból, földgázból és szénből fogják fedezni (2. ábra).

Ugyanakkor a fosszilis tüzelőanyagok esetében fontos beszélni a tartalékok mértékéről és megoszlásáról, hiszen az energiabiztonság fenntartása szempontjából kiemelten fontos. A kőolajkészletek vizsgálata során fontos különbséget tennünk konvencionális, illetve nem konvencionális kőolajkészletek között. Konvencionális készleteken a mindennapi életben használt kőolajat értjük. Viszont a különböző fogalmakat eltérő módon használjuk és megkülönböztetjük az előfordulást, a készleteket és a tartalékokat. A kategorizálást a 3. ábra mutatja.

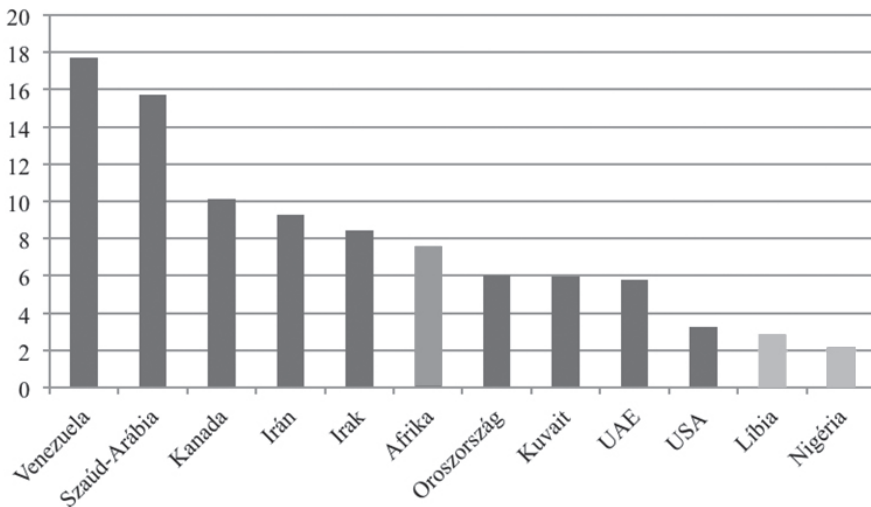
Azonban nem szabad megfeledkezni a nem konvencionális készletekről sem, amelyek a nehezen és drágán hozzáférhető készleteket jelentik. Ennek legfontosabb típusai (Breuer, 2006; Pápay, 2006; Toth-Rogner, 2006):

1. Az *olajhomok* vagy más néven *bitumen*, kitermelésében élenjáró Kanada, amely 30-40 éves kutatás eredményeképpen a világtermelésben Szaúd-Arábia mögé, a második helyre zárkozott fel, és bitumentartalékai a világ összertartalékának 85 százalékát teszik ki.

2. Az *extra-nehéz olaj*, melynek forrása a venezuelai Orinoco vidékén található, és kitermelését 2001 januárjában indították el.
3. Az *olajpala* tekintetében az Amerikai Egyesült Államok a világ készleteinek 60 százalékát birtokolja, és erős környezetkárosító hatása ellenére is stratégiai tartaléknak tekinti, így jelentős nagyságú pénzüsségeket fordítanak a technológia kifejtésére.

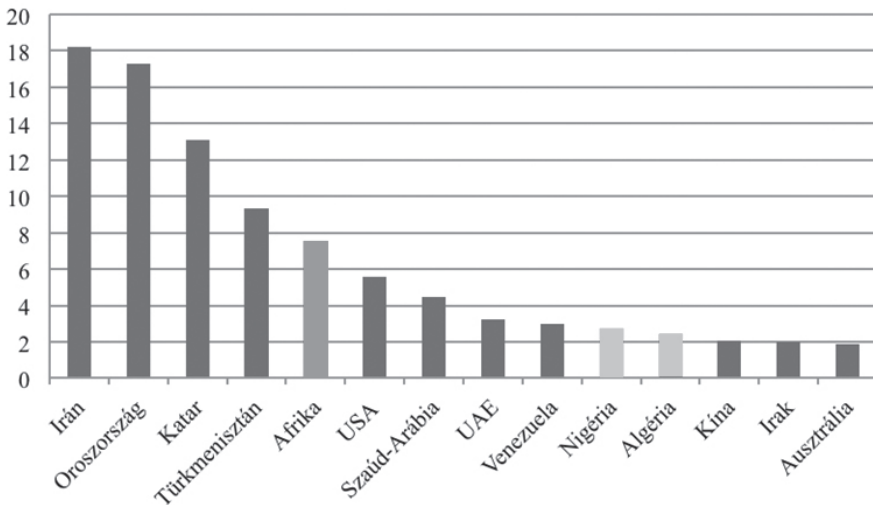
3. ábra A kőolaj jelenlétéhez kapcsolódó fogalmak.
Forrás: Menczel (2006) alapján saját szerkesztés.

4. ábra A kőolajtartalékok százalékos megoszlása, 2015. Forrás: BP (2016) adatai alapján saját szerkesztés. Megjegyzés: UAE – Egyesült Arab Emírségek.

A BP (2016) adatai szerint a kőolajtartalékok 17,7 százaléka Venezuelában található, ezt köveit Szaúd-Arábia 15,7 százalékkal, illetve Kanada 10,1 százalékkal. A statisztikában a nem konvencionális készletek is benne vannak, így Venezuela az Orinoco-övezetnek, Kanada az olajhomoknak köszönheti a kiemelkedő szerepét. Afrika a teljes tartaléknak csak a 7,6 százalékát birtokolja, és ez is néhány országra koncentrálódik, mint Líbia és Nigéria (4. ábra). A jelenlegi kitermelési szintek mellett a tartalékok² még 50 évre elegendőek, de az OPEC³ országok esetében ez a szám 86 év.

A kőolajkészletek csökkenése és a földgáz környezetbarát hasznosíthatósága az elmúlt 20-25 évben a földgázt mindinkább előtérbe juttatta. Az ExxonMobil (2016) előrejelzése szerint 2025-re a „kék arany” a szénnel azonos pozíciót fog elérni, ami főként a villamosenergia termelésében fog megnyilvánulni, hiszen a földgáz alapú termelés 60 százalékkal kisebb szén-dioxid kibocsátással jár. Sőt már az ipari szektorban és közlekedésben is egyre nagyobb szerepet jut a földgáz. Pápay (2006) az Oil and Gas Journal adataira hivatkozva az egyes kitermelő területek készlet-ellátottságát a következő időtávokra teszi: Észak-Amerika 8 év, Latin-Amerika 48 év, Nyugat-Európa 26 év, a volt Szovjetunió 76 év, Afrika 67 év, Ázsia-Óceánia 52 év és a Közel-Kelet 234 év. Az adatokból látható, hogy a kőolajban bővelkedő Közel-Kelet túlsúlya a jövőt tekintve számottevő, amit nagyban magyaráz a földgáz földrajzi elhelyezkedése, hiszen a legnagyobb földgázkészletek a kőolajlelőhelyek közelében találhatóak, és ezt támasztja alá az 5. ábra is. A földgáztartalékok vonatkozásában a legnagyobb tartalékokkal rendre Irán, Oroszország és Katar rendelkezik, míg az afrikai kontinens a tartalékok 7,5 százalékát birtokolja, a kőolajtartalékokhoz hasonlóan, Nigéria, Líbia és Algéria szerepe nagyobb.

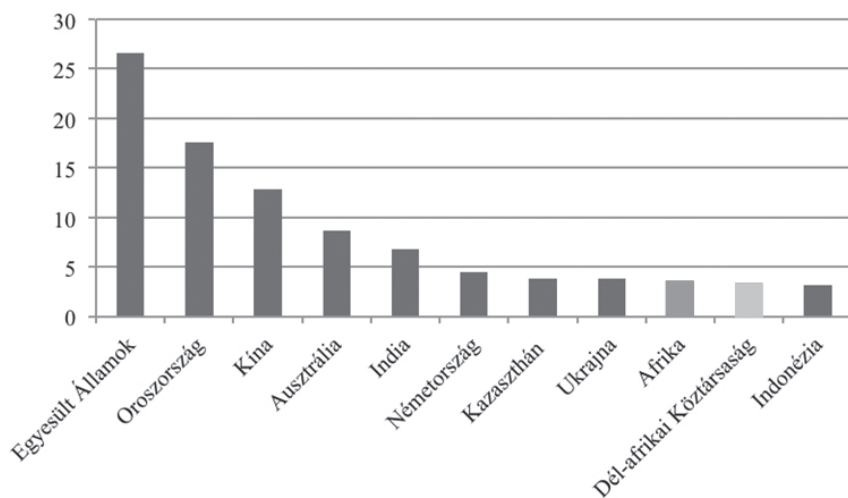

5. ábra. A földgáztartalékok százalékos megoszlása, 2015.

Forrás: BP (2016) adatai alapján saját szerkesztés. Megjegyzés: UAE – Egyesült Arab Emírségek.

Az energiaforrások közül a kőszén az, amely felhasználása a legvisszafogottabb növekedést mutatja, hiszen a szénnek számos hátránya sorolható fel a kőolajjal és földgázzal szemben. A szén használata környezetszennyezőbb, bányászata és szállítása költségesebb, továbbá nem reális alternatíva üzemanyagként való alkalmazásra (Stutz – Warf, 2012). Jelenleg három ország, az Egyesült Államok, Kína és India használja fel a széntermelés 70 százalékát, és ebből Kína részesedése 50 százalék feletti (EIA, 2016). A tartalékok tekintetében is kiemelt ezeknek az országoknak a szerepe, de mellettük még Oroszország és Ausztrália is magas tartalékokkal rendelkezik, míg Afrikában a széntartalékok mindössze 3,6 százalékát találhatjuk, ebből 3,4 százalék egy országban, a Dél-afrikai Köztársaságban (6. ábra). Ahogy korábban már utaltam rá, a szén szerepe fokozatosan csökkeni fog, az ExxonMobile (2016) és az EIA (2016) előrejelzése alapján is, ami a legnagyobb fogyasztó, Kína tekintetében is jelentkezni fog.

A fosszilis tüzelőanyagok mellett a nukleáris energiára csak röviden térnék ki, hiszen Afrika vonatkozásába, a Dél-afrikai Köztársaságot leszámítva, jelenleg nem használják ezt az energiaforrást (BP, 2016). Viszont világviszonylatban a nukleáris energia fokozatos térnyeréséről beszélnek (ExxonMobile, 2016). A hetvenes évek olajválságának idején közvetlen verseny folyt a nukleáris és kőolaj alapú energiatermelés között. Főként az olajimportáló országokban – az energiafüggőség csökkentése érdekében – volt nagyobb a verseny. Az olaj szerepét nehezítette az is, hogy a megbecsülhetetlen áringadozások ellehetlenítették a közművek árképzését, míg az atomenergia ára tartósan kiszámítható. A mai helyzet azt mutatja, hogy a két energiaforrás piaca nem fedi egymást. Ezt bizonyítja, hogy az alaperőművekben és az integrált hálózatokban az atomenergia-használat kedvezőbb, de a csúcsterhelési szolgálatásokban és a centrumtól távol eső, hálózatba nem kapcsolt vidéki területe-

6. ábra A széntartalékok százalékos megoszlása, 2015.
 Forrás: BP (2016) adatai alapján saját szerkesztés.

ken az olaj elsődleges szerepe töretlen (Toth – Rogner, 2006). Másfelől a nukleáris energia használata félelmetes következményekkel járhat (atomreaktorok meghibásodása, radioaktív hulladék eltüntetése). Mi több, a komoly technológia, a biztonsági rendszerek kiépítése és a lassú amortizáció miatt az atomreaktorok építése dollár-milliárdokat emészt fel. Még ennek ellenére is, 2040-re a világ energiaigényének 8 százalékát elégítheti ki, a 2014-es 5 százalékkal szemben (ExxonMobile, 2016).

A megújuló energiaforrások tipizálása

A fejlődő országok nagyütemű fejlődése és a világ fokozódó energiaéhsége egyre nagyobb igényt teremt a földgázra és a kőolajra. Ugyanakkor a folyamatosan ingadozó olajár, a megnövekvő kereslet, a fogyó készletekről szóló jelentések elgondolkodtatták az energiafüggőségtől szenvedő nagyhatalmak politikusait. Megszületett az igény a fosszilis tüzelőanyagokat kiváltó megújuló energiaforrások használatára.

A megújuló energiaforrások típusai:

- 1. Napenergia:* A távlati energiaproblémák kezelésének egyik módja a nagy mennyiségben rendelkezésre álló napenergia kihasználása. Legkézenfekvőbb módja az Észak-Afrikában és a Közel-Keleten található sivatagos területek hasznosítása. A Föld sivatagjainak mindössze 4 százalékán kellene naperőműveket építeni ahhoz, hogy a világ teljes lakosságának elsődleges energiafogyasztását ki tudjuk elégíteni (Balog, 2006). Mindemellert a napenergiában rejlő lehetőségek kiaknázása már az olyan tipikusan kőolajtól függő országban is megkezdődött, mint az Egyesült Arab Emírségek, hiszen a World Future Energy Summit nevű konferencián ennek terveit is bemutatták a Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség (IRENA) szervezésében évente megrendezésre kerül Abu Dhabiban. A fórum négy napján több mint 800 küldött értékelte a megújuló energiaforrások piacát, és a tiszta technológiák kifejlesztésének jövőjét. Ezen a konferencián az Emírségek két sejkéje is komoly projekttel állt elő. Dubai Legfelsőbb Energia Tanácsa bemutatta tervét az 1000 megawatt teljesítményű, az uralkodó nevét viselő Solar Parkjáról (DSCE, 2012). Saeed Mohammed Al Tayer a Tanács alelnöke kifejtette beszédében, hogy a Mohammed bin Rashid Al Maktoum Solar Park a megújuló energiaforrások széles skáláját ötvözi és elősegíti a fenntartható fejlődést a jövő generációk számára. Ez a projekt kiemelkedő az arab világban, ami kiemeli az Egyesült Arab Emírségeket a környező országokhoz képest (Kis, 2013). Persze a külső forrásoktól, főként segélyektől függő afrikai országok esetében ezek a fejlesztések már sokkal nehezebbek, pedig a potenciál a napenergia kihasználására nagyon kedvező (Balog, 2006; Kis, 2017; Udvari – Kis, 2014).
- 2. Szélenergia:* Elsődleges felhasználási területe a villamosenergia előállítása, de jelentőségét csökkenti, hogy a világ villamosenergia termelésének mindössze 1 százalékát teszi ki. Leszámítva a környezettudatosságot, a szél erőművek telepítése – főként a fejlődő országokban – komoly akadályokba ütközik. Az egyik legfőbb technikai probléma, a modern meteorológiai műszerek hiánya, ami nélkül lehetetlen a megfelelő szélenergia-potenciállal rendelkező területek kiválasztása.

A másik terület a nagy összegű pénzügyi források felkutatása, hiszen a magas bizonytalansági tényezők miatt a fejlődő országok csak komoly kockázati prémiumokkal juthatnak hitelhez és ezen ok miatt a magánbefektetőknek sem kínál kecsegtető portfóliót (Eerkens, 2006; Kis, 2014; Van Kooten – Timilsina, 2009). Viszont sok országban megvannak a feltételek a szélenergia hasznosítására. A jelenleg tipikusan földgáz készleteire támaszkodó Katar esetében szélenergia hasznosításában komoly potenciál rejlik. A vizsgálatok kimutatták, hogy a kis és közepes teljesítményű szélerőművek hatékonyan működnek, főként a centrumtól távoli, központi rendszerhez nem csatlakozott területek ellátásában. Továbbá, ha az off-shore lehetőségeket nézzük, az olyan adottságú szigeteken, mint például Haloul, a szárazföld közeli területeire is lehetne gazdaságosan szélenergiával előállított villamosenergiát szállítani (Marafia – Ashour, 2003).

3. *Vízenergia:* Már 2000 évvel ezelőtt is használtak vízenergiát a gabona őrlésére. Manapság a folyóvíz adta lehetőségeket használják ki leginkább, amely területen nagy teljesítményű kereskedelmi célú erőművek működnek. Másik területe a hullámok és tengeráramlások által generált energia. Várhatóan jelentéktelen marad, mivel nagyon alacsony hatásfokon működik, és ellentétben a folyóvíz által termelt energiával, ami 17 százalékot tett ki az alternatív energiaforrások arányában, addig ez a szám a tengeráramlások esetében csak 0,05 százalék. A harmadik területe az árapály, ami a tengervíz állandó időközönként történő emelkedése és süllyedése a Nap és a Hold tömegvonzásának köszönhetően. Ám a magas beruházási költségek miatt nem valószínűsíthető a mihamarabbi elterjedése. Egyéb problémák is felfedezhetőek ezen energiával kapcsolatban. Egyes előrejelzések szerint a Föld energiatermelésének maximum 4 százalékát képes fedezni, így önmagában nem lehetséges alternatíva az energiafüggettség csökkentésére (Haggett, 2006).

4. *Biomassza:* Gyulai (2007) szerint „*A biomassza biológiai eredetű szervesanyag-tömeg, a szárazföldön és vízben található élő és nemrég elhalt szervezetek (növények, állatok és mikroorganizmusok) testtömege, biotechnológiai iparok termékei és különböző transzformálók összes biológiai eredetű terméke, hulladéka és mellékterméke*” (Gyulai, 2007: 15). Gyulai (2007) megítélésében a mezőgazdasági eredetű energiaforrásokat 3 csoportba sorolhatjuk:

- Szilárd biomassza
- Biogáz
- Folyékony bioüzemanyagok, mint a biodízel, ami olajtartalmú növényekből készül és a bioetanol, aminek előállítása hasonlít az élelmiszeripari szesz előállításához.

A biodízel esetében az üzemanyag minőségében csak kis mértékben tér el a hagyományos kőolajból készült gázolajtól, és minimális átalakítással a már meglévő infrastruktúrában is alkalmazni lehetne. Nemcsak a szárazföldi közlekedésben, hanem a légi- és vízi közlekedésben is (Campbell, 2008). Másrészt Heltai (2006) felhívta a figyelmet, hogy a biomassza előállításához egyre nagyobb földterületeket kell igénybe venni. Az energiacélú mezőgazdasági termelés

megnö, ami globális élelmiszerhiányhoz vezethet. A nagymértékű biomassza használat a „szegény” országok kritikus helyzetére is rávilágít. Etiópia és Nepál energiaszükségletét 90 százalékban biomasszából fedezi, de ez nem a nagymértékű környezettudatosságnak köszönhető, hanem a közművesítés hiánya miatt a napi megélhetéshez főként fatüzelést használnak. Ez a probléma ma mintegy 1,5 milliárd embert érint, és ha hamarosan nem történik pozitív irányú elmozdulás ez a szám 3 milliárdra is növekedhet (Stutz – Warf, 2012).

5. *Geotermikus energia*: A Föld belső hőjéből származó energia. Legnagyobb részben a felszín alatt található termásvíz formájában, de a vulkánok, meleg vízi források és a gejzírek energiája is ide sorolható. Az első geotermikus energiát hasznosító erőmű 1914-ben nyitotta meg kapuit Olaszországban. Mára már sok ország – ha csak kis mértékben is – használja ezt az energiaforrást. Másrésről világviszonylatban az energiaszükséglet kevesebb, mint 0,5 százalékát állítják elő geotermikus energiával (Chamorro, 2011; Stutz – Warf, 2012).

A megújuló energiaforrások használatának előnyei számos oldalról megragadhatóak. Egyrészt, a használatuk felé irányuló folyamatos elmozdulás segíthet csökkenteni a CO₂ kibocsátást (Boros, 2010). Az energiaszektorban hozzájárulhat a munkaerő-kereslet növekedéséhez, csökkentheti az egészségügyi problémákhoz kapcsolódó kiadásokat. Illetve a biomassza hagyományos értelemben vett használatának csökkentése – amely hosszú távon fenntarthatatlan –, pozitív hatással lehet milliók egészségére és jólétére (IRENA, 2014).

Ebből következően, az államok egyre nagyobb összegeket fektetnek be környezetkímélő beruházásokba. 2014-ben a beruházások összege elérte a 301 milliárd dollárt, ami 17 százalékos növekedést jelent az előző évhez képest. A növekedés a fejlődő országokban volt magasabb, hiszen 33 százalékponttal magasabb összeggel növelték a beruházásokat, mint a fejlett országok, és olyan új piacok is megjelentek a megújuló energiaforrásokba való befektetések előtt, mint Chile, Indonézia, Mexikó, Kenya és a Dél-afrikai Köztársaság (IRENA, 2015a). 2014-es adatokat tekintve, a megújuló energiaforrásokhoz kapcsolódó beruházásokba Kína, az Egyesült Államok, Japán, az Egyesült Királyság és Németország investált a legtöbbet (1. táblázat). Ezek az országok játszanak kiemelt szerepet akkor is, ha az eddig kiépített teljes infrastruktúrát vizsgáljuk. Viszont az egy főre eső beruházásokban (a teljes kapacitást tekintve) már csak európai országok találhatóak a top 5-ben (2. táblázat).

Másfelől, 2014-es adatok szerint a GDP-arányos beruházásokban olyan országok láthatóak az élmezőnyben, mint Honduras, Uruguay és Jordánia, de az első két helyre afrikai országok kerültek – Burundi és Kenya – (1. táblázat), amely rámutat, hogy már Afrikában is megindultak a megújuló energiaforrásokhoz kapcsolódó fejlesztések.

Megújuló energiaforrások Afrikában

Afrika folyamatos gazdasági növekedése és az életszínvonal fokozatos javulása egyre nagyobb igényt támaszt a modern energiaforrások iránt. Ez a jelenlegi ener-

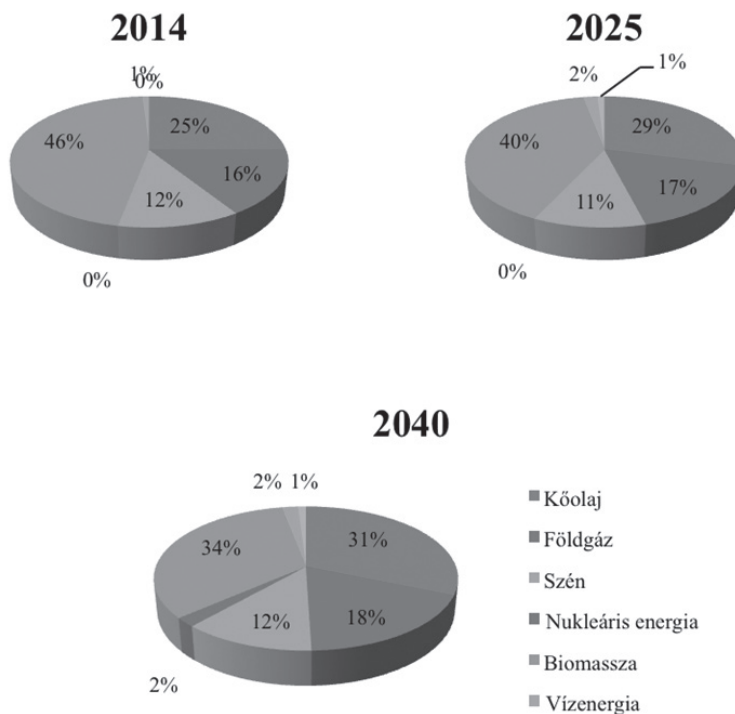
giakínálat megduplázását várja el 2030-ig, sőt az elektromosság terén akár meg is háromszorozódhat a kereslet (IRENA, 2015b). Afrikában jelenleg, 2014-es adatok szerint, az energiaigény 53 százalékát fosszilis energiahordozók segítségével elégítik ki. Az ExxonMobile (2016) előrejelzése afrikai viszonylatban egészen más képet mutat, mint a világ teljes energia-igényére vonatkozólag. Hiszen míg világviszonylatban a fosszilis tüzelőanyagok részaránya 2040-ig fokozatosan csökken, addig Afrikában egyre nagyobb szeletet foglal el a többi energiaforráshoz képest. A fosszilis energiaforrások megoszlásában is láthatóak különbségek, egyrészt Afrikában a kőolaj aránya folyamatosan nő, a kőszén sem mutat visszaesést, másfelől a földgáz részarányának növekedése várható. A nukleáris energiát tekintve Afrikában jelenleg annyira elenyésző a használata, hogy még az energiaigény 1 százalékát sem biztosítják ezen energia segítségével, viszont 2040-re már megjelenhet az energiaforrások között. A tradicionális biomassza használatnak – mint a fatüzelés – a fokozatos visszaesését prognosztizálják, ami szükséges is erős környezetkárosító hatása miatt (7. ábra).

Energia típusa	1.	2.	3.	4.	5.
Geotermikus energia	Kenya	Törökország	Indonézia	Fülöp-szigetek	Olaszország
Vízenergia	Kína	Brazília	Kanada	Törökország	India
Napenergia	Kína	Japán	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Németország
Szélergia	Kína	Németország	Egyesült Államok	Brazília	India
Beruházások összesen	Kína	Egyesült Államok	Japán	Egyesült Királyság	Németország
GDP arányos beruházás	<i>Burundi</i>	<i>Kenya</i>	Honduras	Jordánia	Uruguay

1. táblázat A megújuló energiaforrásokhoz kapcsolódó beruházások, top 5 ország energiaforrásonként megbontva, 2014. Forrás: IRENA (2015a) alapján saját szerkesztés.

Energia típusa	1.	2.	3.	4.	5.
Geotermikus energia	Egyesült Államok	Fülöp-szigetek	Indonézia	Mexikó	Új-Zéland
Vízenergia	Kína	Brazília	Egyesült Államok	Kanada	Oroszország
Napenergia	Németország	Kína	Japán	Olaszország	Egyesült Államok
Szélergia	Kína	Egyesült Államok	Németország	Spanyolország	India
Teljes kapacitás	Kína	Egyesült Államok	Brazília	Németország	Kanada
Egy főre eső teljes kapacitás	Dánia	Németország	Svédország	Spanyolország	Portugália

2. táblázat A megújuló energiaforrások kiépített infrastruktúrája, top 5 ország energiaforrásonként megbontva, 2014. Forrás: IRENA (2015a) alapján saját szerkesztés.

7. ábra. Afrika energiaigényének kielégítésére használt energiaforrások, 2014, 2025, 2040.
 Forrás: ExxonMobile (2016) adatai alapján saját szerkesztés.

Az afrikai kontinens nagyon gazdag megújuló energiaforrásokban. A jelenlegi felmérések alapján komolyan lehetőségek vannak a modern biomassza, a vízenergia, a szélenergia és a napenergia szélesebb körű hasznosítására is. Erre azért is van szükség, mert míg a fosszilis tartalékok áttekintése során láthattunk, hogy Afrika legtöbb országa – leszámítva Nigéria és Líbia kőolajtartalékait, Algéria földgáztartalékait és a Dél-afrikai Köztársaság széntelepeit – nem rendelkezik magas tartalékokkal, addig a megújuló energiaforrásokban nagy potenciál rejlik. Persze a magas tartalékokkal rendelkező országok sokszor nem fordítanak elegendő figyelmet a megújulóakra. Pedig Tarrósy (2013) szerint is a természeti erőforrások – köztük a megújuló energiaforrások – és a nyersanyagok hatékony kiaknázása az afrikai felemelkedés egyik kulcsa. Az afrikai kontinens egyes területein más és más megújulók kiaknázására van lehetőség, erről nyújt áttekintést a 3. táblázat.

A kelet- és dél-afrikai régióban, a Nagy-hasadékvölgy mentén Mozambiktól Dzsibutiig a geotermikus energia jelent kiemelt lehetőséget. Éljenjárónak Kenya mondható, hiszen a legnagyobb kiépített geotermikus energiát felhasználó infrastruktúrával rendelkezik, mi több, 2014-ben már az elektromos energia felét a Föld hőjének segítségével állították elő (IRENA, 2015b). A kelet-afrikai régió mellett, jelenlegi kutatások rámutatnak a Dél-afrikai Köztársaság geotermikus energiakészletének fontosságára is (Campbell et al. 2016).

Megújuló energia típusa	Magas potenciállal rendelkező területek
Napenergia	Észak-Afrika sivatagos területei, Dél- és Kelet-Afrika egyes területei: Dél-afrikai Köztársaság, Algéria, Egyiptom, Marokkó, Kenya
Szélenergia	Észak-Afrika területei, Niger, Csád, Dzsibuti, Etiópia, Kenya, Szudán, Szomália, Uganda, Lesotho, Malawi, Dél-afrikai Köztársaság, Tanzánia, Zambia
Vízenergia	Közép- és Kelet-Afrika területei: a Kongó, Zambézi, Niger és Nilus menti területek
Geotermikus energia	A Nagy-hasadékvölgy területe: Mozambik, Tanzánia, Kenya, Etiópia, Dzsibuti
Bioüzemanyagok	Dél- és Kelet-Afrika területei
Biomassza	Észak- és Nyugat-Afrika

^ 3. táblázat A megújuló energiaforrások kihasználására alkalmas területek Afrikában, energiaforrásonkénti bontásban. Forrás: IRENA (2015b) alapján saját szerkesztés.

A napenergia esetében a legtöbb potenciál az észak-afrikai régióban, a dél- és kelet-afrikai régió egyes területein van (IRENA, 2015b). Ezt támasztja alá Nhamo – Munkonza (2016) tanulmánya is, melyben felhívják a figyelmet arra, hogy a Dél-afrikai Köztársaságban 2010 óta szignifikáns növekedés látható a napenergia felhasználásban, melyet a felállított „Green Fund” és „Green Industries Initiative” is igazol. A kezdeményezés keretében 5 év alatt 25 milliárd rand összeggel támogatják az országban működő zöld iparágakat. Asumadu-Sarkodie és Owusu (2016) már egy nyugat-afrikai országban, Ghánában vizsgálohtak. Eredményeik szerint nyolc ghánai régió is alkalmas lenne a napenergiát használó rendszerek kiépítésére. A már meglévő vízenergiát használó rendszerükbe integrálva pedig nemcsak csökkenthetné, hanem teljesen megszüntethetné a váratlan áramkimaradásokat, ami egyes területeket tekintve folyamatos problémaként jelentkezik. Sőt a szerzők még a szegénység csökkentésének lehetőségét is látják a napenergiában, mert a megtermelt energia az ipar és a közlekedés termelékenységét is javíthatja, ezzel ösztönözve az exportot.

^ 8. ábra. Madagaszkár Forrás: IRENA (2015b: 10)

Mivel a technológia egyre kedvezőbb áron hozzáférhető, így reális lehetőséget jelent a hálózatba nem integrált háztartások elektromos energiával való ellátására. Ez már meg is kezdődött, hiszen egyre több afrikai otthonban vannak napelemek (IRENA, 2016). A szélenergia hasznosítására a legmegfelelőbb terület az északi, a keleti és a déli térség. Ezt támasztja alá, hogy Marokkó rendelkezik a legnagyobb kiépített kapacitással, illetve 2014-ben a Dél-afrikai Köztársaság fektetett legtöbbet a szélenergiához kapcsolódó infrastruktúrába. A bioetanol előállítására is a dél-afrikai régióban van legnagyobb lehetőség, míg a biodízel esetén már Nigéria, Ghána és Benin is potenciális lehetőségként jelenik meg (IRENA, 2015b).

A vízenergia esetében Észak-Afrikát leszámítva, mindenhol kiaknázandó lehetőségek vannak. Taela és szerzőtársai (2012) a dél-afrikai Lesothoban elemezték a vízenergiában rejlő lehetőségeket és számos területet találtak, amely alkalmas lehet a vízenergia hasznosítására és elektromossággal látná el a hálózatba nem kapcsolt területeket. A kivitelezést a tőke hiánya gátolja a legnagyobb mértékben, de az újonnan létrehozott alap (National Rural Electrification Fund) kiegészítő tőkét nyújt majd az új projektekhez. A Dél-afrikai Köztársaság is segíti a lesothoi vízenergiához kapcsolódó projekteket, emellett pedig a Kongói Demokratikus Köztársasággal is kapacitásbővítési programban egyeztek meg (Tétényi, 2014). Ezzel párhuzamosan Morenth (2008) a vízügyi projektekkal kapcsolatos korrupciós problémákra hívja fel a figyelmet, amely a folyamat minden szintjén jelen van, kezdve a finanszírozási eljárástól egészen a vízhálózatok építéséig és fenntartásáig. Ez – az öntözés fontossága miatt – útját állhatja a klímaváltozás hatásainak, mint a globális élelmiszerhiánynak a megoldását. Holott az éhezés mindmáig komoly problémát jelent az afrikai kontinensen (Juhász – Kanizsay, 2008). Glied – Bumberák (2011) is az élelmiszerhiányt és a vízproblémákat hangsúlyozza, de utal más problémákra is, mint az erdők nagyarányú irtása. A vízenergia kiaknázást illetően már országok közötti

▲ 9. ábra. Kenya Forrás: IRENA (2015b:6)

kezdeményezések is létrejöttek, hiszen a Nílus menti országok⁴ a Nile Basin Initiative keretében 3000 km vízvezeték-hálózat építését és a jelenlegi elektromosság-termelő kapacitás megtízszerezését irányozta elő 2020-ra. Az együttműködés segít csökkenteni az infrastrukturális beruházások egy országra jutó költségeit, továbbá a kockázatokot és hasznokat is megosztja az országok között (World Bank, 2015). Látható, hogy a fejlesztések elengedhetetlen feltétele a határon átnyúló együttműködések léte, amely segíthet az erőforrásokat hatékonyan felhasználni és a gazdasági érdekeket megvalósítani (Tarrósy, 2011). Mi több, segíthet minél inkább beintegrálni az afrikai országokat a világgazdaságba (Tarrósy, 2010). Ez

pedig felhívja a figyelmet az Afrikában működő nagyszámú regionális integrációs szerepére, és a keretükben megvalósuló projektek fontosságára.

A Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség (IRENA) készített egy tanulmányt, melyben régióként felvázolja, hogy milyen fejlesztéseket kell véghezvinni Afrikában a felvázolt cél – 2030-ra a teljes energiaigény 22 százaléka megújuló energiából való fedezése – elérése érdekében. Ehhez 2015 és 2030 között évente átlagosan 70 milliárd dollár beruházás szükséges. Az infrastruktúra kiépítése, a szabályozás kialakítása és a költséghatékonyság elérése végett elengedhetetlen az országokon átívelő, regionális együttműködés. Szerencsére erre már számos kezdeményezés született a már működő regionális integrációk szintjén (IRENA, 2015b). Az ENSZ-keretek között újtárra indított Millenniumi Fejlesztési Célokat 2016-tól a Fenntartható Fejlesztési Célok – Sustainable Development Goals – váltották fel. Keretében született meg a Sustainable Energy for All (SE4ALL) kezdeményezés, amely a fenntartható energiagazdálkodás évtizedévé akarja tenni a 2014 és 2024 közé eső időszakot. A kezdeményezés egyik célkitűzése, hogy megduplázza a használt megújuló energiaforrások mennyiségét. A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége⁶ (ECOWAS) az egyik legerősebb támogatója a kezdeményezésnek. A tagállamok adottságait tekintve a szélenergia, a vízenergia és a napenergia is lehetőségként jelentkezik, és a fosszilis energiaforrásoktól eltérően, melyek jellemzően egy-két országra koncentrálódnak, sokkal igazságosabb lehetne az elosztása. 2012-ben az ECOWAS tagországai elfogadtak egy egyezményt (Renewable Energy Policy) melynek célja, hogy az elektromos áram előállítására 2020-ra 35 százalékban, 2030-ra pedig 48 százalékban megújuló (főként víz-) energiából legyen fedezve. Ezen felül a biodízel használatát először 5 majd 15 százalékra akarják növelni (Reiss, 2015). Az integráción belül jelenleg a vízenergiát Ghána és Nigéria, míg a napenergiát a Zöld-foki szigetek használja ki a legjobban (Hancock, 2015).

2012-ben az afrikai államfők elfogadták a PIDA (Programme for Infrastructure Development Africa) programot, amely a régiók közötti energiahasznosításhoz szükséges infrastruktúra kiépítését célozza. Kiemelt projektjük az Észak–Dél elektromos hálózat kiépítése egészen Egyiptomtól a Dél-afrikai Köztársaságig, átszelve a keleti és déli országokat is, melynek teljes hosszát 2030-ra tervezik megépíteni. A PIDA program mellett az IRENA szárnyai alá vett egy kezdeményezést – Africa Clean Energy Corridor (ACEC), melyben két társulásra támaszkodik. Az egyik az Eastern Africa Power Pool (EAPP) melyet 2005-ben alapított Burundi, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Etiópia, Kenya, Ruanda és Szudán, létrehozva a Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac⁷ (COMESA) elektromos energiával foglalkozó szervezetét. Másrészt a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség⁸ (SADC) is létrehozta saját szervezetét – Southern African Power Pool (SAPP) – melyben az integráció mind a 15 tagja részt vesz (IRENA, 2015c). Az integráció egyes tagországai élenjáróak a megújuló energia használatában, hiszen Namíbia, Mozambik, Zambia és Malawi az elektromossága több mint 85 százalékát már vízenergia segítségével állítja elő (Schreiner – Baleta, 2015).

Összegzés

A fenntartható energiagazdálkodás napjaink egyik kiemelt témája. A Világ Tudományos Akadémiáinak Tokiói 2000-es deklarációja a fenntarthatósággal kapcsolatban két tényező, a környezet és a természeti erőforrások megővéséről beszél. Az energiaforrásokat két nagy csoportra bonthatjuk. A fosszilis tüzelőanyagok – mint a kőolaj, a földgáz, a szén – olyan lassan termelődnek újra, hogy végesnek tekinthetők. Jelenleg ezek az energiaforrások elégítik ki a világ energiaigényének 80 százalékát. Az elkövetkező két évtizedben részarányuk csökkenése várható – egy belső szerkezeti átrendeződés mellett, amely a szén jelentőségét csökkenti, a földgázét növeli, de még mindig a fő energiaforrásnak tekinthetjük majd őket.

Ugyanakkor el kell kezdeni felkészülni a szénhidrogének utáni korszakra is. A megújuló energiaforrásokban – napenergia, szélenergia, vízenergia, biomassza, geotermikus energia –, mind világ-, mind afrikai szinten rengeteg lehetőség rejlik. Jelenleg a legnagyobb megújuló energiaforrásokat kiaknázó infrastruktúrával Kína, az Egyesült Államok és Brazília rendelkezik. Másfelől, ha GDP-arányosan vizsgáljuk a beruházások nagyságát, 2014-ben már Burundi, Kenya és Honduras fektetett legtöbbet a fejlesztésekbe. Afrikai viszonylatban a fosszilis tüzelőanyagok felhasználása még növekvő tendenciát mutat, de már számos kezdeményezés született – regionális szinten is – az alternatív energiaforrások használatára. Míg a 2012-ben elfogadott PIDA program egy Afrikát átívelő elektromos hálózat kiépítését ösztönzi, addig a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége az ENSZ Fenntartható Fejlesztési céljaival összhangban a megújuló energiaforrások megduplázását célozza meg 2030-ra. Továbbá az országok közötti együttműködést erősíti a Nílusmenti vízprojekt is. Ámde, ha a kitűzött célokat el szeretnék érni, még szorosabb együttműködésre, és nem utolsósorban komoly pénzügyi forrásokra van szüksége az afrikai kontinensnek. ☀

Jegyzetek

- 1 A fenntartható fejlődésre számos fogalmi meghatározás létezik, részletesen lásd Bukovics és szerzőtársai (2014), Géro (2008), Glied (2010) vagy Emas (2015) tanulmányát.
- 2 Számos szerző próbálta már megbecsülni a kőolaj mennyiségét, lásd például Maggio – Cacciola (2009), Hemmingsen (2010), Gallagher (2011) vagy Duncan (2000) tanulmányát, akik szintén a kőolaj kimerülésével foglalkoznak.
- 3 A Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezetét, a Bagdadban 1960. szeptember 10. és 14. között megtartott konferencián alapította Irak, Irán, Kuvait, Szaúd-Arábia és Venezuela. A szervezet fő célja a tagországok kőolaj politikájának egységesítése, koordinációja, a nemzetközi kőolajpiacokon kialakuló kőolajár stabilitásának biztosítása és megfelelő hozam biztosítása az iparágba befektetők számára (Ahmad, 2016; OPEC, 2008). Az öt alapító tagállamhoz a későbbiek folyamán még 9 tagállam (Algéria, Angola, Egyesült Arab Emírátsok, Ecuador, Katar, Líbia, Nigéria, Ghána és Indonézia). A jelenleg 12 államot számláló szervezet mutatja, hogy két ország kilépett az OPEC-ből, Gabon 1995-ben hagyta el a szervezetet, Indonézia 2009-ben függesztette fel a tagságát (OPEC, 2012).
- 4 Burundi, Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Etiópia, Kenya, Ruanda, Dél-Szudán, Szudán, Tanzánia és Uganda (World Bank, 2015).
- 5 A 2008-as válságot követően a globális világpiac mellett, egyre nagyobb geopolitikai szerepet töltenek be a nagytérségi regionális erőterek, ami tovább erősíti a regionális integrációk

szerepét (Bernek, 2010; Szilágyi, 2013). Az Afrikában jelenleg működő regionális integrációk: UMA – Arab Maghreb Unió, CEN-SAD – Száhel-Saharai Államok Közössége, MRU – Mano River Unió, ECOWAS – Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége, WAEMU – Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió, WAMZ – Nyugat-afrikai Monetáris Övezet, CEMAC – Közép-afrikai Gazdasági és Monetáris Közösség, CEPGL – Nagy Tavak országainak Gazdasági Közössége, ECCAS – Közép-afrikai Országok Gazdasági Közössége, IGAD – Kormányközi Aszály és Fejlesztési Bizottság, COMESA – Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac, EAC – Kelet-afrikai Közösség, SADC – Dél-afrikai Fejlesztési Közösség, SACU – Dél-afrikai Vámunió (Erdősi, 2012).

- 6 A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségét 1975-ben Lagosban alapította Benin, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Gambia, Ghána, Guinea, Bissau-Guinea, Libéria, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone és Togo, továbbá a Zöld-foki szigetek 1977-ben csatlakozott a társuláshoz. Mauritánia kilépésével jelenleg 15 tagja van az integrációnak (AU, 2016). Az ECOWAS kiemelt céljai közé sorolható, a tagok közötti kereskedelem ösztönzése, a munkaerő szabad áramlása, együttműködés az infrastruktúra fejlesztése és a mezőgazdasági termelés hatékonyságának javításának érdekében (Kocziszky, 2000).
- 7 1994-ben alapították, jelenlegi tagjai: Angola, Burundi, Comore-szigetek, Kongói Demokratikus Köztársaság, Dzszibuti, Egyiptom, Eritrea, Etiópia, Kenya, Madagaszkár, Malawi, Mauritius, Namíbia, Ruanda, Seychelle-szigetek, Szudán, Szváziföld, Uganda, Zambia és Zimbabwe (UNCTAD, 2009).
- 8 A dél-afrikai régió legtöbb országát magába foglaló, Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) elődjének számító SADCC-t (Southern African Development Coordination Conference) 1980-ban alapította Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambik, Szváziföld, Tanzánia, Zambia és Zimbabwe a Lusakai-i „Útban a Gazdasági Liberalizáció felé” Deklaráció aláírásával. 1994 és 2005 között további öt ország (Dél-afrikai Köztársaság, Namíbia, Mauritius, Seychelle-szigetek, Kongói Demokratikus Köztársaság és Madagaszkár) csatlakozott a kooperációhoz kialakítva az SADC jelenlegi szervezetét (Tarrósy, 2011; SADC, 2016).

Felhasznált irodalom

- Ahmad, Paiman (2016): „Political tension in OPEC”. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás. 2. szám, 118-137. pp.
- Asumadu-Sarkodie, Samuel – Owusu, Phebe Asantewaa (2016): „A review of Ghana’s solar energy potencial”. AIMS Energy. Vol. 4., No. 5, 675-696. pp.
- AU (2016): ECOWAS profile. Interneten: <http://www.africa-union.org/root/au/recs/ECOWASProfile.pdf> Letöltve: 2016. december 2.
- Balog K. (2006): „Megújuló energiaforrások: a jelen és a jövő lehetőségei”. BME OMIKK Energiaellátás, Energiatakarékosság Világszerte, 10. szám, 32-43. pp.
- Bernek Ágnes (2010): „Geopolitika és/vagy geoökonómia - a 21. század világgazdasági és világpolitikai folyamatainak összefüggései”. Geopolitika a XXI. században, 1. évf., 1. szám, 29-62. pp.
- Boros Lajos (2010): „A globális gazdaság környezeti és társadalmi konfliktusai”. In: Mészáros Rezső és munkaközössége (szerk.): A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Budapest, Akadémiai Kiadó, 278-308 pp.
- BP (2016): Statistical Review of World Economy. Interneten: <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> Letöltve: 2016. december 1.
- Breuer Pál (2006): „Mi jön az olaj után? Olaj csak másmilyen”?! BME OMIKK Energiaellátás, Energiatakarékosság Világszerte. 10. Szám, 25-31. pp.
- Bukovics István – Besenyei Mónika – Földi László – Rakonczai Éva – Padányi József (2014): Felelős gazdálkodás. A fenntarthatóság gazdálkodási vonatkozásai. Budapest, Nemzeti Közszo­lgálati Egyetem.
- Campbell, Matthew N. (2008): „Biodiesel: Algae as a Renewable Source for Liquid Fuel”. Guelph Engineering Journal. No. 1, 2-7. pp.

- Campbell, Stuart A. et al. (2016): „Geothermal energy from the Main Karoo Basin (South Africa): An outcrop analogue study of Permian sandstone reservoir formations”. *Energy Procedia*. Vol. 97., 186-193. pp.
- Chamorro, R. César et al. (2011): „World Geothermal Production Status: Energy, Environmental and Economic Study of High Enthalpy Technologies”. *Energy*. 42. szám, 10-18. pp.
- DSCE (2012): Dubai Supreme Council of Energy. Interneten: <http://www.dubaisce.gov.ae/world-energy-forum/> Letöltve: 2016. november 21.
- Duncan, C. Richard (2000): The peak of world oil production and the road to the Olduvai Gorge. 2000-II-03, Reno, Nevada, Pardee Keynote Symposia, Geological Society of America.
- Eerkens, W. Jeff (2006): „The Nuclear Imperative, A Critical Look at the Approaching Energy Crisis”. *Topics in Safety, Risk, Reliability and Quality*. Vol. 11., 71-73. pp.
- EIA (2016): International Economic Outlook 2016. Interneten: <http://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484%282016%29.pdf> Letöltve: 2016. december 1.
- Emas, Rachel (2015): The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles. Interneten: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5839GSDR%202015_SD_concept_definiton_rev.pdf Letöltve: 2016. november. 30.
- Erdősi Ferenc (2011): Afrika közlekedése. Pécs, Publikon Kiadó.
- Erdősi Ferenc (2012): „Az afrikai regionális integrációk szervezeti formái és céljai”. *Területi statisztika*. 15. (52.) évf., 4. szám, 388-400. pp.
- ExxonMobile (2016): The Outlook for Energy: A view to 2040. Interneten: <http://cdn.exxonmobil.com/~media/global/files/outlook-for-energy/2016/2016-outlook-for-energy.pdf> Letöltve: 2016. december 1.
- Fleischer Tamás (2007): „Fenntartható fejlődés: környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők”. In: Farkas Péter – Fóti Gábor (szerk.): *Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához I. Magyarország globális környezete 2020-ig*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 192-202. pp.
- Gallagher, Brian (2011): „Peak oil analyzed with a logistic function and idealized Hubbert curve”. *Energy Policy*. Vol. 39., No. 2, 790-802. pp.
- Géro Imre (2008): „Fogyasztási szövetkezeti kereskedelem és gazdaságpolitika, tegnap, ma és holnap”. *Tér és Társadalom*. 22. évf., 2. szám, 145-167. pp.
- Glied Viktor – Bumberák Maja (2011): „Klíma-vándorlás, klímaigazságosság és a globális NGO-k Afrikában”. *Afrika Tanulmányok*. 5. évf., 3. szám, 4-33. pp.
- Glied Viktor (2010): „Környezet és fejlesztés Afrikában”. In: Tarrósy István (szerk.): *Fenntartható Afrika*. Pécs, Publikon Kiadó, 31-54. pp.
- Gyulai Iván (2007): *A Biomassza Dilemma*. Budapest, Magyar Természetvédők Szövetsége.
- Haggatt, Peter (2006): *Geográfia Globális Szintézis*. Budapest, Typotex Kiadó.
- Hancock, J. Kathleen (2015): „Energy regionalism and diffusion in Africa: How political actors created the ECOWAS Center for Renewable Energy and Energy Efficiency”. *Energy Research & Social Science*. Vol. 5., 105-115. pp.
- Heltai László (2006): 21. Századi Enciklopédia Világgazdaság. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Hemmingsen, Emma (2010): „At the base of the Hubbert’s peak: Grounding the debate on petroleum scarcity”. *Geoforum*. Vol. 41., 531-540. pp.
- IRENA (2014): A renewable energy roadmap. Interneten: <http://www.irena.org/remap/REmap-FactSheet-Highlights.pdf> Letöltve: 2016. december 1.
- IRENA (2015a): Renewables 2015. Global Status Report: Annual Reporting on Renewables: Ten years of excellence. IRENA, Abu-Dhabi, United Arab Emirates.
- IRENA (2015b): Africa 2030: Roadmap for a renewable energy future. IRENA, Abu-Dhabi, United Arab Emirates.
- IRENA (2015c): Analysis of Infrastructure for Renewable Power in Eastern and Southern Africa. IRENA, Abu-Dhabi, United Arab Emirates.
- IRENA (2016): Solar PV in Africa: Costs and Markets. IRENA, Abu-Dhabi, United Arab Emirates.
- Juhász Péter Gergő – Kanizsay Endre (2008): „Az afrikai mezőgazdaság és a globalizáció”. *Afrika Tanulmányok*. 2. évf., 1. szám, 46-53. pp.

- Kis Katalin (2013): „A kőolaj szerepe az OPEC Öböl-menti kisállamaiban: mi lesz az olaj után?” Kül-Világ. X. évf., 3-4. szám, 1-19. pp.
- Kis Katalin (2014): „A kőolaj szerepe a Perzsa-öböl kisállamaiban”. In: Udvari Beáta szerk.: (2014): TDK Műhelytanulmányok „Első szárnypróbálgatások”. 1. szám, 144-160. pp.
- Kis Katalin (2017): „A Kelet-afrikai Közösség belső kereskedelmére ható tényezők”. Közgazdasági Szemle, LXIV. évf., 9. szám, 943-969. pp.
- Kocziszky György (2000): Regionális integrációk gazdaságtana. Miskolc, Bíbor Kiadó.
- Maggio, G. – Cacciola, G. (2009): „A variant of the Hubbert curve for world oil production forecast”. Energy Policy. Vol. 37., No. 11, 4761-4770. pp.
- Marafia, A-Hamid – Ashour, Hamdy A. (2003): „Economics of off-shore/on-shore wind energy systems in Qatar”. Renewable Energy. No. 28, 1953-1963. pp.
- Menczel György (2006): „Olaj és atomenergia: múlt, jelen, jövő”. BME OMIKK Energiaellátás, Energiatakarékosság Világszerte. 10. szám, 5-24. pp.
- Morenth Péter (2008): „A lesothoi vízprojekt. Példamutató megoldás a vízhasznosításra és a korrupció legyőzésére Afrikában”. Afrika Tanulmányok. 2. évf., 3. szám, 55-63 pp.
- Nhamo, Godwell – Mukonza, Chipo (2016): „Policy, Institutional and Programme Readiness for Solar Energy Uptake in South Africa”. Africa Institute of South Africa. Vol. 45, No. 4, 69-90. pp.
- OPEC (2008): OPEC Statute. Interneten: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OS.pdf Letöltve: 2016. november. 30.
- OPEC (2012): OPEC Member Countries. Interneten: http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm Letöltve: 2016. november. 30.
- Pápay József (2006): „Kőolaj és földgáztermelés a XXI. században”. Bányászati és Kohászati Lapok. 3. szám, 1-17. pp.
- Reiss, Karin (2015): „Developing Renewable Energy Sectors and Technologies in West Africa”. UN Chronicle. No. 3, 33-35. pp.
- SADC (2016): Southern African Development Community. Objectives and Integrations Milestones. Interneten: <http://www.sadc.int/about-sadc/> Letöltve: 2016. október 23.
- Schreiner, B. – Baleta, H. (2015): „Broadening the lens: a regional perspective on water, food and energy integration in SADC”. Aquatic Procedia. Vol. 5., 90-103. pp.
- Stutz, P. Frederick – Warf, Barney (2012): The World Economy. Pearson Prentice Hall, New Jersey, Pearson.
- Szilágyi István (2013): Geopolitika. Pécs, Publikon Kiadó.
- Taelle, B. M. – Mokhutsoane, L. – Hapazari, I. (2012): „An overview of small hydropower development in Lesotho: Challenges and prospects”. Renewable Energy. Vol. 44., 448-452. pp.
- Tarrósy István (2010): „Fenntartható Afrika – Lehetséges”? In: Tarrósy István (szerk.): Fenntartható Afrika. Pécs, Publikon Kiadó, 13-30. pp.
- Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. Pécs, Publikon Kiadó.
- Tarrósy István (2013): „Afrikai perspektívák egy új világrendben”. In: Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): Az átalakuló világrend küszöbén, Pécs, Publikon Kiadó.
- Tétényi András (2014): A Dél-afrikai Köztársaság: regionális hegemon. Ph.D értekezés Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Toth L. Ferenc – Rogner, Hans-Holger (2006): „Oil and Nuclear Power: Past, Present and Future”. Energy Economics. No. 28, 1-25. pp.
- Udvari Beáta – Kis Katalin (2014): „Az Aid for Trade szerepe az ECOWAS belső kereskedelmének ösztönzésében”. Külgazdaság. LVIII. évf., 3-4. szám, 77-106. pp.
- UNCTAD (2009): Economic Development in Africa Report 2009, Strengthening Regional Economic Integration for Africa's Development. United Nations Conference on Trade and Development, Geneva.
- Van Kooten, G. Cornelis – Timilsina, R. Govinda (2007): Wind Power Development. Policy Research Working Paper. 2009/4868, The World Bank Development Research Group - Environment and Energy Team.
- World Bank (2015): The Nile Story: Powering the Nile Basin. Washington DC, World Bank Group.

English Abstract

Sustainable energy management – Renewable energy sources in Africa

In 1969 the United Nations suggested that it is important to deal with the global problems of the Earth. The Declaration of the World Academy of Sciences emphasizes two factors of sustainability, the conservation of environment and natural resources. Currently, fossil fuels – such as oil, natural gas, and coal – satisfy 80 percent of the world's energy demand. In Africa the use of fossil fuels shows a growing trend, but many initiatives of the use of alternative energy sources have already been made by African regional integrations. Africa is endowed with abundant renewable energy sources – solar power, hydropower, geothermal power, wind power and biofuels – moreover, in 2014 Burundi and Kenya dominated the investment in renewable power and fuels per unit GDP. This article is focusing on the use of renewable resources in Africa. African countries adopted the Programme for Infrastructure Development in Africa (PIDA), which includes the North–South electricity transmission corridor from Egypt to South Africa. The Nile Basin Initiative (NBI) played an important role in increasing national energy security. In addition, the ECOWAS adopted Renewable Energy Policy, which aims to increase the share of renewable energy. Nevertheless, deeper cooperation between the African countries and more financial resources are needed to achieve goals.

A szerzőről

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar

About the Author

PhD Student

Faculty of Sciences

University of Pécs

@

katalink@gamma.ttk.pte.hu

Erdősi Ferenc

A Közel-Kelet közlekedése

Miközben a sajtóban a Közel-Kelet politikai konfliktusairól szóló hírek vannak többségben, a térség minden vonatkozásban létfontosságú közlekedéséről vajmi keveset tudunk. Ezt az adósságot törleszti az első magyar nyelvű könyv, mely részletes ismereteket ad a közlekedéshálózat geopolitikai/geoökonómiai tényezők által erősen befolyásolt kialakulásáról, az egyes közlekedési alágazatok mai infrastrukturális és forgalmi jellemzőiről, az országok közötti fejlettségbeli különbségéről.

Sok szempontú elemzésre alapozva mutatja be a szerző a távolsági olajszállításban bekövetkezett technológiaváltás okait, továbbá a „Dubaj-szindrómát”, az olajországok bámulatos légiközlekedés-fejlesztését és a kontinensek közötti forgalmi „fordítókorong” megvalósításából származó hasznot.

Keresse a kötetet a Líra Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

EGY VAGY KÉT NAPRA A HALÁLTÓL: ERITREA, A MENEKÜLŐ NEMZET¹

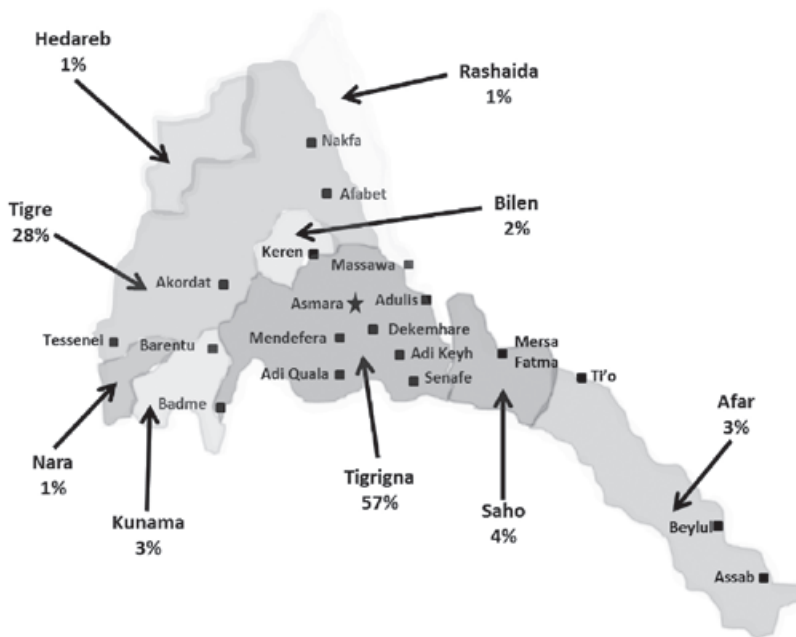
SZÉLINGER BALÁZS

Eritrea története

Eritrea, alig nagyobb, mint Magyarország, lakossága pedig mintegy kétharmada a miénknek. Mégis, az elmúlt másfél évtizedben ez a viszonylag kis ország adta az Afrikából érkező menekültek egy igen jelentős részét. Írásunk olyan történelmi-politikai okok megértéséhez kíván hozzájárulni, amelyek ahhoz vezettek, hogy Eritreát a politológusok és történészek zöme ma a “bukott államok” (failed state) kategóriába sorolja. Célunk az is, hogy hosszú idő után ismét magyar nyelven is korrekt információ legyen hozzáférhető erről az országról.²

Eritrea a függetlenség előtt

A mai Eritrea állam két nagy földrajzi régióra osztható. (1) A magasföldek (1500 méter feletti fennsíkok) nagy része az ókorban az akszúmi civilizációhoz tartozott (maga Akszúm azonban ma Etiópiában található). Nyelvileg (tigrinya) és vallásilag (etióp orthodox kereszténység) ez a terület azonos az észak-etiópiai Tigré tartománnyal; e tekintetben a mai határ voltaképpen kettévág egy népet, azonban, mint majd a későbbiekben látjuk, a határ két oldalán mára jelentősen eltérő identitások alakultak ki. A terület a középkorban, és még jóval azután is, az Etióp Birodalomhoz tartozott, hol szorosabban, hol lazábban, általában *Merab Melas* (“a Merab folyón túli terület”) néven, amely felett a *bar nagas* (“A tengerpart királya”) uralkodott. Ez utóbbi méltóság valóságtartalma igen sokat változott az évszázadok során, és a Vörös-tenger mellékét csak időszakosan sikerült etióp fennhatóság alá vonni a 14–15. században (Smidt, 2010). (2) A mai Eritrea másik tájegysége az angolul *lowlands*-nek nevezett terület, amelynek nincs igazán magyar megfelelője (tévedés volna mélyföldnek fordítani, mert valójában az összes 1500 méternél alacsonyabb terület ide tartozik). Ez többnyire az ország nyugati és északi területeit jelenti, valamint a Vörös-tenger mellékét. Az itteni népek jelentősen különböznek a magasföldiektől, mind nyelvüket, kultúrájukat, de mindenekelőtt vallásukat tekintve, minthogy az itt élők zömmel muszlimok. Ez a terület az olasz gyarmat kikiáltásáig (1890) csak névlegesen vagy egyáltalán nem tartozott Etiópiához a történelem során. Ellentétben a magasföldekkel, a *lowlands* multietnikus jellegű: *kunamák*, *bédzsák*, *tigrék* (nem összekeverendő a magasföldi *tigrinyákkal*), *afarok*, *rasaidák*, stb. találhatók itt (ld. a mellékelt térképet). A *lowlands* teljes egészében, illetve a magasföldek állandóan változó mértékben

1. ábra: Eritrea etnikai térképe (forrás: Wikipedia)

az Oszmán Birodalom részét alkották a 16. század második felétől kezdve *Habes Vilájeti* (Abesszín Tartomány) néven, egészen az olaszok megjelenéséig, jöllehet a török fennhatóság a 19. század közepétől Egyiptom képviselte. (Abir, 1967).

Olaszország 1869-ben jelent meg a térségben, amikor Asszab kikötő megvásárlásával elindult az olasz gyarmatosítás, a Szezei-csatorna megnyitásával szoros összefüggésben. 1882-ben a britek döntő szerephez jutottak Egyiptomban, amelynek következtében kezdetét vette a mahdista felkelés Szudánban. Ennek leveréséhez a briteknek nyugodt háttérre és szövetségesre volt szüksége, így elhatározták a *Habes Vilájeti* megszüntetését. Ez tipikus brit gyarmati módszerekkel zajlott: pár várost (pl. Bogosz és Szenhit) visszaadtak Etiópiának, de visszautasították, hogy kijusson a tengerpartra. Az 1884-es Hewett Szerződés Masszavát, a térség legjelentősebb kikötőjét elvileg a briteknek adta át, akik azonban már a következő évben, Etiópia megkérdezése nélkül, átjárták az olaszoknak. Itália ezáltal a legkisebb erőfeszítés vagy befektetés nélkül rendkívül előnyös pozícióhoz jutott, amit igyekezett is kihasználni (Rubenson, 1976: 353-362).

Az olaszok már 1887-ben megpróbálták a szárazföld belseje felé terjeszkedni, de a dogali csatában vereséget szenvedtek az etiópoktól. Az olaszok ezt követően az akkori etióp császár, IV. Johannész riválisánál, II. Menelik soai királynál próbálkoztak sikeresen. Az 1889-es vucsaléi szerződésben Menelik (jöllehet csak később lett Etiópia császára) olasz fennhatóságnak ismert el négy egykor etióp tartományt

(Bogosz, Hamaszén, Akele Guzaj és Szerá'é). Az olaszok erre alapozva 1890-ben kikiáltották első gyarmatuk ("colonia primogenita"), Eritrea létrejöttét.

A fentebb említett vučsaléi szerződés hírhedt 17. cikkelye, amely ellentétes tartalmakat foglalt magába olasz és amhara nyelven (bővebben: Rubenson, 1964), az 1896-os áduai csatához vezetett, amelyben az olasz gyarmati hadsereg megalázó vereséget szenvedett. A csatát követő etiópiai események értékelése a mai napig heves vitákat eredményez. Nincs konszenzus például arról, hogy Áduát követően II. Menelik császár miért nem folytatta a hadjáratot az olaszok teljes kiveréséig Afrikából – ámbár a logisztikai problémákra vonatkozó érvelések elég meggyőzőnek tűnnek (Maimire, 1997). Továbbá: az etióp győzelmet követő Addisz Ababai Békesszerződés is rendkívül ellentmondásos: II. Menelik, egy elsöprő győzelem, valamint több ezer olasz hadifogoly birtokában megelégedett a vučsaléi szerződés megsemmisítésével (Etiópia szuverenitása), miközben *minden* addig megszerzett olasz területet gyarmati kézen hagyott. A huszadik század elején ugyan több határszerződést is kötött Etiópia és az eritreai olasz gyarmat, a határ egyes szakaszait, főként a keleti részen, sohasem jelölték ki pontosan (Ciampi, 2001).

Az olasz gyarmati időszak hivatalosan 1890-től 1952-ig tartott, ebből az utolsó tizenegy évben Eritrea Brit Katonai Adminisztráció alatt állt a II. világháború eseményeinek következtében. Ellentétben egyes vélekedésekkel, az olasz gyarmatosítás éppoly rasszista és kizsákmányoló volt, mint az összes többi (Locatelli, 2007). Kétségtelen viszont, hogy az olaszok megteremtettek egy modern infrastruktúrát, különösen a fővárosban, Aszmarában, amelyet sokan máig "kis Rómaként" emlegetnek (Fuller, 2001). Arról, hogy Aszmarának éppúgy voltak bennszülöttek számára tiltott negyedei, és hogy szinte az egész gyarmat kényszermunkával épült, manapság kevés szó esik, az eritreai történetírást is beleértve.

Eritrea az olaszok számára voltaképpen egyetlen célt szolgált: hogy hídfőállás legyen Etiópia irányába. Mussolini 1932-től nagy összegeket pumpált Eritreába, hogy felkészítse a közelgő gyarmati háborúra, ami szükségessé tette az eritreaiak (keresztények és muszlimok egyaránt) öntudatának átformálását. Az eritreai katonaság, az *aszkarik* főpróbája már 1911-től zajlott Líbiában, Etiópiai bevetésük azonban a közös történelmi-kulturális háttérnek köszönhetően sokkal kényesebb szituáció volt, amely komoly előkészületeket igényelt (Tekeste, 1997: 15-16). Az ideológiai átnevelés, legalábbis részben, sikerrel zajlott, de igazából az aszkarik növekvő száma, és a

Eritrea az olaszok számára voltaképpen egyetlen célt szolgált: hogy hídfőállás legyen Etiópia irányába. Mussolini 1932-től nagy összegeket pumpált Eritreába, hogy felkészítse a közelgő gyarmati háborúra, ami szükségessé tette az eritreaiak (keresztények és muszlimok egyaránt) öntudatának átformálását.

főleg katonai jellegű beruházások által nyújtott bőséges munkalehetőségek okozták azt az illúziót, hogy Eritrea immár egy „jóléti gyarmat” (Uoldelul, 2004).

Az olasz-etióp háborúban (1935–1936) és az azt követő részleges megszállásban (1936–1941) több tízezer eritreai vett részt a fasiszta Olaszország oldalán. A tömeges dezertálás, különösen e periódus utolsó felében, azonban azt jelzi, hogy az eritreai nemzettudat gyarmati transzformációja messze nem volt teljes, és az eritreaiak még komoly szolidaritást mutattak az etiópok irányába. 1941-ben Eritreát a brit hadsereg „szabadította fel”. A britek (főként angol tisztek és szudáni hadsereg) eritreai tevékenységének történelmi feltárása még nem teljes, de az biztos, hogy a Brit Katonai Adminisztráció valójában gyarmati jellegű volt. Elenyésző kivétellel helyükön maradtak az olasz tisztségviselők, érvényben maradtak a szegregációs törvények, és továbbra is üzemeltek az olasz tulajdonban lévő ipari vállalkozások (Pankhurst, 1995). A briteknek meglehetősen képlékeny elképzeléseik voltak Eritrea második világháború utáni jövőjét illetően, de egyet feltétlenül el akartak kerülni: hogy Eritrea egyesüljön Etiópiával. Amikor az etióp uralkodó, Hailé Szelasszié, 1941 májusában visszatért Etiópiába, azonnal kinyilvánította, hogy Eritreának „vissza kell térnie” az „anyaországához”. Ugyanakkor Nagy-Britannia Eritreában lehetőséget látott gyarmatbirodalmának kiszélesítésére, akár úgy, hogy egyes részeit Szudánhoz csatolja, akár úgy, hogy egy barátságos (tehát valamilyen függésben lévő) új államot hoz létre (Gaim, 2005).

A britek számára az volt a legfontosabb, hogy Etiópiát megakadályozzák az annexióban. Ehhez elsősorban az eritreai identitást kellett elidegeníteni az etióptól. Az 1941-től 1952-ig terjedő időszak ezért nem meglepő módon döntő jelentőségű volt egy új eritreai nemzetkép kialakításában. Megfelelően képzett szakemberek (nyelvészek, antropológusok) érkeztek, hogy megteremtsék a modern eritreai médiát, és ennek révén az etiópoktól való különbözőséget erősítsék fel a közös tradíciók ellenében. Az „Eritreai Heti Hírek” c. lap, szoros brit ellenőrzés alatt, tigrinya és arab nyelven gondoskodott az eritreai identitás átformálásáról, és még arra is gondoltak, hogy a vidéken többnyire írástudatlan lakosság körében olvasóköroket szervezzenek. A heti rendszerességgel megjelenő cikkek (amelyeket olykor britek írtak eritreai álnevek alatt) azt sulykolták a bennszülött lakosság fejébe, hogy a gyarmati múltnak köszönhetően különbek és civilizáltabbak, mint az etiópok, ezért az egyesítő törekvéseknek ellen kell állni (Astier, 2006).

Meg kell ugyanakkor említenünk, hogy a brit katonai megszállást, elsősorban a szudáni katonasággal való állandó súrlódás miatt a lakosság hamar meggyűlölte. A brit propaganda azt érte el, hogy az olasz gyarmati időszak a háború végével sokkal kedvezőbb emlékeket ébresztett, mint amilyen valójában volt. Erre az is nagyban rájátszott, hogy Eritreában még mindig több, mint tízezer olasz élt, akik immár egy sokkal barátságos, „demokratikus” Olaszország állampolgárai voltak, munkát adtak sok eritreainak, és nem elhanyagolható az olasz-eritreai párkapcsolatok erre vonatkozó hatása sem. Eritrea sorsát végül nem Nagy-Britannia döntötte el, hanem az Egyesült Nemzetek Szervezete, de a tizenegy éves brit megszállás a mai napig érezteti a hatását az eritreai történettudatban (Astier, 2006).

Az ENSZ közgyűlése által megszavazott eritreai-etióp föderáció 1952-ben lépett érvénybe, és tíz évig tartott. Elvileg teljes belső önrendelkezést adott Eritreának, az addisz ababai császári kormány kizárólag a külügyeket, a katonai döntéseket, a külkereskedelmet, és a távközést irányíthatta volna. A kontraszt a két államrész között döbbenetesen nagy volt, nemcsak infrastruktúra, de politikai kultúra tekintetében is. Míg Etiópiában Hailé Szelasszié gyakorlatilag abszolutisztikus módon uralkodott egy infantilis kormánnyal és látszatparlamenttel, addig Eritreában szabályos, választáson alapuló népképviselői parlament és szakszervezetek is voltak. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy Eritreában egy kifejlett demokrácia működött volna. A pártok többnyire nem politikai nézetek alapján szerveződtek, hanem etnikai/vallási alapon. A helyzet elmérgesedéséhez Hailé Szelasszié igen bizalmatlan magatartása és rossz kinevezési politikája is hozzájárult, és gyakoriak voltak a függetlenség párti politikusok elleni merényletek is (Alemseged, 1997: 401-415).

Etiópia szinte az első naptól kezdve megsértette az új eritreai alkotmányt, jóllehet ezt igen gyakran az eritreai nemzetgyűlés hallgatólagos jóváhagyásával tette. A föderáció hívei valójában mindvégig kisebbségben voltak Eritreában, és a többség, amely megosztott a teljes úniót, illetve a függetlenséget támogatók között, csak szükségmegoldásként fogadta el a helyzetet, és ennek megfelelően akadályozta a föderáció működését. Egy évvel a föderáció kikiáltása, és az eritreai alkotmány megszületése után a föderáció már csak papíron létezett (Tekeste, 1997: 86-90). Az egyesülés csak idő kérdése volt, és a mindvégig unionista többségű eritreai nemzetgyűlés szinte minden évben kiiktatott valamit a föderáció alkotmányából, ami egészen odáig vezetett, hogy végül 1962-ben a nemzetgyűlés kimondta önmaga feloszlását és az Etiópiával való egyesülést (Henze, 2000: 273-279).

A föderáció elárulása, illetve az annexió okozta csalódottság egyrészt ellenzéki politikusok emigrálásához, másrészt illegális fegyveres ellenállás megszerveződéséhez vezetett. Az Eritreai Felszabadítási Mozgalom (EFM) már 1958-ban létrejött, főképp Szudánba és Egyiptomba menekült politikusok kezdeményezésére. Az EFM-ből hamarosan újabb, immár militáns szervezet, az Eritreai Felszabadítási Front (EFF) vált ki, amely indíttatását a hasonló algériai és palesztín kapcsolatainak köszönhette, és így meglehetősen muszlim jellege volt. Anyagiakban Szíria és Szaúd-Arábia támogatták. Az EFF 1961 júliusában követte el első katonai akcióját, amellyel kezdetét vette a történelem egyik leghosszabb polgárháborúja – vagy felszabadítási harca, nézőponttól függően. A kezdeti szórványos terrortámadások után az eseményeknek 1964-től igazán háborús színeze, amikor a császári kormány a térségbe rendelte az etióp hadsereg egy teljes hadosztályát, jóllehet az EFF-nek mindössze pár ezer fegyverese volt ekkoriban. Az EFF azonban

A brit propaganda azt érte el, hogy az olasz gyarmati időszak a háború végével sokkal kedvezőbb emlékeket ébresztett, mint amilyen valójában volt.

egy idő után a szétesés jeleit kezdte mutatni, elsősorban a belső viszályok miatt, másodsorban pedig mert képtelen volt a keresztény eritreaiakat nagy tömegben integrálni (Tekeste, 1997: 148-153).

1969-ben több csoport is kivált az EFF-ből, és ezek egyesülésével 1970-ben létrejött az Eritreai Népi Felszabadítási Front (ENFF). Az ENFF-nak kettős célja volt: eliminálni az EFF-et (amelyet azzal vádoltak, hogy egy muszlim/arab állam létrehozására törekszik), illetve kivívni Eritrea függetlenségét. Az ENFF vezetésében kezdettől kulcsszerepe volt Iszajasz Afaverki-nek, aki ma Eritrea diktátora. Az 1974-es etióp forradalom elvileg kedvező helyzetet teremthetett volna az eritreai kérdés rendezésére, különösen, amikor az eritreai származású Aman Andom került a forradalmi etióp kormány (Derg) élére. Az etióp diktátor, Mengisztu Haile Mariam hatalomra kerülésével, és Aman Andom meggyilkolásával azonban ez a lehetőség szertefoszlott. Sőt, a Derg a korábbi, császári módszereket messze meghaladva, minden idők egyik legvéresebb polgárháborúját vívta Eritreában 1974 és 1991 között. Az ENFF létszáma rohamosan növekedett, és 1975-re már kb. 30,000 főt tett ki. Ugyanebben az évben kezdte meg tevékenységét a Tigréi Népi Felszabadítási Front (TNFF) Észak-Etiópiában, és ugyan a két felszabadítási front között sokáig messze nem volt felhőtlen a viszony, végeredményben egyaránt a Derg ellen harcoltak. A TNFF, legalábbis kezdetben, nem támogatta Eritrea függetlenségét, miközben az ENFF-tal való együttműködése kulcsfontosságú volt, különösen az 1980-as évek végétől kezdve. Minkét szervezet szélsőbaloldali ideológiára építő „népi” szervezet volt, amely főként a parasztságra alapozott, bár az eltérő fejlettségi viszonyoknak köszönhetően az ENFF-nak jóval meghatározóbb városi támogatottsága volt. A két front közötti együttműködés, és a közös cél elérésének záloga kizárólag az lehetett, hogy kilátásba helyezték Eritrea függetlenségét, egy adott időben megtartandó referendum kimenetelétől függően (Tekeste, 1997: 159-168). Az igen kegyetlen és hosszú háború 1991-ig tartott (erről ld. pl. Gilkes, 1995).

Az önálló Eritrea

Mengisztu Haile Mariam szocialista diktatúrája 1991-ben omlott össze a TNFF és az ENFF együttes katonai sikereinek eredményeképp. Eritrea még abban az évben kikiáltotta a függetlenségét, jóllehet az erről szóló megerősítő ENSZ-referendumot csak 1993-ban tartották meg. A régi-új eritreai vezetés egyik első adminisztratív tevékenysége volt, hogy 1992-ben állampolgárságot igazoló dokumentumot bocsátott ki. Eritreai állampolgárságot igényelhetett bárki, akinek eritreai felmenői voltak (akár anyai, akár apai ágon), bárhol is élt a világban. Az európai és amerikai diaszpórák mellett egy csapásra több tízezer eritreai állampolgár élt Etiópiában (főként Addisz Ababában és Tigrében), és egyik pillanatról a másikra több tízezer vegyesházasság jött létre. Kevesen gondolhatták ekkor, hogy ennek mennyire súlyos következményei lesznek a későbbiekben. A függetlenségi referendum elsőpró sikerrel zajlott, ami egyértelműen az önálló eritreai identitás (vagy akár nemzet tudat) létét jelzi, amelynek 1941-ben még nem sok jele volt. A gyökeres változást, amint azt fentebb bemutattuk, három tényező okozta: 1) a Brit Katonai Adminisztráció propaganda-

tevékenysége, 2) az 1952 és 1962 közti föderáció elhibázott császári politikája, és a 3) Derg elleni véres felszabadító háború, amely az eritreai történelmi tudatban gyakran az „etióp gyarmatosítás” vagy az „amhara uralom” elleni küzdelemként jelenik meg (erről és általában az eritreai nemzeti identitásról: Alemseged, 1998).

A független Eritrea létrejöttét össznemzeti eufória övezte. Etiópiában viszont, ahol a közvélemény mit sem sejtett az ENFF és a TNFF közötti korábbi megállapodásról, Eritrea véglegesnek tűnő elszakadása, ráadásul az új etióp rezsim jóváhagyásával, általános megdöbbenést és felháborodást váltott ki, amely erőszakos utcai megmozdulásokban is megnyilvánult. A helyzetet bonyolította, hogy Etiópiában (főként Addisz Ababában és Tigrében) jelentős számú újdonsült eritreai állampolgár élt és vice versa. Mindennek ellenére, a 90-es évek elején a csalóka jelek arra mutattak, hogy a két állam képes lehet nemcsak a békés egymás mellett élésre, de akár az együttműködésre is. Nyilvánvaló volt, hogy a kulturális gyökerek és a részben közös történelmi múlt mellett gazdasági érdekek is a szoros együttműködés irányába mutattak, különösen az etióp külkereskedelem miatt, amelynek nagy része két eritreai kikötőn (Masszava és Asszab) keresztül zajlott. Hogy a kedvező előjelek ellenére miért és hogyan mérgesedett el a viszony, arra lentebb még visszatérünk. Azonban már itt megjegyezzük, hogy a gazdasági és politikai okok mellett nem elhanyagolható a pszichológiai faktor sem. Ez elsősorban az eritreai vezető, Iszajasz Afaverki személyiségét jelenti, amely körül már a 80-as években személyi kultusz alakult ki. Iszajasz³ elképesztő népszerűsége miatt ezt a kultuszt sokáig (2001-ig) lényegében senki sem kérdőjelezte meg Eritreában, ahol gyakorlatilag nem volt ellenzék, és így nem voltak ellenzéki pártok sem. Az ENFF 1994-ben feloszlatta önmagát, pontosabban átalakult a Népi Front a Demokráciáért és Igazságért nevű monopol szervezetté, amely a propaganda szerint nem párt, hanem össznemzeti mozgalom. Iszajasz Afaverki a szervezet vezetője és államelnök egy személyben. Az általa irányított alkotmányozó bizottság ugyan 1997-ben elfogadott egy alaptörvényt, de az sosem lépett hatályba. Az alkotmány által meghatározott rendszeres választásokat így sosem tartották meg, és az eritreai nemzetgyűlés is csak elméletileg létezik. Az eritreai „kormány” kezdettől Iszajasz vezetése alatt működött, és tagjai szinte kizárólag az ENFF régi harcosaiból álltak/állnak. Összefoglalva: a harminc év háborút követően az egykori harcosoknak, Iszajasz Afaverkivel az élen, komoly nehézségei támadtak egy békés (belső és nemzetközi) környezetbe való beilleszkedéssel (ICG, 2010: 5-7). Az állam militáns jellege meghatározó maradt. Eritrea 1991 óta nemcsak Etiópiával, de valamennyi szomszédjával, sőt Jemennel is fegyveres összetűzésbe bonyolódott, miközben kezdettől ellenségesen tekintett szinte minden nemzetközi fejlesztési kezdeményezésre, beleértve az NGO-k munkáját is (Ruth, 1997).

1995-ben bevezették a 18 hónapos kötelező katonai szolgálatot, amelyre általában a 14. év betöltésekor, vagy a középiskolai tanulmányok befejezésekor kerül sor, férfiak és nők számára egyaránt. Az első hat hónap katonai kiképezést, a következő egy év pedig „nemzeti újjáépítésben” való részvételt jelent. 1998-ban, az eritreai-etióp háború kitörésekor a katonai szolgálat idejét korlátlan időre kiterjesztették az ötven év alatti lakosság egészére nézve, s azóta általában több évet (jellemzően 6-8) élnek

a fiatalok ezekben a táborokban törvénytelen körülmények között. Mint fentebb említettük, az 1990-es években ez, és a hasonló intézkedések, beleértve a nem létező demokráciát, Iszajasz személyi kultuszát, és az egypárt-rendszert, nem kísérték ellenzéki hangok, nemcsak az országon belülről, de az igen jelentős diaszpórából sem. Sőt, inkább úgy tűnik, hogy az eritreaiak többsége, otthon és külföldön egyaránt, egyetértett a „nyugati, liberális demokrácia” elutasításával, és a „különutas” Iszajasz karizmatikus vezetésével (Bernal, 2004). Fontos azt is megjegyezni, hogy a súlyos demokrácia-deficit ellenére, és az éppen széteső Szomáliával összehasonlítva sem a nagyhatalmak (különösen az USA), sem a nemzetközi szervezetek nem kritizálták, hanem épp ellenkezőleg, a stabilitást méltatták mind Etiópiában, mind Eritreában. Ezt a különös, és látszólag idilli helyzetet az 1998-ban eszkalálódó eritreai-etióp háború tette tönkre.

Természetesen nem célunk a háború részletes ismertetése. Ehelyett az okokra és főként a következményekre koncentrálunk, anélkül azonban, hogy állást foglalnánk a háború kirobbantásának felelőssége tekintetében.⁴ Az 1998-ban kitörő háború egyik közismert, de jobbra felszínes oka a határkérdés volt. Az eritreai-etióp határ kijelölése (legalábbis térképen) az olasz gyarmati időkre megy vissza. A huszadik század viharai során azonban a tényleges határ kijelölése sosem történt meg a teljes szakaszon, sőt nem is volt igazán fontos: a határ többnyire csak virtuálisan létezett. 1998. május 6-án Badme településen az etióp/tigréi rendőrség váratlanul egy eritreai katonai osztaggal találkozott. Mivel mindkét fél saját területének és felelősségének tartotta a település védelmét, a szóváltás lövöldözésbe torkollott, amelyben négy eritreai katona meghalt. Pár nappal később az eritreai hadsereg páncélos alakulatai megszállták a Badmét, amely korábban évtizedekig a TNFF egyik bázisa volt. Május közepén, a világ számára kissé váratlanul, kirobbant a totális háború, amely nagy intenzitással, becslések szerint 70 és 100 ezer közti áldozatot követelve, 2000. májusig tartott. A háború két éve alatt Etiópia több mint 70 ezer eritreai állampolgárt és eritreai származású etióp állampolgárt utasított ki az országból, teljes vagyonelkobzás mellett, a másik oldalon ugyanez a szám hasonló nagyságrendű (ICG, 2003: 5). Eritrea teljes vereséget szenvedett: a háború végének időpontjában az országnak mintegy egynegyede etióp megszállás alatt állt (a háborúról az egyik legjobb írás a mai napig: Tekeste-Tronvoll, 2000).

Amint korábban jeleztük, a határkérdés mellett számos más lényeges körülmény is szerepet játszott a háború kirobbanásában. Mindenekelőtt a gazdasági kapcsolatok megromlását kell megemlítenünk. Ezek egészen addig nem jelentettek valós problémát, amíg Eritrea 1997 novemberében be nem vezette saját pénzét, a *nakfát*. A *nakfa* bevezetése, illetve annak az etióp *birr*hez való ingatag viszonya hirtelen problémássá tette a két ország közötti kereskedelmet. A *birr* elértéktelenedésétől való félelmében az etióp kormány addig ismeretlen vámszabályozást vezetett be a két ország között, ami Eritreában az etióp gabonaárakat, Etiópiában pedig az Eritreán keresztül érkező üzemanyagárakat srófolta fel (Ruth, 2000: 673-674). Amikor mindennek következményeképp Etiópia Dzsibuti felé terelte az importját, Eritrea komoly bevételektől esett el.

Továbbá, nem elhanyagolhatóak a szociálintropológiai megközelítésből fakadó okok sem: amint jeleztük, az etióp társadalom nagy részét váratlanul érte Eritrea függetlensége, mert Eritreát történelmi-érzelmi okokból (a műveltebbek gazdasági racionalitás miatt is) Etiópia szerves részének tekintették, így a függetlenedést elfogadhatatlannak tartották. Röviden: az etióp társadalom egy jelentős része akarta és támogatta a háborút. Ők végül éppúgy csalódtak, amiért 2000-ben az etióp hadsereg nem foglalta el egész Eritreát, mint őseik 1896-ban az áduai csatát követően. Minderre igen komoly rivalizáló, etnocentrikus tényezők játszottak rá. Mint láttuk, Eritreában már korábban önálló nemzeti identitás jött létre, amelynek 1991 (a függetlenség) után egyre lényegesebb elemét képezte a gyarmati múlt újraértelmezése. Az eritreaiak az olasz, majd brit fennhatóságot kiemelve, önmagukra mint az etiópoknál „modernebb”, „előrehaladottabb”, és „magasabb műveltségű” népre tekintettek, amelynek volt ugyan némi alapja (köszönhetően az urbánusabb környezetnek, a gyarmati modernizációnak és a missziós iskoláknak), de érthető módon mindez az etiópokban rossz érzéseket generált (Reid, 2005). Ennek már az olasz gyarmati korszakban voltak előjelei, amikor etiópok (főleg Tigréből) tömegesen vándoroltak illegálisan Eritreába, és az eritreaiak hamarosan (hasonlóan a mai bevándorló sztereotípiákhoz) a bűnözéssel és alacsony életszínvonallal asszociálták őket (Locatelli, 2007). Mindez 1991 után új lendületet és értelmet kapott, mert az új eritreai nemzeti állam elsősorban különbözni akart, ami olyan apróságokban is megnyilvánult, mint például az etióptól eltérő időszámítás bevezetése (Etiópiában még a Julianus naptárat használják), vagy az amhara nyelvű zene nyilvános hallgatásának betiltása. Természetes, hogy az eritreai történelem egyoldalú újraértelmezése, a „felsőbbrendű” eritreai nemzettudat hangoztatása az etiópokban ellenséges érzéseket váltott (és vált) ki.

Mint bemutattuk, az eritreai-etióp háború, nyilvánvaló politikai-gazdasági következményei mellett, új megerősítést és irányt adott az eritreai identitásnak, amelybe ráadásul immár egy fiatalabb generáció is beletartozott. Az eritreai társadalom sajátossága, hogy a látszólagos egalizáló törekvések mellett (ami az ENFF *quasi* marxista múltjának hagyatéka) a társadalmat, legalábbis a harcos múltból élő propaganda szintjén, két korcsoportra osztják: egyfelől van a *jikaeló* (másképpen *tegadelti*), az egykori ENFF harcosok, a „hősök” generációja, akiket állami kultusz vesz körül (hangsúlyozzuk: kizárólag a propaganda szintjén), amiért kivívták a függetlenséget. Másfelől ott vannak a fiatalok, akik a harcok idején még gyermekek voltak, vagy 1991 után szü-

Az eritreai-etióp határ kijelölése (legalábbis térképen) az olasz gyarmati időkre megy vissza. A huszadik század viharai során azonban a tényleges határ kijelölése sosem történt meg a teljes szakaszon, sőt nem is volt igazán fontos: a határ többnyire csak virtuálisan létezett.

lettek. Ők a *varszaj*, az „örökösök”, akiknek az az államilag meghatározott feladata, hogy az öregektől átvegyék a stafétát: a fegyvereket, megtanuljanak harcolni és szenvedni, és ha kell, megvédjék az ország függetlenségét. Ez magyarázza egyúttal az 1998-ban végtelenített katonai szolgálatot, és általában az eritreai rezsim állandó ellenségkeresését (erről és a kiterjedt állami propagandáról ld. többek között Abbebe, 2007).

Noha az eritreai-etióp háború elvesztését Iszajasz Afaverki sohasem ismerte el, és az állami propaganda a mai napig ennek ellenkezőjét szajkózza, az eritreai állami és katonai vezetés (vagyis Iszajasz egykori legközelebbi harcostársai) elől nem lehetett az igazságot eltitkolni. Az „elvtársak” egy csoportja, a társadalomban nagy tekintélynek örvendő hősök-veteránok, 2001 májusában nyílt kritikát fogalmazott meg Iszajasz ellen, akit egyfelől hibás katonai döntésekkel, másfelől (első ízben) illegális állami vezetéssel és alkotmányellenességgel vádoltak meg. Mivel a nyílt levelet tizenöten írták alá, a szakirodalom a „Tizenötök” csoportjaként (G15) tartja számon őket. A „Tizenötök” mindegyike, egyetlen kivétellel, a 60-as vagy a 70-es évek óta Iszajasz legbelső köréhez tartozott, a felszabadulás után pedig magas pozíciókat foglaltak el (miniszterek, nagykövetek lettek), és valószínűleg ezért remélték, hogy nyílt kritikájuknak pozitív eredménye lesz. Súlyosan tévedtek.

Iszajasz kivárt, majd 2001 szeptemberének árnyékában lecsapott az árulónak bélyegzett csoportra. A tizenötből hárman külföldön tartózkodtak, ők „pusztán” elvesztették állampolgárságukat és vagyonukat, a maradék tizenkettőt viszont letartóztatták. Ezek közül egy, feltehetően a példa-statuálás céljából, bűnbánatot gyakorolva „megtérhetett”, a többiek sorsa viszont azóta is ismeretlen, feltehetően kivégezték őket. A Tizenötök sorsa egyértelművé tette, hogy Iszajasz nem tűr kritikát, és nem hajlandó módszerein változtatni – a demokrácia és a reményteli jövő szertefoszlott Eritreában a fiatal generációk számára (Plaut, 2002). A teljesség kedvéért megjegyezzük (ha eddig nem lett volna nyilvánvaló), hogy Eritreában gyakorlatilag semmilyen szabadságjog nem érvényesül: nincs szabad sajtó, gyülekezési szabadság stb., de még a vallásszabadság is csak öt „bevett” vallásra korlátozódik. A 2000-es évek közepétől fokozatosan felszámolták az ország egyetlen felsőoktatási intézményét, az Aszmarai Egyetemet, pontosabban az egyetemi „képzést” beintegrálták a végtelenített katonai/civil szolgálatba (Sawa „Védelmi Kiképző Központ”) (Müller, 2008). Sawáról és az ottani körülményekről a későbbiekben még szót ejtünk. Eritrea 2001 óta biztosan a világ egyik legbrutálisabb személyi kultuszra épített diktatúrája. A Tizenötök tevékenységének egyetlen „hasznos” eredménye, hogy 2001 óta, hacsak a diaszpórában is, de megszületett egy (vagy sajnos inkább több) eritreai politikai ellenzék.

Érdemes néhány szót ejteni arról, hogy mégis milyen anyagi forrásokból, és hogyan tartja fenn magát a rezsim. Eritreáról gyakori az a sztereotípiá, hogy egy szegény, sivatagi ország természeti erőforrások nélkül. Jóllehet a szegénység igaz (bármilyen relatív is ez a fogalom), a kép ennél sokkal árnyaltabb. Az országnak 2015-ös becslések alapján kb. 6,5 millió lakosa van. Az egy főre eső nemzeti össztermék tekintetében Eritrea hátulról a kilencedik az országok rangsorában (CIA World

Factbook, 2014). Az ország súlyos ellátási gondokkal küzd elsősorban élelmiszer, üzemanyag és gyógyszerek tekintetében, különösen az ENSZ BT által 2009-ben, a Dzsibutival történt határincidens miatt megszavazott szankciók óta. Hogy az ország ennek ellenére folyamatos (bár szerény) névleges gazdasági növekedést tud produkálni, alapvetően két tényezőnek köszönhető: a jelentős eritreai diaszpórának és az ország aranybányáinak.

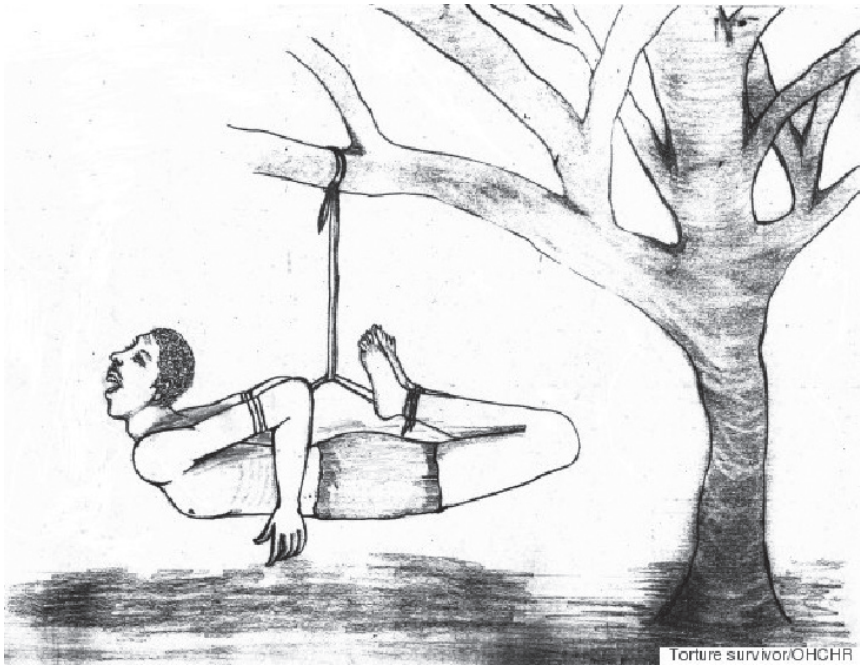
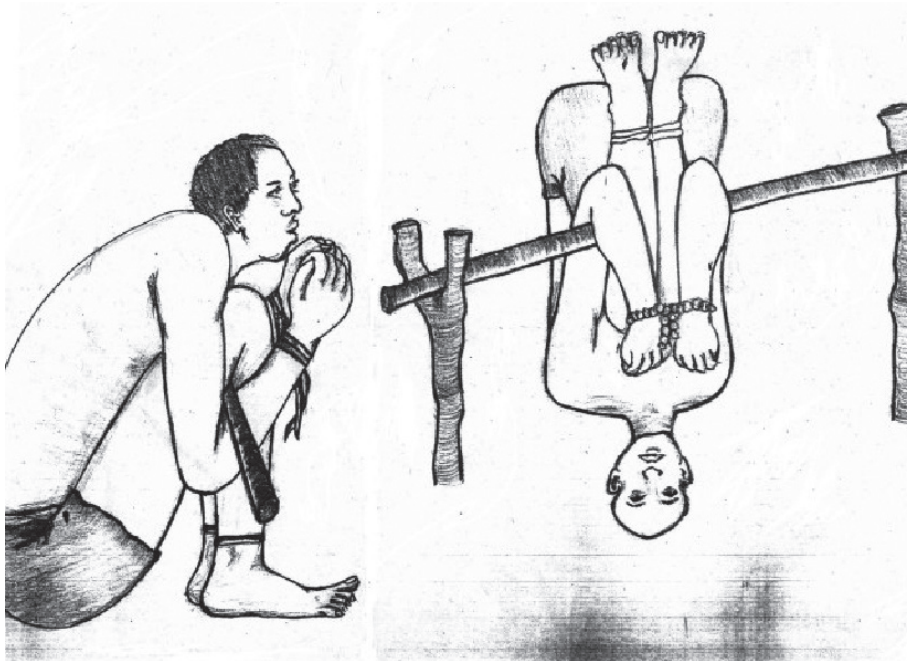
Az eritreai kivándorlás, különösen politikai indíttatásból, voltaképpen egyidős a függetlenségi mozgalommal, tömegessé azonban igazán csak a 2000-es évek elejével, azaz a diktatorikus rezsim megmerevedésével vált. A különféle becslések szerint jelenleg mintegy 400 ezer eritreai menekült él különböző országokban. Ezeknek kb. fele Etiópiában és Szudánban található, a többiek Izrael és európai országok (különösen Svájc, Németország, Svédország és az Egyesült Királyság) között oszlanak meg. A menekültek arányát tekintve, ugyancsak becslésekre alapozva, Eritrea népességének 6-10 % él külföldön. Jóllehet a rezsim tiltja és akadályozza az ország illegális elhagyását, ez fontos jövedelmi forrása is egyben. Eritrea egyik igen jelentős bevétele ugyanis a nemzetközi jogvédő szervezetek által élesen kritizált 2 %-os „rehabilitációs” adóból származik, amelyet Eritrea valamennyi külföldön élő állampolgárától igyekszik behajtani (általában „diaszpóra adó” néven emlegetik). Az adó nem-fizetése súlyos következményekkel járhat: állampolgárság megvonása, hazatérő megakadályozása, sőt otthon élő családtagok bebörtönzése. Emellett az eritreai külképviseletek, amelyek szabályos kémhálózatot tartanak fenn a diaszpórában, időről-időre önkéntes felajánlásokat is „elvárnak”. Az elmúlt évtizedben Eritrea éves jövedelmének 20-30 %-a származott ily módon a diaszpórából (UN, 2015: 94-; Hirt, 2013 és Laub, 2015).

Eritrea másik, a rezsim létfenntartása szempontjából ugyancsak döntő jellegű bevételi forrása a bányászatból származik. Ezek jelenléte az országban viszonylag régóta köztudott volt, azzal együtt, hogy a kitermeléshez jelentős tőke és technológia szükséges. Az eritreai rezsim, tudatosan távol tartva a nagyobb nemzetközi bányatársaságokat, végül a kanadai NEVSUN-nal kötött szerződést. Ennek értelmében a NEVSUN Resources, valamint az eritreai állami tulajdonban lévő bányavállalat, az ENAMCO közös társaságot hoztak létre Bisha Share Mining Company néven, arany-, ezüst-, réz- és cinkbányászat céljából. A profit 60-40%-os arányban oszlik meg a NEVSUN és az ENAMCO között (a befektetés költségeinek aránya kétharmad-egyharmad). A bisha-i aranybánya a termelés első négy évében (2011–2014) közel 800 millió dollár hasznot termelt, ezzel tetemesen hozzájárulva nemcsak a rezsim túléléséhez, hanem jelentős GDP növekedést generálva, amelyből azonban a lakosság semmit sem érez. Diktátorokkal üzletelni haszon reményében már önmagában is erkölcstelen, az Eritreában működő külföldi bányavállalatok esetében azonban úgy tűnik, ennél is többről van szó (HRW, 2013; NEVSUN).

A diaszpórában élő eritreai értelmiség már a bányavállalatok felbukkanása előtt felvetette, hogy Iszajasz diktatúrája a kötelező katonai/civil szolgálatba kényszerített állampolgárait kényszermunkára használja fel (Gaim, 2009). A leghírhedtebb tábor Sawa, de legalább tucatnyi hasonló létezik. Az innen kiszivárgó hírek (egykori

fogvatartottak, akiknek sikerült külföldre menekülniük) horrosztikus állapotokról számolnak be, amennyiben a fogvatartottakat rendszeresen megalázzák, éheztetik, kínozzák és gyakran megerőszakolják. Számos jel arra mutat, hogy a külföldi és eritreai állami érdekeltségű bányákban ezeket a fogvatartottakat éhbéért dolgoztatják (HRW, 2013 és UNHCR, 2015). Az eset akkor kapott nagyobb nemzetközi nyilvánosságot (a világ szinte valamennyi vezető napilapja beszámolt róla), amikor 2014-ben három, egykor a bisha-i aranybányában dolgoztatott eritreai Kanadában beperelte a NEVSUN-t. Jóllehet az ügyben jogi hézagokra hivatkozva nem született ítélet, a British Columbia Legfelsőbb Bírósága által folytatott vizsgálat megerősítette a törvénytelen kényszermunka valószínűségét (HRCE, 2016).

Nem célunk az eritreai menekült-migráció részletes ismertetése, mindössze néhány megközelítő adatot, és jellegzetességet közlünk. A folyamatosan növekvő számok miatt nehéz pontos adatot adni az Eritreából elmenekültekre vonatkozóan, de e cikk írásának időpontjában (2016. május) megközelítőleg száz-százezer eritreai menekült él Etiópiában és Szudánban, további kétszázezer pedig Európában, főként Olaszországban, Svájcban, Németországban, Angliában és Svédországban, valamint Izraelben. Ez, becslést adatok szerint az eritreai népesség 6-10 százaléka! Az eritreaiak három nagy migráns útvonalon haladnak: 1) a „zöldhatáron” át Etiópiába (mivel az országon belüli utazás is engedélyhez kötött, ez inkább csak a határ mellett élők számára jelent megoldást), 2) Szudánon át Líbiába és onnan valamelyik olasz szigetre (jellemzően Lampedusára), 3) ugyancsak Szudánon át Egyiptomba, majd a Sínai-félszigeten át Izraelbe. A szudáni és az eritreai kormány (két diktatúra) újabban európai uniós pénzből fedezi a migránsok „megférézését” és akarataik ellenére visszahurcolásukat Eritreába (Dahlkamp-Popp, 2016; Siegfried, 2016). Mindhárom útvonal életveszélyes, de e tekintetben kiemelkedik a Sínai-félszigeten való „átkelés”, ahol a menekültek nemcsak a csempészek embervásárainak vannak kitéve, hanem a szervkereskedőknek is (HRW, 2012). A tömeges nemi erőszak, valamint a menekültek fogva tartása és kínzása szó szerint mindennapos (van Reisen et al., 2014: 41). A zömmel keresztény eritreai menekültek számára mind Szudán, Egyiptom és Líbia ellenséges terület, vallási okok, illetve az „arab tavasz” óta széteső közbiztonság miatt. Emellett Líbia és Egyiptom (Sínai-félsziget) egyes részeit az Iszlám Állam (vagy annak szimpatizánsai) uralják, akik szinte vadásznak a keresztény eritreai menekültekre, hogy kivégzésüket közzétehesék az elektronikus médiumokon. A földközi-tengeri átkelés, amint az sajnos köztudott, ugyancsak nem veszélytelen. Európa ugyan *prima facie* jögon azonnali menekült státuszt ad az Eritreából érkezetteknek, de azért érdemes megjegyezni, hogy azoknak, akik az Egyesült Királyságba igyekeznek, még ezután következik a Calais-i „dzsungel”. ☀

Torture survivor/OHCHR

2-3. ábra: Eritreai menekült rajzai a „kiképzőtáborokban” zajló rendszeres kínzásokról. Forrás: Alfred, Charlotte: „A Torture Survivor Drew These Pictures to Describe Hell Eritrea Has Become”. *The Huffington Post*, 2015. november 6.

Jegyzetek

- 1 A cikket Alexander Naty (1957–2003) emlékének ajánlom, akit megölt az eritreai rezsim, mert részt vett egy tudományos konferencián (Smidt, 2004). A cím első fele Daniel-Meron cikkéből származik, amelyben egy, a Sínai-félszigeten elrabolt eritreai menekült feleségéhez intézett telefonhívásából idéznek: “Egy vagy két napra vagyok a haláltól, le fognak löni. Ha fiút szülsz, rólam nevezd el” (Daniel–Meron, 2012).
- 2 Eritrea történelméről-politikájáról tudományosan megalapozott írás tudomásom szerint (Tesfay Sába antropológiai cikkei mellett) nem jelent meg Menczer Béla 1947-ben írt cikke óta (ld. az irodalomjegyzékben)!
- 3 Minthogy az eritreai és etióp személynevek szerkezete eltér az európai hagyománytól (amennyiben az első helyen áll a személy neve, a másodikon pedig az apa neve), eritreai és etióp személyekre az első névvel hivatkozunk.
- 4 Az 1998–2000 között zajló eritreai-etióp háború számos pontja vitatott, köztük a kezdeményezés-felelősség kérdése is. Nincs még kellő történelmi távlatunk az objektív mérlegelésre, és nem áll elegendő tény a rendelkezésünkre.

Felhasznált irodalom

- Abbebe Kifleyesus (2007): “Folk-fairs and Festivals: Cultural Conservation and National Identity Formation in Eritrea”. *Cahiers des Études Africaines*. Vol. 47., Cahier 186. 249-276. pp.
- Alemseged Abbay (1997): “A Decade That Gestated The Eritrean Identity: The Amhara-Eritrean Rendez-Vous”. *Africa: Rivista Trimestrale di Studi e Documentazione dell’Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente*. Vol. 52., No. 3. 401-415. pp.
- Alemseged Abbay (1998): *Identity Jilted or Re-imagining Identity? The Divergent Paths of the Eritrean and Tigrayan Nationalist Struggles*. Lawrenceville, NJ: Red Sea Press.
- Astier M. Almedom (2006): “Re-reading the Short and Long-Rigged History of Eritrea 1941–1952: Back to the Future?”. *Nordic Africa Journal*. Vol. 15. No. 2. 103-142. pp.
- Bernal, Victoria (2004): “Eritrea Goes Global: Reflections on Nationalism in a Transnational Era”. *Cultural Anthropology*. Vol. 19., No. 1. 3-25. pp.
- Ciampi, Gabriele (2001): “Cartographic Problems of the Eritreo-Ethiopian Border”. *Africa: Rivista Trimestrale di Studi e Documentazione dell’Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente*. Vol. 56., No. 2. 156-189. pp.
- Dahlkamp, Jürgen – Popp, Maximilian (2016): “Questionable Deal: EU to Work with African despot to Keep Refugees Out”. *Spiegel Online International*, 2016. május 13.
- Daniel R. Mekonnen – Meron Estefanos (2012): “From Sawa to the Sinai Desert: The Eritrean Tragedy of Human Trafficking”. <http://www.asmarino.com/articles/1411-from-sawa-to-the-sinai-desert-the-eritrean-tragedy-of-human-trafficking6>. Hozzáférés: 2012. december 30.
- Fuller, Mia (2011): “Italy’s Colonial Futures: Colonial Inertia and Postcolonial Capital in Asmara”. *California Italian Studies*. Vol. 2., No. 1. Online: <http://escholarship.org/uc/item/4mb1z7f8>. Hozzáférés: 2015. május 31.
- Gaim Kibreab (2005): “Ethnicity, Religion, and British Policy on the Disposal of Eritrea, 1941–1952”. *Africa: Rivista Trimestrale di Studi e Documentazione dell’Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente*. Vol. 60., No. 2. 159-200. pp.
- Gaim Kibreab (2009): “Forced Labour in Eritrea”. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 47., No. 1. 41-72. pp.
- Gilkes, Patrick (1995): “The Battle of Af Abet and Eritrean Independence”. *Northeast African Studies*. New Series, Vol. 2., No. 3. 39-51. pp.
- Henze, Paul (2000): *The Layers of Time – A History of Ethiopia*. London: Hurst.
- Hirt, Nicole (2013): “The Eritrean Diaspora: Savior or Gravedigger of the Regime? Diaspora Responses to the Impositions of UN Sanctions”. *German Institute of Global and Area Studies (GIGA)*, Working paper No. 236.

- HRCE: Human Rights Concern Eritrea (2016): “Eritrean Conscripts Still Subject to Forced Labour in the Bisha Mine, Nevsun Still Denies It”. <http://hrc-eritrea.org/eritrean-conscripts-still-subject-to-forced-labour-in-the-bisha-mine-nevsun-still-denies-it/#more-2049>. Hozzáférés: 2016. május 29.
- HRC: Human Rights Watch (2012): “Egypt: End Sinai Nightmare for Migrants”. <https://www.hrw.org/news/2012/09/05/egypt-end-sinai-nightmare-migrants>. Hozzáférés: 2013. május 31.
- HRC: Human Rights Watch (2013): “Hear No Evil. Forced Labour and Corporate Responsibility in Eritrea’s Mining Sector”. <https://www.hrw.org/report/2013/01/15/hear-no-evil/forced-labor-and-corporate-responsibility-eritreas-mining-sector>. Hozzáférés: 2016. május 20.
- ICG: International Crisis Group (2010): “Eritrea – The Siege State.” (Africa Report No. 163).
- ICG: International Crisis Group (2003): Ethiopia and Eritrea: War or Peace? (Africa Report No. 68).
- Laub, Zachary (2015): “Authoritarianism in Eritrea and the Migrant Crisis”. Council for Foreign Relations (CFR) Backgrounders website: <http://www.cfr.org/eritrea/authoritarianism-eritrea-migrant-crisis/p37239>. Hozzáférés: 2016. május 28.
- Locatelli, Francesca (2007): “Oziosi, vagabondi e pregiudicati”: Labor, Law, and Crime in Colonial Asmara, 1890–1941”. *The International Journal of African Historical Studies*. Vol. 40., No. 2. 225–250. pp.
- Maimire Mennasemay: “Adwa: A Dialogue between the Past and the Present”. *Northeast African Studies*. New Series, Vol. 4., No. 2. 43–89. pp.
- Menczer Béla: “A Közép-Kelet problémái”. *Huszadik Század*. 33. Évf., 3. sz. 223–229. pp.
- Mordechai, Abir: “The Origins of the Ethiopian-Egyptian Border Problem in the Nineteenth Century”. *The Journal of African History*. Vol. 8., No. 3. 443–461. pp.
- Müller, Tanja R. (2008): “Bare Life and the Developmental State: Implications of the Militarisation of Higher Education in Eritrea”. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 46., No. 1. 111–131. pp.
- NEVSUN: www.nevsun.com. Hozzáférés: 2016. május 29.
- Pankhurst, Richard (1995): “The Legal Question of Racism in Eritrea during the British Military Administration: A Study of Colonial Attitudes and Responses, 1941–1945”. *Northeast African Studies*. New Series, Vol. 2., No. 2. 25–70. pp.
- Plaut, Martin (2002): “The Birth of the Eritrean Reform Movement”. *Review of African Political Economy*. Vol. 29., No. 91. 119–124. pp.
- Reid, Richard (2005): “Caught in the Headlights of History: Eritrea, the EPLF, and the Post-War Nation-State”. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 43., No. 3. 467–488. pp.
- Rubenson, Sven (1964): “The Protectorate Paragraph of the Wichale Treaty”. *The Journal of African History*. Vol. 5., No. 2. 243–283. pp.
- Rubenson, Sven (1976): *The Survival of Ethiopian Independence*. London: Heinemann.
- Ruth Iyob (1997): “The Eritrean Experiment: A Cautious Pragmatism?”. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 35., No. 4. 647–673. pp.
- Siegfried, Kristy (2016): “Sudan and Eritrea crackdown on migrants amid reports on EU incentives”. <http://asmarino.com/news/4600-sudan-and-eritrea-crackdown-on-migrants-amid-reports-of-eu-incentives>. Hozzáférés: 2016. május 30.
- Smidt, Wolbert G. C. (2010): “The Tigrinya-speakers across the Borders – Discourses of Unity & Separation in Ethnohistorical Context”. In: Dereje Feyissa – Hoehne, Markus Virgil (szerk.): *Borders and Borderlands as Resources in the Horn of Africa*. Woodbridge: James Currey.
- Smidt, Wolbert G. C. (2004): “In memoriam Alexander Naty (1957–2003)”. *Aethiopia*. No. 7. 188–189. pp.
- Tekeste Negash (1997): *Eritrea and Ethiopia – The Federal Experience*. Uppsala: Nordika Afrikainstitutet.
- Tekeste Negash – Kjetil Tornvoll (2000): *Brothers at War. Making sense of the Eritrean-Ethiopian War*. Oxford: James Currey.

- UNHCR: United Nation’s Human Rights Council (2015): “Report of the detailed findings of the Commission of Inquiry on Human Rights in Eritrea”.
- Uoldelul Chelati Dirar (2004): “From Warriors to Urban Dwellers: “Ascari” and the Military Factor in the Urban Development of Colonial Eritrea”. Cahiers des Études Africaines. Vol. 44., No. 175. 533-574. Pp.
- Van Reisen, Mirjam – Meron Estefanos – Rijken, Conny (2014): The Human Trafficking Cycle: Sinai and Beyond. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers. On-line: https://www.tilburguniversity.edu/upload/2b1beb81-1ff3-47d8-8916-d10cb12df311_HumanTraffickingCycle.pdf

A szerzőről

Történész, Ph.D. (2009),
Szegedi Tudományegyetem
2010–2014 között a
Makaléi Egyetem (Etiópia)
adjunktusa
Jelenleg az addisz-abebai
magyar nagykövetség
külgazdasági attaséja.

About the Author

Historian, Ph.D. (2009) from the
University of Szeged
Assistant Professor at
Mekelle University (2010–2014)
Recently, he is the Attaché
of Foreign Trade
at the Embassy of Hungary
in Addis Ababa, Ethiopia.

@
bszelinger@gmail.com

English Abstract

One or two days left to die – Eritrea, the ‘escaping nation’

The article has two parts, one dealing with the modern history of Eritrea since 1869 to the formation of the independent state (1991). The author argues that although Eritrea is often considered as a former part of Ethiopia, only her highland regions had historical/cultural ties to the Ethiopian „motherland”. The first part also reveals that the formation of a distinct Eritrean identity which exists today is due to quite modern phenomena, the British Military administration (1941-1952), and the long struggle against the centralizing force of the Ethiopian state. One cannot talk about Eritrean nation or a separate Eritrean history before these. The second part deals with Eritrea since 1991, from the hope of a young nation for a bright future to the bitter reality of a tyrant-led police state, including the role of the extended military service in the mass migration of the Eritrean youth.

AFRIKA ÉS AFRIKAIK A KORTÁRS ÍR SZÍNPADON: INTERKULTURÁLIS ÉS SZÍNHÁZI KIHÍVÁSOK

KURDI MÁRIA

A XIX. század végén a hatalmas brit gyarmatbirodalom fennhatósága kiterjedt Afrika területének mintegy 30%-ára, a többi brit gyarmat között pedig megtaláljuk Írországot is, ún. belső gyarmati helyzetben, amely állapot egészen az 1922-ben bekövetkezett önállósodásig tartott. Bőrszínüket tekintve az írek számottevően nem különböztek az angoloktól, de a gyarmati rendszer intézkedései következtében helyzetük és az általuk elszenvedett bánásmód hatásai összevetést kínáltak az elnyomott afrikai népek sorsával. A XIX. századi angol karikatúrák nem egyszer emberszabású majmokhoz hasonlónak ábrázolták az ír férfiakat, akiknek agya és így gondolkodása, szellemi képességei is az afrikaiakéhoz hasonlóan kevésbé fejlettek, mint az angolszászoké. Ugyanakkor a róluk alkotott sztereotípiák szerint nincs a fehér emberre jellemző önuralmuk, s ezért vetemednek sokszor erőszakos tettekre, melyek elkövetésében a felsőbbrendű gyarmatosítónak kötelessége őket megfékezni. Az ideologizáltan rasszista és gúnyolódó ábrázolásoknak a kor felfogásában tudományos alapja volt. L. Perry Curtis vonatkozó kutatási eredményeire hivatkozva Vöö Gabriella írja, hogy

Dr. John Beddoe, a brit Etnológiai Társaság alapítója, 1889 és 1891 között az Antropológiai Intézet elnöke morfológiai adatokat gyűjtött, s mennyiségi elemzést végzett Nagy-Britannia, Írország és Nyugat-Európa népességét illetően. [...] szerinte a haj színe és a szem színe fontos információ az etnikai és alfaji hovatartozás megállapításához. [...] Beddoe kiszámolta a fekete, barna, vörös és szőke hajúak arányát egy adott területen. Wales, Cornwall, Skócia és Írország kelta eredetű népesség által lakott vidékein látható volt a sötét tónusú lakosság túlsúlya. [...] ami azt látszott bizonyítani, hogy Wales és Írország nyugati (tehát túlnyomóan kelta eredetű) lakosságának nagyobbik része hangsúlyozottan „néger” vonásokkal bír. Beddoe odáig ment, hogy afrikai eredetükre következtetett, és „afrikanoid”-ként írta le őket. (Vöö, 2002: 29-30)

Nem véletlen tehát, hogy amikor az 1980-as évek végével kezdődően az ír irodalomtudomány diskurzusába építette a posztkoloniális kritika számos elemét, az elméletírók az afrikai és az ír kultúrák párhuzamaira is felhívták a figyelmet.

Például az *Inventing Ireland* (Írország feltalálása) című 1995-ös, tekintélyes szakkönyve lapjain Declan Kiberd több alkalommal hivatkozik az elsősorban filozófus és pszichológus Frantz Fanonra, az algériai függetlenségi mozgalom egykor vezető harcosára és annak *A föld rabjai* (*The Wretched of the Earth*, 1961) című, a gyarmatosított népek esetében az elnyomás okozta azonosságtudatbeli, kulturális és lelki torzulásokat elemző munkájára.

A XIX. század végén és a XX. század elején a dekolonizáció folyamatának pregnáns részeként irodalmi megújulási mozgalom kezdődött és virágzott Írországban, amely megalapozta a modern ír irodalom és színház fejlődését. W. B. Yeats, J. M. Synge és Lady Augusta Gregory voltak a kor kiemelkedő drámaírói, majd csatlakozott hozzájuk a fiatalabb Sean O'Casey. Közülük Synge vált a leghíresebb, szerte a világon manapság is sokat játszott színházi szerzővé. *A nyugati világ bajnoka* (*The Playboy of the Western World*, 1907) című darabját számos felújításban láthatta a magyar színházi közönség is. A századfordulón lejátszódó Búr Háború (1899–1902) idején Synge, az ír nemzeti mozgalom más pártolóihoz hasonlóan a búrokkal szimpatizált a britekkel szemben, s természetesen tudott a búrok oldalán harcoló Ír Brigádnak a háborúban való részvételéről is. *A Bajnok* első felvonásában, amikor az ágrólszakadt, ismeretlen fiatalember, Christy Mahon a színre lép, a kocsmáros és ivócimborái egymást licitálva próbálják kitalálni, honnan jöhet, és ki elől menekülhet ez a rongyos csavargónak látszó hívatlan vendég. Egyre izgalmasabbá váló kitalálósdi játékukban, ami a szóbeli kultúra szerves része volt akkoriban, egyikük így kérdegeti Christy-t: „Talán a búrok oldalán harcolt, mint az a fickó odaátról, akit bitóra, felnégyelésre, kerékbetörésre ítélték? Keleten járt, ifjú ember, véres hadjáratokban küzdött Krüger tábornokért és a búrok szabadságáért?” (Synge, 1985: 521). Ezek a sorok arra utalnak, hogy a búrokat támogató íreket a háborúban győztes britek elítélték és büntették. Noha Synge drámái megírásuk után hamarosan eljutottak a londoni színházi közönség elé is, ott túlságosan szokatlannak bizonyultak. A XX. század elején aktív, neves angol színikritikus, Max Beerbohm egzotikusnak, és összhangban a kor primitív kultúrák iránti érdeklődésével éppen ezért igen elbűvölőnek találta Synge darabjait, melyek az Afrikából áthozott produkciókra emlékeztették, s szerinte olyan élményt jelentettek a közönségnek, mintha az állatkertben tettek volna látogatást (id. Frazier, 2010: 54).

A XX. század elején aktív, neves angol színikritikus, Max Beerbohm egzotikusnak, és összhangban a kor primitív kultúrák iránti érdeklődésével éppen ezért igen elbűvölőnek találta Synge darabjait, melyek az Afrikából áthozott produkciókra emlékeztették, s szerinte olyan élményt jelentettek a közönségnek, mintha az állatkertben tettek volna látogatást.

Az ír és európai modernista próza úttörő egyénisége, James Joyce műveinek számos pontján utal Afrikára és az afrikaiakra, az íreket is sújtó brit gyarmati elnyomás kontextusában. *Dublini emberek* (1912) című novelláskötetében az utolsóként bevett hosszabb elbeszélés, „A holtak” (The Dead) egyik epizódja jó példát kínál erre. Az epizód a Morkan kisasszonyok szokásos újévi partiján részt vevő két mellékszereplő között lejátszódó szóváltás, amely első pillantásra talán jelentéktelennek tűnik, de a történet háttérét adó, XX. század eleji dublini társadalmi viszonyokat tekintve mégis sokatmondó. Mr. Browne, egy jómódú, protestáns úr, akinek vallása jelzi, hogy származása révén az angol gyarmatosítókhoz áll közelebb, mint az őslakos írekhez, és Freddy Malins, egy részeges, félresiklott életű, inkább csak köztisztelőben álló édesanyja miatt meghívott katolikus fiatalember között zajló röpké párbeszéd az asztaltársaság csevegésének része a dublini zenei élet mindenki által kedvelt témájáról:

A beszélgetés a Royal Színházban vendégszereplő operatársulat körül forgott. Mr. Bartell D'Arcy, a barna képű, ifjú tenorista, aki a legdivatosabb nyakkendőket és bajuszt hordta Dublinban, a szóló alt dicséretére hosszú tirádára fakadt, de Miss Furlongnak az volt a véleménye, hogy a hölgy játéktízlusa igen-igen közönséges. Freddy Malins közbevetette, hogy énekelt egyszer a Gaiety Színházban egy varieté második felében egy néger törzsfőnök, és elmondhatja, soha életében nem hallott olyan csodálatos tenor hangot.

-- Hallotta őt énekelni? – kérdezte Mr. Bartell D'Arcytól, át az asztalon.

-- Nem, felelte Mr. Bartell D'Arcy, hangsúlyozott könnyedséggel.

-- Azért – magyarázta Freddy Malins –, mert kíváncsi lennék a véleményére. Szerintem nagyszerű hangja volt.

-- Ez Freddyre vall, megtalálni a valóban értékes dolgokat – jelentette ki a társaságnak Mr. Browne cinkoskodva.

-- Miért ne lehetne jó hangja? – kérdezte Freddy Malins élesen. – Talán azért, mert fekete a bőre? (Joyce, 2002 [1914]: 186)

A novellában ez az epizód a szövegnek egy olyan sűrűsödési pontja, amely az olvasó számára jelentéssel telítődve rávilágít a gyarmatosítás által megosztott ír társadalom belső ellentéteire. Sarkosan fogalmazva, Browne a barátságos álarcot viselő, ám mindenbe beleszóló angol származású elnyomót, D'Arcy a hierarchizált körülményekhez alkalmazkodó, a saját elfogadottságát és személyes előnyeit szem előtt tartó hazai művészt, Freddy pedig az alsóbbrendűként kezelt és sokszor gúnyolt gyarmatosítottat testesíti meg, aki szolidáris a birodalom afrikai népeivel és igen érzékennyé vált az őket (s velük együtt önmagát, a nem ritkán alkoholizmusba menekülő bennszülött írek képviselőjét) ért bármiféle sérelemre.

Az afrikai gyarmatosításra, gyarmatosítottakra számos utalás történik Joyce Dublinban játszódó *Ulysses*-ében (1922), az európai modernizmus nagy regényében. Témánk illusztrálására a „Küklopsz” című fejezetből idézhetünk haszonnal, melynek helyszíne egy kocsmá és Joyce az ott iszogató dubliniak, s közöttük a regény

főszereplője, Leopold Bloom beszélgetésén, vitáin keresztül az ír identitás és az ír nemzet újjáépítésének célkitűzésével harcoló brit-ellenes nacionalizmus fonákságait szatirizálja. Mint Gula Marianna írja, a „Küklopsz” az a fejezet, amelyben az újságoknak nagy szerep jut, mivel ezek, a populáris kultúra (elsősorban balladák) és a színház mellett jelentős hatást fejtettek ki a nemzeti ügyért elkötelezett írek megszólításában és közösségének formálásában (Gula, 2003: 97). A fejezet központi alakja a polgártárs, az elkötelezett hazafi karikatúrája, aki többek között egy újságcikk részletének felolvasásával szórakoztatja a kocsma közönségét. Állítólag Arthur Griffith nacionalista lapjából származik a cikk, amelyből felolvas. Részben Gula nyomán (Gula, 2003: 99-100) idézek a fejezet szövegéből:

Olvastad azt a kroit az Ír Nemzet-ben máma arról a zulukaffer törzsfőnökről, aki látogatóba jön Angliába?

Nem. Hogy volt? – kérdi Joe.

A polgártárs erre kikotor egyet a piszkos újságok salátahegyéből, és kezdi olvasni:

Tegnap a főbb manchesteri textilmágnások küldöttségét mutatta be Abeakuta Felsőleges uralkodójának, az Alakinak a szolgálatos hoppmester [...]. A küldöttség villásreggelin vett részt. Végeztével a kormos kényúr sikerült szónoklatot vágott ki, [...] és nem győzte hangsúlyozni az Abeakuta és Nagy-Britannia közötti testvéri barátságot, közölve, hogy legféltettebb kincsei között őrzi azt a miniatúrákkal díszített Bibliát, Isten szavának szent könyvét és Anglia hatalmának titkát, melyet a fehér törzsfőnöknőtől, Viktóriától kapott ajándékba, tulajdon felkent keze ajánlásával. Az Alaki ezek után [...] meglátogatta Gyapotopolis legnevezetesebb üzemét, és aláírásával tüntette ki a vendégkönyvet, majd bemutatott egy ősi abeakuti harci táncot, melynek folyamán többrendbeli késeket és villákat nyelt el, a munkáslányok derűs tapsai közepe. (Joyce, 1986 [1922]: 436)

Az említett afrikai törzsfőnök egykori látogatása Angliában történelmi tény volt, ám nem a citált újság közölte róla ilyen cikket, hanem Joyce fikciójának része a szöveg, írja Gula (Gula, 2003:100). Kitalált cikkével merészen karikírozza az angol imperializmus nyomásának kulturálisan is romboló hatását az afrikai népekre, ugyanakkor azt is, ahogyan a gyarmatosított országok vezetőit manipulálták az „együttműködés” látszatának fenntartása érdekében. Az Alaki maga is nevetséges, szélsőségesen parodisztikus színben tűnik fel, Joyce kritikáját annak érzékeltetésével mélyítve, hogy a gyarmati viszonyok a gyarmatosítottból torz bábot csinálnak, aki az elvárásoknak megfelelően viselkedik, s ha kell, táncol, mint egy cirkuszi majom.

Ami az ír színház XX. századi további fejlődését illeti, a kutatók megegyeznek abban, hogy az Ír Szabadállam (1922) megalakulása utáni időszakban, az 1930-as évektől kb. egy nemzedéken át a drámaírás terén nem születtek olyan eredmények, mint a fentebb említett irodalmi reneszánsz idején, leszámítva az 1939-ben elhunyt W. B. Yeats utolsó műveit. Az 1950-es évek végétől, 1960-as évek elejétől kezdő-

dően az ország addigra kedvezőbbé vált gazdasági és kulturális körülményei között induló drámaírók ismét felvirágoztatták a műfajt, ezért ezt a korszakot az ír dráma második reneszánszának is nevezik. Drámaírásukra a posztkoloniális jelző illik, mert direkt vagy indirekt módon a gyarmatosítás és az azzal összefüggő történelmi traumák maradandó hatásának élménykörére és az elhúzódó társadalmi, szellemi dekolonizáció nehézségeire reflektált. A korszak kiemelkedő alakja Brian Friel volt, aki számos művében foglalkozik egyéni sorsokat megjelenítő szereplőin keresztül az írek történelmének legfontosabb folyamataival. 1990-es keltezésű drámája, a *Pogánytánc* (*Dancing at Lughnasa*), amelyből filmváltozat is készült (Pat O'Connor rendezése, 1998) 1936-ba helyezi cselekményét, amikor a gyarmatosítás alól végre felszabadult új Írország még meglehetősen bezárkózó politikát folytatott, továbbá szigorú katolikus valláserkölcsei követelmények korlátozták az egyéni kibontakozás lehetőségeit, miközben Európa a II. világháború küszöbén állt. Ugyancsak nagy probléma volt az országban a szegénység és az ezzel összefüggő kivándorlás.

A *Pogánytánc* vidéken játszódik, az északnyugati Donegal megyében, ahol a szerző született és életrajzi vonatkozása, hogy a főszereplő öt nővért Friel a nagynénjeiről mintázta. A férjezetlen lányok, akik közül a legfiatalabb Chrisnek van egy törvénytelen kisfia, magányos elszigeteltségben élnek. A drámai formát tekintve érdekesség, hogy Friel narrátort alkalmaz, aki nem más, mint Michael, az egykori kisfiú felnőtt énjé, a darab tehát emlékezésre épül. A nővérek fő szórakozása az akkoriban még nagy újdonságnak számító rádió hallgatása és a népszerű dalok éneklése. Az egyik ilyen dal az olasz fasizmus Abesszínia (ma Etiópia) elleni, 1935-ben indult agresszióját idézi meg, amelyet, aligha véletlenül, a többiek által gyámolított, együgyű Rose énekl:

„Eljössz-e, Abessziniába, eljössz-e?
Hozd a bögrét és a csajkát, hozz még egy almát ...”
...
„Mussolini gépei ott zúgnak majd az égen
Gyere Abessziniába, ugye eljössz?” (Friel, 2003 [1990]: 12)

Kétségtől kivül ironikus, hogy a könnyednek tűnő dallam micsoda súlyos, az írek korábbi helyzetével párhuzamba állítható cselekményre utal, amelyet azonban a lányok nem ismernek fel ilyennek, annyira leköti őket a mindennapi létért folytatott küzdelem. Bezárt életmódjuk és gyakori csalódásaik ellenpólusa a tánc; időnként valamelyikük táncra perdül, ezzel fejezve ki az egyéni szabadság és tágabb lehetőségek iránti vágyat. A dráma központi, világszerte (a Katona József Színház 1993-as előadásában nálunk is) híressé vált, fergetegesen dinamikus jelenete az, amikor mind az öt nővér egyszerre táncol és még a legidősebbjük, a tanítónő Kate is, aki hivatásánál fogva parancsoló hangon mindig az erkölcsi követelmények betartására emlékeztet mindenkit, most szinte kivetkőzik önmagából.

A tánc motívumának különféle megnyilvánulásai behálózzák a drámát, a jelen tanulmány témájának szempontjából azonban a lányok bátyjának, Jack-nek a tánca

és az afrikai nép táncára vonatkozó utalásai az igazán relevánsak. Jack pap, aki nemrég tért vissza városkájukba az egyik afrikai brit gyarmatról, Ugandából, ahol huszonöt évig a keresztény misszió kötelékében szolgált, az utolsó időkben leprások között. Az otthoni társadalom időközben jócskán megváltozott, konzervatívabbá vált, mint valaha, távollétében Jack pedig átítatódott az afrikai törzsi kultúrával, így összezavarodott kívülállónak jón-megy a színpadon, illetve időnként táncol:

Jack fölszed a földről két fadarabot – a [kisfiú által fabrikált] sárkányrészeit –, és összeüti őket. Tetszik neki az így keletkezett hang. Megismétli, aztán újra és újra. Kezdi szabályos ritmusban összeütni a fadarabokat, és ez a ritmus örömet szerez neki. És miközben Michael tovább beszél, ő csoszogva táncolni kezd a maga keltette „zene” ritmusára; teste kissé meggörnyed, szeme a földre szegezve, lába ritmikusan mozog. Ahogy táncol, csoszog, közben dödög-énekel – érthetetlenül és alig hallhatóan. (Friel, 2003 [1990]: 61)

Mindez a narrátor, Michael monológja közepette történik, aki a rendhagyó család jövőbeni széteséséről beszél: Rose és Agnes átvándorolnak Angliába, mert az ipari termelés terjeszkedése miatt az otthoni kesztyűvarrásból már nem tudnak megélni, Kate pedig elveszti az állását, aminek „több köze volt Jack atyához, mint a csökkenő tanuló-létszámhoz” (Friel, 2003 [1990]: 60). A kulturálisan láthatólag hontalan és zavarodott Jack ugyanis a család és a kisvárosi közösség egykori büszkeségéből szegényfoltttá vált; nem ő térítette meg az ugandaiakat, hanem őt változtatta meg az afrikai élet olyannyira, hogy a hatóságoknak haza kellett őt küldeni a misszióból, következésképpen a helybeli plébános még testvérét, a család egyetlen kenyérkeresőjét, Kate-et sem tűri meg az egyház által működtetett iskola szolgálatában.

Michael monológja a kedvezőtlen jövőről és a vele egy időben a színpadon Jack atya ritmusteremtő „zenélése” és tánc kiáltó ellentétben állnak egymással, és mint Jack zavartsága jelképezi, tulajdonképpen összeegyeztethetetlenek. Az előbbi az írek Nagy-Britannia általi „civilizálásának” (is) köszönhetően a vidéki, férfi oltalom nélkül maradt, nem szokványos család kálváriáját vetíti előre, az utóbbi pedig a természet közelben maradó népek teremtő erejéről vall, bár csak Jack felemásra sikerült rögtönzött „előadásában”. Másutt a drámában Jack történetmorzsákként megjelenő emlékei az ugandaiak kultúrájáról tovább mélyítik ezt az ellentétet. A lányok elszigeteltségét, férjhez menési esélyeik minimálisra csökkenését természetesen az is befolyásolja, hogy legfiatalabb húguk, Chris lányanya, egy csélcsap férfi iránti fellángolás hozta ebbe a helyzetbe. Leányanyának lenni a korban súlyos erkölcsi vétésnek és szégyennek számított és az adott településen többnyire kiközösítést vont maga után. Ezzel ellentétben Jack így beszél az ugandaiaknak a szerelemgyerekekhez való viszonyáról: „az asszonyok majd megvesznek, hogy szerelemgyerekeket szülhessenek. Minél több a szerelemgyerek, annál szerencsésebbnek számít a ház” (Friel, 2003 [1990]: 60). A dráma angol eredetijének címében a „Lughnasa” a kelta napisten, Lugh tiszteletét őrző, az aratás idején tartott ünnepekre utal. Kate kivételével a lányok szeretnének elmenni az aratási bálba, mint régebben, de ez csak

ábránd marad, le kell erről tenniük, hiszen nem egészen fiatalok már, és egy pap családjához tartoznak. Többször utalnak a hegyekben lakó emberekre, akik még gyakorolják a Lugh istennek szentelt pogány szokásokat, amelyekről azonban eltérő a lányok véleménye. Nyilvánvaló, hogy a posztkoloniális ír társadalom, amelyben a lányok élnek, a kötelező normák és szabályok betartása, betartatása mentén megosztott, az ősi rituálék maradványai nem kötik az embereket többé össze, sőt, inkább elválasztják őket egymástól.

A fenti részleteken keresztül Friel arra utal, hogy a pogány idők kultúrájában gyökerező, de a XX. században olykor már csak a féktelen ivászat és kicsapongás kedvéért tartott Lughnasa ünnephez a szigorú valláserkölcsei követelmények között élő, az egyháznak feltétlenül engedelmeskedő írek többsége vegyes érzésekkel viszonyult; ezzel szemben Jack az Obi földisten tiszteletére tartott szertartások és tánc közösségformáló erejére emlékezik ugandai éveiből:

Földróznak egy madarat, vagy egy kecskét [...] vagy egy borjút, lent a folyóparton. Aztán következik az első jamgyökér és az első kaszava ünnepélyes leszüretelése és megszentelése, ezt aztán nagy fakupákban adjuk körbe. Akkor jönnek a varázsigék: a közös kántálás, amivel hálánkat fejezzük ki, és ami egyben a rituális tánc ritmusát is adja. Aztán, amikor befejeződött a hálaadás, a tánc még folytatódik. Szinte észre sem lehet venni, meddig tart a vallásos szertartás és hol kezdődik a közösség örömmünnepe.
(Friel, 2003 [1990]: 69).

Jack megváltozását mi sem mutatja jobban, minthogy önmagát is a felidézett közösség tagjának tekinti, aki velük együtt kántál és táncol. Obit, a földistent nő alakjában képelték el, s a drámában az ő ünnepléseiről szóló történetek éles kontrasztot alkotnak a lányok kiszolgáltatottságához képest az akkori időkben még erősen patriarchális ír társadalomban. Helen Lojek írja, hogy Jack afrikai élményeinek ilyen ábrázolásával Friel egyfajta neo-orientalistaként egy képzeletbeli „másik” kultúrát mutat be (Lojek, 2006: 87), elhallgatva, hogy a valóságban nem csak mesébe illően kedvező az ottani élet. A helyét nem találó, zavarodott és anyanyelvének rég nem használt szavait keresgélő Jack természetesen aligha tekinthető megbízható narrátornak, jellemzéséből láthatóan Friel nem is annak szánja; Jack történeteinek az a dramaturgiai funkciója, hogy kiemelje a posztkoloniális jegyeket hordozó társadalomban elszigetelten és szegénységben élő férjzetlen nők helyzetének kilátástalanságát.

Az 1990 utáni drámairodalom jellemzésére orientáló megjelölésként az ír drámaírás harmadik korszaka elnevezést is használják, melynek egy jelentékeny része a különböző kisebbségi csoportok sajátos helyzetére és problémáira reflektál. A Kelta Tigris néven ismert, a kilencvenes évek közepétől számítható dinamikus gazdasági fellendülés időszakában színpadra vitt művekből nem kevés a globalizáció által generált túlságosan gyors változásokra reagál a maga eszközeivel. E változásokhoz tartozik az egyre intenzívebbé váló bevándorlás, amely új, szokatlan jelenségekre

tereli a figyelmet, s rávilágít a nemzeti, közösségi identitással kapcsolatos gondolkodás átalakulására is. Nem túlzás azt állítani, hogy az ír színház ebben az időszakban egy mindinkább multikulturális váló társadalom kérdéseit állítja közönsége elé. Vizsgálódásában Patrick Lonergan arra a következtetésre jut, hogy időben két fázist lehet a fentiek drámai reprezentációi terén nagyjából megkülönböztetni. Közülük az első az 1990-as évekre vált dominánssá, tematizálva a politikai menedékjog és a menekült-státusz meglehetősen kényes problémáit, ugyanakkor a rasszizmus jelenlétét is az országban. A későbbi, az új évezred elejének színházi folyamatait jellemző második fázis, teszi hozzá Lonergan, már olyan drámák csoportjára terjed ki, amelyek interkulturális egymásra hatásokat is megjelenítenek (Lonergan, 2009: 13). 2016-ban a migrációt és a kapcsolódó témákat ábrázoló, illetve közvetlen módon előadó színházi jelenségekről könyv született, *Migration and Performance in Contemporary Ireland (Migráció és performansz a mai Írországbán)* címmel, melynek szerzője egy fiatal ír kutató, Charlotte McIver.

Az 1990-es években az írek több tekintetben ambivalens módon reagáltak a bevándorlók megjelenésére: az idegenek érkezése főként defenzív reakciókat váltott ki, amelyek a gyarmati idők részben még élő, illetve bizonyos körülmények között újra érzékelhető negatív mintáinak örökségéhez köthetők. Elemzések kimutatása szerint az utóbbi összetevői a bizalmatlanság, a társadalmi megosztottság és a bezárkózást hangsúlyozóan definiált identitás (Moane, 1994: 259). A saját hazájuk gyarmati sorsa miatt évszázadokig hontalanságban élő írek részéről nem meglepő a gyanakvás a multikulturalizmus és a globalizáció szigetükön is jelentkező, toleranciájukat ugyancsak próbára tevő kihívásaival szemben. Donal O’Kelly *Asylum! Asylum! (Menedéket! Menedéket!, 1994)* című drámája sokatmondó példa a Lonergan fent idézett felosztása szerinti első fázisban született művekre. A szereplők felsorolását és az eredeti szereposztás ismertetését a szerző rövid bevezetője előzi meg, amelyben O’Kelly azt írja, hogy a műben reflektált két, halálos kimenetelű erőszakos cselekményekről hírt adó történet alapja a valóságban megtörtént esemény, bár a műben ezek kisebb-nagyobb változtatásokkal, fikcionalizálva jelennek meg (O’Kelly, 1996: 114).

Míg Friel fentebb elemzett drámájában az egyik szereplő történetein keresztül Afrikának egyfajta idealizált képét látjuk, ahol az emberek nem sanyargatják magukat a test megtagadásával, az *Asylum! Asylum!* című darab az afrikaiak világának a szenvedéseket előtérbe hozó, jóval sötétebb arcát mutatja meg (vö. Pelletier, 2009: 102-103). O’Kelly főszereplője egy Ugandából menekült fiatal férfi, Joseph Omara, akit előzőleg már ki akartak toloncolni Írországból, de a repülőtérről visszaszökött Dublinba. A férfi egy ír család tagjaival kerül szorosabb kapcsolatba, amely a társadalmat mikrokozmosz-szerűen képviseli, ugyanis családtagok meglehetősen polarizált módon viszonyulnak hozzá: elfogadják vagy elutasítják. Leo, a bevándorlási hivatalnok, akitől Joseph megszökött, a rendőrségen újra találkozik a fogságba került Joseph-fel, mint vallató, s igen barátságatlanul közli vele, hogy most már regisztrálták és törvénytelenül az országban tartózkodó idegennek számít. Az afrikai férfi öntudatosan beszél Leoval, mintha egyenrangú felek lennének, akit ez feldühít és hátracsavarja Joseph karját. Az utóbbi nagy fájdalmat érez, mivel a

felső karján forradások vannak, alátámasztva történetét, miszerint hazájában fizikai bántalmazás érte. Joseph most már ügyvéddel akar beszélni, hogy jogi orvoslathoz kaphasson és menedékjogot kérjen. Leo átlátja, hogy erőszakos fellépése miatt ő maga veszélybe kerülhet, s a következő jelenetben rábeszéli húgát, Maryt, aki éppen aznap kapta meg ügyvédi diplomáját, hogy képviselje Joseph ügyét. Míg a hatóságok a Mary által Joseph nevében benyújtott kérelem felől döntenek, a két testvér apja, Bill ad átmenetileg szállást az ugandai férfinak.

A cselekmény előrehaladásával az ír családtagok és az afrikai bevándorló között a távolság egyre inkább relativizálódik, amit Joseph ír hangzású neve, Omara (az ír változat, O'Mara kiejtése ugyanaz lenne) mintegy előre jelez: másképp, mint Uganda, de Írország szintén posztkoloniális eredetű feszültségektől szenvedő társadalom még az 1990-es évek elején. Joseph új hazát kereső törekvésével párhuzamot mutat, hogy Leo Európába készül menni, hogy ott dolgozzon ugyanabban a szakmában, mint eddig. Családi élete felborult, kisfia és felesége távol él tőle, apjával és húgával való viszonya pedig szintén feszültségektől terhes. Határozott célja kiszabadulni Írországból, s elmenni máshová, ahol „értékelnek engem. Úgy szeretnék magamra nézni, hogy azt mondhassam [...] Leo, lett belőled valaki és valami fontosat csinálsz.” Itt, folytatja, „semmit sem az érdemek döntenek el, mindenki ismeri mindenki más múltját és mindenki kész megzörgetni a csontvázat a másik ember szekrényében”, ráadásul „nincs lehetőség az újrakezdésre” (O'Kelly, 1996: 134, 137).¹ Leo választott foglalkozása megköveteli a bevándorlást szabályozó, szigorú törvények betartását, emellett azonban valószínűleg a saját, kivándorlásra sarkalló lelki otthontalanságának nem is tudatosult, ám kísértően zavarba ejtő tükörképét is látja az afrikai fiatalemberben, s ezért egyre inkább ellenségessé válik vele szemben. A másik ember sosem marad rajtunk kívül, még ha erről nem is veszünk tudomást, és adott esetben könnyen kivetítjük rá azt, amit elfojtunk, amitől szabadulni szeretnénk. Julia Kristeva írja: „Különös módon az idegen, a szokatlan bennünk lakozik: önanazonosságunk rejtett arculata, a tér, amely lerombolja otthonunkat, az idő, melyben semmissé válik a jó viszony és a szimpátia. Saját magunkban kell felismernünk, hogy megóvhatjuk a gyűlölettől” (Kristeva, 2010 [1991]: 5), vagyis helyreállítsuk lelki békénket. Leo azonban csak a darab vége felé jut el ehhez a felismeréshez. Az ugandai férfi karján látható sebek ellenére nem hiszi el

A cselekmény előrehaladásával az ír családtagok és az afrikai bevándorló között a távolság egyre inkább relativizálódik, amit Joseph ír hangzású neve, Omara (az ír változat, O'Mara kiejtése ugyanaz lenne) mintegy előre jelez: másképp, mint Uganda, de Írország szintén posztkoloniális eredetű feszültségektől szenvedő társadalom még az 1990-es évek elején.

Joseph részletekben elmondott történetét, miszerint hazájában egyszer csak katonák állították meg, elvették az útlevelét és az iskolaudvaron gödröt ásattak vele, majd a gödörbe embereket tereltek, akiknek a feje fölé hasábfákat tettek és Joseph-fel akarták meggyújtatni. Joseph erre nem volt hajlandó, ám megtették helyette a katonák, neki pedig a karját és lábát összekötözték, mintegy élettelen csomaggá csináltak belőle, amelynek megnevezésére anyanyelvén Joseph a *Kandooya* szót használja. Ebben a tehetetlen állapotban kellett végignéznie a foglyok kínhalálát, akik közül az egyik a fahasábok résein át az utolsó pillanatig merőn nézte Joseph-et: az apja volt, s ő nem tudta megmenteni.

A drámából nem ismert pontosan, milyen botlás következtében ment tönkre Leo családi élete, de valószínűleg erkölcsi természetű volt, mint az is, hogy reménybeli munkaadóit az Europolnál azzal győzi meg szakmabeli gyakorlatáról, s fogadtatja el magát velük, hogy élethűen adja elő egy elképzelt menedékkérő kitalált történetét, ami nagyon hasonlít Joseph történetéhez. Az egy házban lakó Bill és Leo között az idegen megjelenése, különösen amikor fény derül arra, hogy Leo ellopta és saját érdekében felhasználta a Joseph által elmondott végzetes epizódot, kiélezi az apafiú ellentétet, amely a társadalmi-kulturális megszakítottság és kommunikációs kudarcok gyakori jelölője volt a múlt századi ír színpadon. Brian Friel *Philadelphia, itt vagyok!* című darabjában (1964) a fiú Amerikába készül kivándorolni az apai házból, hogy ott jobb körülmények között és szabadabban élhessen. O'Kelly-nél azonban nem csak a szegénység és az érzelmek kifejezésének a szigorú vallási gyökerű prűdéria révén öröklött korlátai állnak apa és fiú közé, hanem a Kristeva által említett, a globalizálódás korában olykor felerősödő, önromboló gyűlölet mások iránt; Leo sarkon fordul és elmegy, hogy újra kezdje az életét Európában. Ugyanakkor Billben és Joseph-ben kölcsönös szimpátia ébred egymás iránt, világossá válik, hogy személyes tapasztalataikban sok a közös vonás. Az utóbbi történetében szereplő, embereket kízó és megsemmisítő tűz és füst Billnek a náci támadást idéző emlékeiben tér vissza, amikor későbbi feleségét, a zsidó Breitner úr lebombázott hentesüzletéből kimentett lányát édesanyja magukhoz vette. Bill és Joseph mindketten a Brit Birodalom korábban gyarmatosított területein nőttek fel, ahol a képzeletvilágot megmozgató, sokszor a gyarmatosítók kárára és gúnyolására körmönfont humorral színezett mesélés erőteljes közösségformáló hagyománnyá vált (Zimmermann, 1999: 70). A két férfi együtt nevet Joseph történetén arról, hogy apja miket mesélt Winston Churchill egykori afrikai utazásáról a britek által épített ugandai vasútvonal megtekintésekor, melynek során a kövér fehér politikus bennszülött férfiakkal hordoztatta magát ide-oda, akik a gyengébbek elkobozhatatlan fegyverét alkalmazták vele szemben: a Churchill számára természetesen érthetetlen, ritmikus kiáltásokat hallatva bolondot csináltak belőle. Igaz, a helyzet maga egyáltalán nem volt mulatságos, hanem ahogyan Joseph mondja: „Churchill utazása sebet hasított Afrika testébe, melyből ma is folyik a vér” (O'Kelly, 1996: 134, 137).

Leo saját európai élményein keresztül érti meg, hogy a menekültek traumája mennyire valóságos, s mennyire részese ennek ő maga is. Hivatali kiküldetésben visszatér Dublinba és elmeséli személyes változásának forrását, nevezetesen amikor

egy rostocki szörnyüsről számol be: idegengyűlölő emberek tömege először téglával hajigált meg, majd felgyújtott egy vietnami bevándorlók által lakott épületet, mi több, a rendőrség nem kapott parancsot arra, hogy közbeavatkozzon. Főnökük, Leo nekiszegzett kérdésére azt felelte, hogy az idegeneket csak a megfélemlítés tarthatja féken, illetve távol, ezért nem avatkozik be a rendőrség. Leo kamerával követte az eseményeket, s az egyik ablakban egy férfit látott, aki nem próbált a sűrűn gomolygó füstből menekülni, hanem őt nézte, merőn és mozdulatlanul, mintha Joseph apjának szelleme lenne, megtestesítve a szenvedő áldozat sosem felejthetően kísértő, archetípusos képét. A volt Kelet-Németország területén történt mindez, ahol a polgárok jó része az írekkel összevethetően szintén egyfajta posztimperiális helyzetben élt még a rettenetes esemény idején, s önértékelési zavarai és a kívülről jövő, vélt veszélytől való félelmei miatt hajlamossá vált a kívülről jöttek kirekesztésére, sőt megtámadására. A drámának ezen a pontján ismét visszatérő tűz és füst motívum szimbolikus jelentéssel telítődik, a meggyújtók és az áldozatok közötti végletes és pusztító hatalmi egyenlőtlenséget, az emberiségen belüli tragikus hasadást jelképezi.

Leo azonban már nem tudja megmenteni Joseph-et, akinek időközben elutasították a menedék-kérelmét arra hivatkozva, hogy Ugandában nincs háború. Az afrikai férfi menekülne, de a hatóságok elfogják és összekötözik, viszik a repülőterre. Szintén motivikus ismétlődés a szövegben, hogy Joe a kegyetlenség elszenvédésekor a *Kandooya* szót kiáltja, vagyis Írországból újra átéli a hazájában elszenvedett megaláztatást, amikor tárgyá degradált csomagként kezelték. A cselekményben a Bill és Joseph által megkezdett, fehér és fekete figurákat mozgó sakkjátszma félbe marad, mint ahogy a különböző népek közötti ellentétek és hatalmi viszonyok által felvetett kérdésekre sincs egyelőre válasz földünk sok más helyén sem. Ugyanakkor nevükkel a bibliai párost idéző Mary és Joseph egymás iránti, növekvő vonzalma is beteljesületlen marad, nem hajolhatnak együtt egy új megváltó bölcsője fölé. Az emberiség testén metaforikusan tátongó és vérző seb, melyet a darab ábrázol, láthatóan nem gyógyulhat be egykönnyen, sőt újrafertőzi önmagát – sugallja a drámaíró. Valamennyire biztató jel azonban, hogy az idegennel való kapcsolat az ír család tagjait közelebb hozza egymáshoz, közöttük az állását feladó és így saját múltját és korábbi ambícióit megtagadó Leóval. Ha pedig egyének és kisebb közösségek képesek változni, a társadalom politikájának átalakulására is lehet remény, amint azt a színház művészete évszázadok óta közvetíti nézőinek. Valószínűleg ebben az értelemben nevezi a darab konklúzióját mágikus realistának Victor Merriman (Merriman, 2011: 180). A változásokat jelző adat, hogy a dráma megírásának idején még csak néhány ezer afrikai származású ember élt Írországból, de számuk hamarosan gyarapodott és ma tízezreket jelent.

Harmadik példám a Lonergan által meghatározott, a bevándorlók ír színházi ábrázolásában az új évezred elején kezdődő második fázishoz sorolható. 2003-ban a nigériai származású Bisi Adigun, miután már 1996 óta Írországból élt, megalapította az Arambe nevű színházi társulatot Dublinban azzal a céllal, hogy az afrikai bevándorlók a művészetben keresztül tudják önmagukat kifejezni, és ne csak mint kiszolgáltatott „másik” jelenjenek meg a színpadon, ahogyan például a fentebb elem-

zett O’Kelly-drámában is. Egyik esszéjében Adigun azt írja, hogy küldetésük szerint afrikai drámák bemutatása mellett klasszikus ír művek újraértelmezett változatait kívánják színpadra állítani (Adigun, 2011: 262). Így született meg az ötlet, hogy az ír drámaírói reneszánsz idején íródott, s azóta is népszerű, klasszikussá vált remekművet, Synge-től *A nyugati világ bajnokát* (1907), amely a már idézett angol kritikus, Max Beerbohm-ot az afrikai eredetű színdarabokra emlékeztette, száz évvel később a fiatal Arambe társulat egy aktuális töltetű átfogalmazásban újra bemutassa. Synge a vidéki ír nép szokásainak, történeteinek és tájnyelvük jellemzőinek közvetlen megfigyelése alapján írta meg művét. Drámájának cselekménye röviden az, hogy egy nyugat-írországi falu kocsmájában megjelenik egy másik vidékről ide menekülő idegen, Christy Mahon, aki egyre cifrább és cifrább fordulatokkal előadott története szerint azért menekül, mert zsarnokoskodó apját a mezőn krumplicsászás közben az éles szerszámmal úgy fejbe verte, hogy az öreg kiadta párját. A kocsmáros és cimborái, valamint a többi falusi, különösen pedig Pegeen, a kocsmáros lánya hősként ünneplik a hozzájuk tévedt fiatalembert, amiért ilyen kivételesen nagy tettet vitt végbe. Ez a tett belőlük, elnyomott gyarmatosítottakból azért vált ki csodálatot, mert azt bizonyítja, hogy véget lehet vetni a zsarnok uralmának. Mikor azonban az állítólag megölt apa színre lép, a közösség csalónak tekinti és megtámadja Christy-t, hiába próbál az most már előttük lesújtani az apjára. A falusiak a fiút majdnem meglinecelik, hiszen míg az apagyilkosság egy színesen előadott történetben érdekesnek hangzott, az erre való kísérletet közről látni egészen más, veszélyes dolog. Végül apa és fia együtt hagyja ott az embereket, közöttük menyasszony-jelöltjét, a kocsmáros lányát, akik csak a hazudozót látják Christy-ben és nem veszik észre, hogy az apai uralom ellen lázadó fiatalember közben magára talált és velük ellentétben szabadabb emberré válik.

A hatalom elleni lázadás és identitáskeresés kérdéseit feszegető darabnak több új változata született az idők folyamán szerte a világon; nemrégiben Benedek Zsolt adaptálásában az erdélyi Harag György Társulat is bemutatta. Az Arambe által színre vitt *Bajnok*-változat szöveggönyvét Adigun Roddy Doyle ír regényíróval együtt írta, s az eredetihez képest jelentős módosításokat mutat annak ellenére, hogy cselekményvezetése alapján véve hű marad a száz évvel ezelőtt született műben történetekhez. Christy Mahon, Synge főszereplője egy, a Yoruba törzshöz tartozó nigériai menekültté alakul át, Christopher Malomo néven, mert Adigun olvasatában Christy a menedéket kereső ember archetípusát testesíti meg, hiszen szökésben levő karakterként lép színre az eredeti *Bajnok*-ban, akinek elő kell adnia történetét, hogy befogadják (Adigun, 2011: 261). Az Arambe *Bajnok*-változata 2007-ben, az eredeti Synge-darab bemuta-

■ **Az Arambe Bajnok-változata 2007-ben, az eredeti Synge-darab bemutatójának centenáriumi évében került színpadra az Abbey-ben, vagyis az Ír Nemzeti Színházban, és jelentős közönségsikert aratott.**

tójának centenáriumi évében került színpadra az Abbey-ben, vagyis az Ír Nemzeti Színházban, és jelentős közönségsikert aratott, 2008-ban pedig felújították. Adigun szerint a darab az interkulturális színház magával ragadó példája, s a bevándorlókat szerepeltető korábbi művekkel ellentétben az először holtfáradt és félénk nigériai menekült főszereplője nem megaláztatott és tehetetlenül, hanem mint egykor Synge Christy-je, merész és bátor emberként áll és beszél a közönség előtt az előadás végkifejletében (Adigun, 2011: 266-267). Mindennek ellenére a bemutató kritikai visszhangja meglehetősen vegyes képet mutat.

Synge eredetije egy nyugat-írországi falusi kocsmában játszódik, az Adigun-Doyle páros jegyezte változatot pedig szerzői egy nyugat-dublini kocsmába helyezték. A vidékről a nagyvárosba vezető modernizált helyszín és a mobiltelefonozás mellett a rasszizmus kortársi témája hozza az új verziót közelebb a mai nézőkhöz. Christopher Malomot és apját fekete bőrű színészek alakították. A Yoruba származású Malomo művelt fiatalember, aki menedéket és munkát keres Dublinban, az ír kocsmáros és cimborái viszont alvilági drogkereskedőkkel is kapcsolatban állnak, nem csak részesgeskednek, mint Synge eredeti drámájában. Synge művében nagy hangsúlyt kap a nyelvhasználat, a szereplők stilizált hiberno-angolt beszélnek. Ebben az új verzióban a helybeliek mai dublini nyelvet használnak, megtűzdelve trágár kifejezésekkel, míg a két idegen, Christopher és az itt méltóságteljes külsejűként bemutatott apjának stílusa kivétel ez alól. Elmondható tehát, hogy a két Malomo a csalástól, kétszínűségtől egyáltalán nem mentes ír szereplők ellentétét testesíti meg (Murray, 2012: 113-114). Apa és fiú a darab ez új változatának végén szintén elmennek máshová, maguk mögött hagyva egy korrupció és jobbra rasszista ír társaságot. Christopher Murray azonban megjegyzi, hogy az bevándorlókhoz való viszony témája megérdemelné, hogy több, újonnan szerzett dráma szülessen róla, ne csak klasszikus művek adaptációja, ami ebben az esetben, talán éppen az előadás viszonylag sok, olykor kissé erőltetett sikerült komikus eleme miatt, nem bizonyult teljesen alkalmasnak igazán súlyos kérdések hordozására (Murray, 2012: 117-118). Leginkább a migrációval kapcsolatos fontos, konkrétabb témák ábrázolására – folytathatjuk a kritikus gondolatmenetét.

A fenti elemzések ízelítőt kívántak adni abból, hogy Írországbán a történelmi sorsközösség érzése Afrikával és az afrikaiak irodalmi megjelenítése és színrevitele egy folyamat, amely a változó összetételű társadalomban egyre több és színvonalasabb interkulturális szöveg megírásához és előadásuk megrendezéséhez vezethet. Figyelemre méltó, hogy mint McIvor írja, 2006 óta Írországbán is ünneplik a mindenki számára nyitott Afrika Napot, melynek keretében elsősorban az afrikai-ír közösségek művészei lépnek fel (McIvor, 2016: 219). Az ilyen és hasonló rendezvények, valamint a témakör területén új darabok születése és minél szélesebb körben történő bemutatása, turnéztatása sokat jelenthet a kulturális értékek kölcsönös megismerésében és megbecsülésében. Megvalósulhat így az, amit Marvin Carlson amerikai színháztudós szavait kölcsönözve „a modern interkulturális és posztkoloniális színház hibrid műveiben a drámaírók, előadók és a közönség között [...] változatos kommunikációs kapcsolat[ok]” az összes közreműködő fél számára inspiráló erősödéseként jellemezhetünk (Carlson, 2014 [2008]: 140). ☀

Jegyzetek

I Hivatalos magyar fordítás hiányában a drámából saját fordításomban közlök idézeteket (K. M.)

Felhasznált irodalom

- Adigun, Bisi (2011): „Re-writing Synge’s *Playboy* – Christy’s Metamorphosis, a Hundred Years on”. In: Patrick Lonergan (szerk.): *Synge and His Influences: Centenary Essays from the Synge Summer School*. Dublin: Carysfort Press.
- Carlson, Marvin (2014): „Interkulturális elmélet, posztkoloniális elmélet és szemiotika: a (még) járatlan út”. Ford.: Csikai Zsuzsa, Kromják Laura, Vasas Katalin. In: *A színpadtól a színpadig. Válogatás Marvin Carlson színházi írásaiból* (szerk.): Kurdi Mária, Csikai Zsuzsa. Szeged: AMERICANA ebooks.
- Frazier, Adrian (2012): „Synge and Edwardian Theatre”. In: Brian Cliff és Nicholas Grene (szerk.): *Synge and Edwardian England*. Oxford: Oxford University Press.
- Friel, Brian (2003): *Pogánytánc*. Ford.: Upor László. In: Upor László (szerk.): *Pogánytánc: mai ír drámák*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Gula, Marianna (2003): „Van olyan jó, mint bármelyik hülye darab a *Queen’s Royal*”.
- Színházban’: A nemzet paródiája James Joyce *Ulysses*ének ’Küklopsz’ fejezetében”. *Filológiai Közöny*. Vol. 49., No. 1-4., 95-116. pp.
- Joyce, James (1986): *Ulysses*. Ford.: Szentkuthy Miklós. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Kristeva, Julia (2010): *Önmaga tükrében idegenként*. Ford.: Kun János Róbert. Budapest: Napkút Kiadó.
- Lojek, Helen (2006): „*Dancing at Lughnasa* and the unfinished revolution”. In: Anthony Roche (szerk.): *The Cambridge Companion to Brian Friel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lonergan, Patrick (2009): „All We Say is ’Life is Crazy’: Central and Eastern Europe and the Irish Stage”. In: Mária Kurdi (szerk.): *Literary and Cultural Relations: Ireland, Hungary, and Central and Eastern Europe*. Dublin: Carysfort Press.
- McIver, Charlotte (2016): *Migration and Performance in Contemporary Ireland*. London: Palgrave Macmillan.
- Merriman, Victor (2011): *Because We Are Poor: Irish Theatre in the 1990s*. Dublin: Carysfort Press.
- Moane, Geraldine (1994): „A psychological analysis of colonialism in an Irish context”. *The Irish Journal of Psychology*. Vol. 15., No. 2–3., 250-265. pp.
- Murray, Christopher (2012): „Beyond the Passion Machine: The Adigun-Doyle *Playboy* and Multiculturalism”. In: Nicholas Grene és Patrick Lonergan (szerk.): *Irish Drama: Local and Global Perspectives*. Dublin: Carysfort Press.
- O’Kelly, Donal (1996): *Asylum! Asylum!* In: Christopher Fitz-Simon és Sanford Sternlicht (szerk.): *New Plays from the Abbey Theatre 1993–1995*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Pelletier, Martine (2009): „New articulations of Irishness and otherness on the contemporary Irish stage”. In: Scott Bewster és Michael Parker (szerk.): *Irish Literature since 1990: Diverse Voices*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Vöö, Gabriella (2002): „Fekete és fehér idegen: Az írek a tizenkilencedik századi fajelméletek tükrében”. In: Hartvig Gabriella, Kurdi Mária, Vöö Gabriella (szerk.): *Mandulavirágzás! Tudományos Napok 2002: Az irlandisztika nemzetközisége*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Zimmermann, Heiner (1999): „European Xenophobia and Ireland. A Postcolonial View: Donal O’Kelly: *Asylum! Asylum!*” In: Bernhard Reitz (szerk.): *Race and Religion in Contemporary Theatre and Drama in English*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag.

English Abstract

Africa and Africans on the Contemporary Irish Stage: Intercultural and Theatrical Challenges

During the 19th century Ireland was a colony of Great Britain like many countries and regions in Africa. Some scholars representing British colonial ideology even pinpointed similarities between African and Irish bodily and mental features to underscore their joint inferiority to the Anglo-Saxon race. Eminent writers like J. M. Synge and James Joyce made overt or covert references to the shared lot of colonized African and Irish communities and individuals in their early 20th century modernist literary works. In the contemporary Irish theatre since the 1990s, a time when the number of African refugees and migrants searching for shelter and a better life in Ireland started to increase quite rapidly, references to Africa and the inclusion of African characters have become part of the intercultural focus of several productions. The present paper discusses three pieces that demonstrate this development in different ways regarding their dramaturgy and theatrical devices. The works under investigation are Brian Friel's *Dancing and Lughnasa*, *Asylum!* by Donal O'Kelly and a new version of J. M. Synge's *The Playboy of the Western World* using Nigerian characters as Christy Mahon and his father, co-authored by Nigerian theatre director Bisi Adigun and Irish writer Roddy Doyle

A szerzőről

Nyugalmazott egyetemi tanár,
professor emerita
PTE BTK Anglisztika Intézet

Fő kutatási területe az
ír irodalom és kultúra

About the Author

Professor emerita of
English Literature,
Retired Full Professor
Institute of English Studies
Faculty of Humanities,
University of Pécs

Field of research:
Irish literature and culture

@

kurdi.maria@pte.hu

Szarka Evelin

EGYSÉG A SOKFÉLESÉGBEN

A TÁVOLI INDONÉZIA KÖZELRŐL

Indonézia. Mitől olyan különleges az itt élők által beszélt nyelv? Hogyan viselkedjünk vendégségben? Milyen furcsaságokkal vagy mulatságos helyzetekkel találkozhatunk, ha elvegyülünk a helyiek között? Mit jelent a gumiidő? Hogyan él ez a rendkívül színes indonéz közösség több ezernyi szigeten, és miként villantja fel identitásának egy-egy különleges elemét közmondásaiban, szimbólumaiban és mesevilágában?

A tudományos megalapozottsággal és ismeretterjesztő igénnyel megírt kötetben mindenki megtalálja az érdeklődésének megfelelő fejezetet – legyen szó izgalmas történelmi, politikai vagy gazdasági tényekről, a mezőgazdaság és a környezet jelenlegi állapotáról, vallási kérdésekről, a kisebbségek együttélését érintő aktuális témákról, a balinéz hagyományos építészeti elvekről vagy innovatív egészségügyi kezdeményezésekről.

A jórészt indonéz nyelvű forrásokra, helyszíni tapasztalatokra és interjúkra épülő, gazdagon illusztrált kiadvány közelebb hozza ezt a távoli országot, segítségével bepillantást nyerhetünk egy változatos és számos meglepetést tartogató ázsiai nép mindennapaiba: hogy elolvasása után Indonéziára ne csupán a komodói sárkány, az óriási – gyakran iszonyú büzt árasztó, de színpompás – egzotikus növények, az ínycsiklandó fogások, az aromás fűszerek, a jávai előember, valamint a széles mosolyok és a lenyűgöző táncmozdulatok hazájaként gondoljunk.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

KÉT AFRIKAI NYELV SZINTAKTIKAI ÉS MORFOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGA A MAGYAR NYELV TÜKRÉBEN

LINDA OUMA

Bevezetés

A dolgozatomban két afrikai nyelvet elemzek, melyet Kenyában beszélnek, a *luo* és a *szuahéli* nyelvet, ezek formai sajátosságaival foglalkozom. E két afrikai nyelv az anyanyelvem. Tapasztalom, hogy a *luo* nyelv sajátos morfológiai jegyekkel rendelkezik, amelyek eltérnek az univerzális morfológiai sorrendtől. Az univerzális sorrendben, a [mód/idő] morféma közelebb áll az igetőhöz, mint a [személy] morféma.¹ A *luo* morfológiai sorrendben pedig a [személy] morféma közelebb áll az igetőhöz, mint a [mód/idő] morféma. A *szuahéli* morfológia sorrendjében a [mód/idő] morfémák néha az igető mellett vannak, és néha a [szám/tárgy] morfémák vagy az [aspektus] morféma megelőzi őket. A *szuahéli* nyelv részben tartja csak az univerzális morfológiai sorrendet. Elsődleges kérdésselvetésem arra irányul, hogyan „sérti meg” az univerzális morfológiai sorrendet a két nyelv morfológiai felépítése. Vizsgálódásaimat a magyar nyelv sajátosságainak tükrében végzem. Munkámmal arra szeretnék rávilágítani, hogy pontosan milyen hasonlóságok és különbségek lelhetők fel a magyar és a két afrikai nyelv között.

Eddig még kevés kutatás készült a *luo* nyelv morfológiai elemei kapcsán. Kenyában 7 millió ember beszéli ezt a nyelvet a 45 milliós fős lakosságból. Nem általánosan beszélt és elterjedt nyelv², nem nemzethez köthető nyelv, mint például a magyar, amelyről É. Kiss Katalin és más nyelvészek révén is több morfológiai és mondattani elemzés készült.

A *szuahéli* nyelvet viszont sokan beszélik, Kenyában és egész Kelet-Afrikában elterjedt. Kenyában nemzeti nyelv, illetve a Kelet-afrikai Közösségés az Afrikai Unió hivatalos nyelve. Sok kutató foglalkozott a *szuahéli* nyelv morfológiai és szintaktikai tulajdonságaival.³ Dolgozatomban elméleti megközelítéssel foglalkozom: egyrészt morfológiai vizsgálatokat végzek, amelyben a magyar és a két afrikai nyelv különbségére koncentrálok, másrészt szintaktikai különbségeket vizsgálok. A három nyelv hasonlósága, hogy mindhárom agglutináló.⁴

Különböző példákkal szeretném szemléltetni és elemezni két anyanyelvem (azaz a *luo* és a *szuahéli*) morfológiai jegyeit egyes kifejezésekben. Némely szónál kifejezetten szembetűnőek a különbségek. Alább röviden kitérek a ragozásra a magyar nyelvi párhuzamok tükrében. Példáim a két afrikai és a magyar nyelv szintaktikai és a morfológiai hasonlóságait és különbségeit illusztrálják.

A két afrikai nyelv

Afrika legtöbb országa többnyelvű. Kenyában 70 törzsi nyelv van.⁵ Az egyik nagy nyelv a *luo*, ami a negyedik legnagyobb nép nyelve Kenyában. Nincs hivatalos státusza az országban. A *szuahéli* pedig nemzeti és hivatalos nyelv Kenyában, amit korábban 'lingua franca' nyelvként használtak a kereskedelemben az Afrikai nagy tavak régiójában. A suahéli hivatalos nyelv Kenyában, Tanzániában, Ruandában, a Kongói Demokratikus Köztársaságban és a Comore-szigeteken.

A *luo* nyelv

A *luo* nyelv a nilo-szaharai nyelvnek csoportjába tartozik.⁶ Ezek között számos morfológiai, szintaktikai és tipológiai különbséget találunk. Ebben a csoportba hozzávetőlegesen 120 nyelv tartozik, többek között a *luo*, ami a harmadik leggyakrabban beszélt nyelv a *dinka* és a *kanuri* nyelvek után. A *luo* nyelv a nilo-szaharai nyelvek közül a nílusi típusba sorolható. Három kelet-afrikai országban beszélik a *luo* nyelvet: Kenyában, Tanzániában és Ugandában. Néhány millió beszélője van.⁷

A *luo* nyelv neve a *luo* nép körében *dholuo*. Két morfémából jön: **Dho-**, ami egy rövidítés a „dhok” szóból ('száj'-at jelent). Nemzeti szinten a „dhok” azt jelenti: 'nyelv', azaz a *luo* nép nyelve. Három városban beszélik Délnyugat-Kenyában: mindhárom település - South Nyanza, Siaya és Kisumu - a Viktória-tó mellett fekszik. Nemcsak a városokban beszélik, hanem a falvakban is. A *luo* nyelvet tanítják az általános iskolában. Ezenkívül más nagy városokban is beszélik Rift Valleyben és Coast megyékben.⁸

^ Kenya

A luo nyelvben számos átvétel található más, környékbeli nyelvekből. Bár a luo nyelv nílusi típusú, de kölcsönöz szavakat a bantu nyelvekből is, és több grammatikai jelenség is a bantu nyelvekkel való kölcsönhatás következménye. Például a derivációs előtag megjelenése is ide sorolható.⁹A luo nyelvben találunk a szuahéliből kölcsönzött szavakat, hiszen utóbbi mindenki beszéli Kenyában. A nyelvi érintkezés következtében gyakori a kódváltás a luo nyelvet beszélők hétköznapi társalgásai-ban¹⁰, leginkább a főnevek és igék érintettek ebben.¹¹

A luo derivációs előtag megjelenése a következőképpen néz ki:

dhó-lúô	'a luo nyelv' (<*dhok 'száj')
jà-lúô	'egy ember' (<*jal 'vendég')
jò-lúô	'a luo nép' (<*jol 'vendégek')
jà-kwô	'egy tolvaj' (<*jal 'vendég' kwô = lopás)
jò-kwô	'tolvajok' (<*jol 'vendégek' kwô = lopás)
jà-púông	'egy tanár' (<*jal 'vendég' púông = tanítás)
jò-púông	'tanárok' (<*jol 'vendégek' púông = tanítás)

^ 1. táblázat A luo derivációs előtag

Az egy kreatív folyamat, amikor egy idegen szó belép egy másik nyelvbe, és részt vesz az elfogadó nyelv lexikai ellentétében. Az idegen szó beilleszkedik fonológiailag és morfológiailag a nyelvbe, például egy angol szó egy luo szóra változik. Itt beolvadásról van szó.¹²

Loan-word	Plural	Genitive (Singular)	
baf	bef+ni	baf	bathroom
mtoka	mtok+ni	mtok	motorcar
namba	nemb+ni	namba	number

^ 2. táblázat Szavak beolvadása angolból a luo nyelvbe

Birtokos eset	E/1	E/2	E/3	T/1	T/2	T/3
baf	bafna/ baf mara	bafni/ baf mari	bafne/ baf mare	bafwa/ baf marwa	bafwu/ baf marwu	bafgi/ baf margi
mtok	mtokana/ mtoka mara	mtokani/ mtoka mari	mtokane/ mtoka mare	mtokawa/ mtoka marwa	mtokawu/ mtoka marwu	mtokgi/ mtoka margi
namba	nambana/ namba mara	nambani/ namba mari	nambane/ namba mare	nambawa/ namba marwa	nambawu/ namba marwu	nambagi/ namba margi

^ 3. táblázat Birtokos esetek

A példákban *na* esetragban található az *a*, mint morféma, amit névmásként is használhatnak a luo nyelvben. Például, *anindo*, amit jelent: *alszom*. Az *an* az E/1

személyes névmás, az *in* az E/2, az *(o)en* az E/3, míg a *wan* a T/1, az *(w)un* a T/2, és a *gin* a T/3. személyes névmás ragozatlan alakjai.

an - én, in - te, (o)en - ő, wan - mi, (w)un - ti, gin - ők

A *mar* morféma a *luo* nyelvben ugyanaz, mint az objektív birtokos személy ragja a magyarban. Például, házam - *ot mara*. *Ot* azt jelenti: ház. A *luo*ban a személyrag lehet egy önálló szó vagy egy képző, ami egy főnévhez csatlakozik. Képző megjelenése a *t* erős fokú hang, egy gyenge fokú betűre változik, *d*. Ebből adódóan, házam - *oda*.

Mindkét módon lehet írni. Például: E/1 *bafna/ baf mara*, ami jelent a *fürdőszobám*. A szavak, amelyek beolvadnak az angolból a *luo* nyelvbe, az *n* képző megjelenik a ragozásban a személyes névmással.

A luó nyelvjárásai

A *luo* nyelvnek két jelentősebb területi változata, nyelvjárása van Stafford¹³ szerint:

- a.) Trans-Yala nyelvjárás, amit a következő városokban beszélnek: Ugenya, Alego, Yimbo és Gem részei.
- b.) Trans-Kuja nyelvjárás, amit dél-Nyanza különböző területein, Siaya és Kisumu városokban beszélnek.

Bár ezekre a nyelvjárásokra a nagyfokú kölcsönös érthetőség jellemző, az eltérő lexikális és fonológiai funkciók lehetővé teszik a nyelvjárási területek azonosítását.¹⁴ A dél-Nyanzai változatot használják kiemelt változatként /meghatározó nyelvjárás-ként/ a szépirodalomban és az oktatásban.

A luó nyelvtan

Két nagy élő kenyai kutatója van a *luo* nyelvnek: Lucia Ndong'a Omondi, és Duncan Okoth-Okombo. Omondi könyvében, a *The Major Syntactic Structures of Dholuo*-ban leírja a *dholuo* nyelv számos szintaktikai konstrukcióját egy transzformációs elemzést használva (standard elmélet). A 4-11 fejezetekben mutatja be a nyelv frázis szerkezeti szabályait; tárgyalja a mondat típusokat; az alá- és mellérendelés fajtáit, a névmásítás eseteit, és a birtoklást; összefoglalja a formális szabályokat.¹⁵

Omondi megállapítja, hogy a *luo* agglutináló nyelv, csakúgy, mint a magyar. Morfológiájában viszont nem ugyanolyan a sorrend, mint a magyarban, mert a személy morféma (névmás) közelebb áll az igetőhöz, mint a mód/ideje morféma. A szintaxisban is mutatkoznak különbségek és hasonlóságok: míg a *luo* nyelvben az SVO az alapszórend (*Onyango nosomo kitabuno* - 'Onyango elolvasta a könyvet'), a magyarban pedig határozott tárgy esetén SVO (*Péter elolvasta a könyvet*), míg névelőtlen tárgy esetén SOV (*Péter könyvet olvasott*).

Az (i) példa szintén egy tipikus *luo* mondat, amelyben az alanyon, tárgyon és az igén kívül adverbialis elem is előfordul (*matek 'nagyon'*). Az ige határozói tipikusan az ige után fordulnak elő.¹⁶

- (1) Thoth nyithindo matiyo matek e klas.
 sok gyerek.Pl dolgozik.Pl3 nagyon.Adv –ban/ben óra
 'A gyerekek közül sokan jól dolgoznak az órán.'

A (2) mondat azt szemlélteti, hogy a luoban gyakoriak a szuahéliből való átvételek. A mondatban található két ige, ami a luo nyelvből származik: *asewinjo* 'hall' és *kaketho* 'elront'. A határozószó, *marach* 'rosszul' szintén luo eredetű, míg a *watangazaji* 'tv-bemondó' és a *wengi* 'sok' kifejezések szuahéliek.¹⁷ Attól, hogy számos lexikai elem kerül át a szuahéliből a luoba, a mondat alapszórendje nem változik. Hozzá kell azonban tenni, hogy a szuahéli nyelv alapszórendje is SVO. Ezt illusztrálja a (3) példa.

- (2) Asewinjo watangazaji wengi kaketho Kiswahili marach.
 hall.Past.Sg1 TV bemondó.Pl sok elront.Pl3 szuahéli rosszul
 'Sok TV bemondót hallottam, aki rosszul beszél a szuahéli nyelvet.'

- (3) Wengi kati ya watoto wanasoma kwa bidii kwa darasa.
 sok közül -ból gyerek.Pl olvas.Pl3 Adv nagyon -ban óra
 'A gyerekek közül sokan sokat olvasnak az órán.'

A (3) mondat egy szuahéli mondat, ami ugyanazt jelenti, mint a (1) mondat. A luo nyelvben a prefixumok jellemzőek. Az 4. táblázat a *nindo* 'alszik' és a *tiyo* 'dolgozik' ige alakjait tartalmazza.

Példamondatok:

- (4) Ochieng' tiyo matek.
 személynév.Sg3 dolgozik.Sg3 nagyon
 'Ochieng' sokat dolgozik.'

- (5) Nyoro nanindo chon ahinya.
 tegnap aludni.Past.Sg3 korán nagyon
 'Tegnap nagyon korán lefeküdtem.'

(6) Tim tich maber!

Dolgozik.Imp.Sg2 jól

'Dolgozzon/ Dolgozzál jól! (A luo nyelvben – a magyarral ellentétben nincs magázódás és tegeződés.)

(7) Ninindo maber?

Aludni.Past.Sg2 jól.

'Jól aludtál?'

LUO		JELENI IDŐ, KIJELENTŐ	MÚLT IDŐ, KIJELENTŐ	FELTÉTELES	FELSZÓLÍTÓ	FELT. MÚLTJA
szám/személy	E/1 A	a·nindo, a·tiyo	n·a·nindo, n·a·tiyo	d·a·nindo, d·a·tiyo	we a·nind, we a·tim tich	de·n·a·nindo, de·n·a·tiyo
	E/2 i/Ø	i·nindo, i·tiyo	n·i·nindo, n·i·tiyo	d(e)·i·nindo, d(e)·i·tiyo	nind, tim tich (timane tich)	de·n·i·nindo, de·n·i·tiyo
	E/3 o	(o)·nindo, (o)·tiyo	n·o·nindo, n·o·tiyo	d(e)·o·nindo, d(e)·o·tiyo	o·nind, o·tim tich	de·n·o·nindo, de·n·o·tiyo
	T/1 wa	wa·nindo, wa·tiyo	ne·wa·nindo, ne·wa·tiyo	de·wa·nindo, de·wa·tiyo	wa·nind(uru), wa·tim tich	de·ne·wa·nindo, de·ne·wa·tiyo
	T/2 u/Ø	u·nindo, u·tiyo	ne·u·nindo, ne·u·tiyo	de·u·nindo, de·u·tiyo	nind-uru, ti-uru (utimane tich)	de·ne·u·nindo, de·ne·u·tiyo
	T/3 gi	gi·nindo, gi·tiyo	ne·gi·nindo, ne·gi·tiyo	de·gi·nindo, de·gi·tiyo	gi·nind, gi·tim tich	de·ne·gi·nindo, de·ne·gi·tiyo

Øn(e)

d(e)

de n(e)

4. táblázat. A luo igék toldalékolási lehetőségei

A morfológiáját tekintve a luo nyelvben inkább az előragok jellemzőek. A táblázatban kivastagított morféma névmások a luo nyelvben. Az *a* az E/1 személyes névmás, az *i* az E/2, az *o* az E/3, míg a *wa* a T/1, az *u* a T/2, és a *gi* a T/3 személyes névmás ragozatlan alakjai. A személy morféma közelebb áll a tőhöz, mint a mód/ idő morféma, ezt figyelhetjük meg a táblázat oszlopaiban. A *ne* a múlt idő jelölése, ez a prefixum a *nende* szóból származtatható, amit azt jelenti: 'korábban' vagy 'régebben'. A *de* a feltételes mód jelölése. Például *deneanindo* magyarul azt jelenti: aludtam volna. A legtöbb luo ige „o” hangra végződik. Az E/2 és a T/2 személyes névmások néha nem használhatók a ragozásban. Ø Például, a felszólító módban máshogyan írnak: *nind!* a E/2 magyarul, azt jelenti: aludj! Teljesen változtatja az ige alakját a ragozásban a T/2 felszólító módon. Például:

ninduru! magyarul, azt jelenti: aludjatok!

utimane tich! ami azt jelenti: dolgozzatok legyetek szívesek! (Ez nem túl szigorú)

Megállapítható tehát, hogy a luo morfológiai sorrend – a magyar nyelvvel ellentétben – nem tartja meg az univerzális sorrendet. A másik különbség a luo és a magyar nyelv között az, hogy a luoban a [mód/idő] morféma egy előtag, a magyarban pedig egy suffixum. A jelen időt a luoban névmások jelölik, a múlt idő jelölése az *ne*, a feltételes mód jelölése az *de*, a jövő idő jelölése az *obro*, ami a magyar *fog*-nak felel meg. Ezáltal a jövő idő jelölése a luoban és a magyarban hasonlóan történik. Például:

abrosomo	-	fogok tanulni	wabrosomo	-	fogunk tanulni
ibrosomo	-	fogsz tanulni	ubrosomo	-	fogtok tanulni
obrosomo	-	fog tanulni	gibrosomo	-	fognak tanulni

A névmások azok a személyragok: E1 -an, E2 -in, E3 – (o)en, T1 -wan , T2 - un, T3 - gin. A luo ragozásban az *n*, ami a névmásokhoz tartozik, eltűnik.

A következő, 5. táblázat a múlt idejű prefixumok igével való összeolvadására hoz példát. Egy ige, ami jelen időben van (például *achiamo* 'eszem') átalakítható egyszerűen múlt időbe ('ettem') a *ne* morfémával az ige előtt (*Ne achiamo*). A *ne* morféma többször összeolvad hangtanilag az igealakokkal is: *Nachiemo*. Az 5. táblázat mutatja az *ndiko* ige ragozását, ami a luo nyelvben azt jelenti 'írni'.

Nem összevont alak	Összevont alak	Jelentés
ne andiko	nandiko	írtam
ne indiko	nindiko	írtál
ne ondiko	nondiko	írt
ne wandiko	newandiko	írtunk
ne undiko	neundiko	írtatok
ne gindiko	negindiko	írtak

^ 5. táblázat: A *ndiko* ige ragozása példa a múlt idő és az ige hangtani összeolvadására

A kutatásomban az összevont alakokat fogom feltüntetni, így jobban be tudom mutatni a nyelv morfológiai sajátosságait a magyar nyelv tükrében. A többesszámban a múlt idő morfémában (*ne*) nincs asszimiláció.

A szuahéli nyelv

A szuahéli nyelv agglutináló nyelv, mint a magyar. Morfológiájában ugyanolyan a sorrend, mint a magyarban, mert a [mód/idő] morféma közelebb áll az igezőhöz, mint a személyt jelölő morféma. Néha a [szám:tárgy] morféma az igező mellett áll, például az alábbi mondatokban, *m* és *wa*, a [szám:tárgy] morfémák. /*m* a lányra vonatkozik, ugyanazzal a betűvel kezdődik, mert a lány szó a szuahéli nyelvben a M-WA csoportban tartozik./

(8) Mvulana huyu a· li· m· busu m·sichana huyu.
 Fiú.Sg3 ez Pron.S3 Past. Obj.Sg3 csókol lány.Sg ez
 'A fiú megcsókolta a lányt.'

(9) Mvulana huyu a· li· wa·busu wa·sichana hawa wa·wili.
 Fiú.Sg3 ez Pron.Sg3 Past Obj.Pl2.csókol ány.Pl ezek kettő
 'A fiú megcsókolta a két lányt.'

Msichana - Wasichana
 Lány - Lányok

A szuahéli nyelvben a szavak csoportokhoz tartoznak. Ezek a csoportok segítenek az igeragozásban vagy a birtokos esetekben.¹⁸ Például:

I. csoport: M- WA

Ebbe a csoportba tartoznak az élőlények. Például, ember, bogár, stb. A foglalkozásnevek is idetartoznak. *M* az egyszám prefixum, *WA* pedig a többeszám prefixum. A szuahéli nyelvben a birtokos eset egy önálló szó. Például: wangu - E/1, wako - E/2, wake - E/3, wetu - T/1, wenyu - T/2, wao - T/3

(10) Mtoto huyu ni wangu
 Gyerek.Sg3 ez (van) enyém
 'Ez az én gyerekem.'

(11) Watoto hawa ni wenu
 Gyerek.Pl3 ezek (vannak) tietek
 'Ezek a gyerekek a tietek.'

(12) Mwalimu wangu amefika darasani.
 Tanár.Sg3 enyém érkezik.Past.Sg3 óra -ra/re
 'A tanárom megérkezett az órára.'

A (10) és (11) mondatokban van *ni* szó, amit azt jelenti, hogy valami van. A magyar mondatban nem használják. A (12) mondatban van egy *-ra/re* képző, ami a szuahéli nyelvben található: *ni*

Minden főnévhez lehet írni a *ni* képzőt, ha illatívus esetről beszélünk. Például:

Ninaenda kanisani.
Megy.Sg1 templomba.

2. csoport: M – Mi

Ebbe a csoportba tartoznak élő- és nem élőlények. *M* az egyes szám prefixum, *Mi* pedig a többes szám prefixum. Például: *mti* - fa, *mwaka* - év, *mguu* - láb, *mkono* - kéz, *mji* - város, *mkate* - kenyér

Mti	-	Miti	Mkono	-	Mikono
Mwaka	-	Miaka	Mji	-	Miji
Mguu	-	Miguu	Mkate	-	Mikate

3. csoport: Ki – Vi

Ebbe a csoportba élő és nem élőlény egyaránt tartoznak. *Ki* az egyes szám prefixum, *Vi* pedig a többes szám prefixum. Például: *kichwa* - fej, *kidole* - ujj, *kiatu* - cipő, *kijiko* - kanál, *kiti* - szék, *kitabu* - könyv

Kichwa	-	Vichwa	Kijiko	-	Vijiko
Kidole	-	Vidole	Kiti	-	Viti
Kiatu	-	Viatu	Kitabu	-	Vitabu

4. csoport: N

Ebbe a csoportba tartoznak például a szavak, amelyek a főnév előtagja az *n* betű. Például: *ndege* - repülő, *ng'ombe* - tehén, *nguo* - ruha, *ndizi* - banán, *njia* - út, *nyoka* - kígyó

Az egyes és többes számú alak megegyezik. A szuahéli nyelvben az *n* betű írható *d*, *g*, *j* és *z* betűk előtt. Ha *dogo* és *zuri* előtt szerepel *n*, akkor ennek a csoportnak a mellékneveként használjuk. (A mellékneveket a csoportnak megfelelő prefixumokkal egyeztetjük. Például az: *M – Wa*, *M – Mi*, *Ki – Vi* csoportokban.)

(13) Hii ni nguo nzuri sana.

Ez (van) ruha.Sg3 szép nagyon

'Ez a ruha nagyon szép.'

(14) Nimeona nyoka nyingi ndogo.

Látni.Past.Sg1 kígyó.Sg3 sok kicsi.Sg3

'Láttam sok kis kígyót.'

- (15) Kitabu changu ni kizuri.
 Könyv.Sg3 enyém (van) jó
 'A könyvem jó.'

A (15) mondatban megjelenik a másik prefixum: *ch-vy* prefixumokat magánhangzók előtt használják ebben a csoportban. Pl. *chura-vyura* (béka - békák). A birtokosban csak azért, mert az is magánhangzóval (a) kezdődik. *ch-* az egyes számban és *vy-* a többes számban prefixumként használt.

5. csoport: Ku

Ebben a csoportban találhatóak a főnévi igenevek. Ezt *ku* a morfémát prefixumként jelenik meg és hasonlít a *ni* képzőre a magyarban. Például: *soma* - olvas, *andika* - ír, *weka* - tesz, *ingia* - bemegy, *toka* - elindul, *anza* - kezd

<i>kusoma</i>	-	olvasni	<i>kuingia</i>	-	bemenni
<i>kuandika</i>	-	írni	<i>kutoka</i>	-	elindulni
<i>kuweka</i>	-	tenni	<i>kuanza</i>	-	kezdeni

Ebben a csoportban megjelennek az iránymutató morfémák: *be-* és *el-* igekötők. Ez egy különbség a szuahéli és a magyar között, mert a szuahéli nyelvben nincs igekötő.

A szuahéli igék toldalékolási lehetőségei

Két szuahéli ige szerepel az alábbi 6. táblázatban: a *lala* jelentése alszik, és a *sema* jelentése: mond. A [mód/idő] morféma közelebb áll az igetőhöz, mint a személy morféma. Megállapítható, hogy a szuahéli morfológiai sorrend megtartja az univerzális sorrendet, miként a magyar nyelv, de különbözik is a magyartól, mert az előtagban van a [mód/idő] morféma, míg a magyarban a szuffixumban. A táblázatban a jelen idő jelölése - *na*, múlt idő jelölése - *li*, feltételes mód jelölése - *nge*, jövő idő jelölése - *ta*.

A névmások a személy ragok: E1 - *ni*, E2 - *u*, E3 - *a*, T1 - *tu*, T2 - *m*, T3 - *wa*.

A szuahéli abécéje ugyanolyan, mint az angol. Fontos tudni, milyen magánhangzók vannak a szuahéli nyelven. Fontos alaposan megtanulni az öt magánhangzót:

a, e, i, o, u. Az alábbi 6. táblázatban nem látszik, hogy hasznos tudni az *o* magánhangó. De az igéknél jelen van. Például:

<i>Soma</i>	-	Olvas
<i>Ona</i>	-	Lát
<i>Ongea</i>	-	Beszél
<i>Ota</i>	-	Álmodik
<i>Omba</i>	-	Kér/Imádkozik

A szuahéli nyelvben az ige szuffixumában megjelenhet egy magánhangzót az utolsó betű előtt, ha ez a betű egy magánhangzó. Az ige jelentése megváltozik.

Például:

Somea	-	Tanul
Onea	-	Elnyom
Ombea	-	Imádkozik valakiért/valamiért

Más példák:

Pelekea	-	Küld	Peleka	-	Visz
Patia	-	Ad	Pata	-	Talál/Kap

SZUAHÉLI		JELÉN IDŐ, KIJELENTŐ	MÚLT IDŐ, KIJELENTŐ	FELTÉTE- LES	FELSZÓLÍTÓ	JÖVŐ IDŐ	FELT. MÚLTJA
XXX	E/I NI/Ø	ni·na·lala, ni·na·sema	ni·li·lala, ni·li·sema	ni·nge·lala, ni·nge·sema	na·lala, na·sema	ni·ta·lala, ni·ta·sema	kama ni·nge·lala, ni·nge·sema
	E/2 U/Ø	u·na·lala, u·na·sema	u·li·lala, u·li·sema	u·nge·lala, u·nge·sema	lala, sema	u·ta·lala, u·ta·sema	kama u·nge·lala, u·nge·sema
	E/3 A	a·na·lala, a·na·sema	a·li·lala, a·li·sema	a·nge·lala, a·nge·sema	a·lale, a·seme	a·ta·lala, a·ta·sema	kama a·nge·lala, a·nge·sema
	T/I TU	tu·na·lala, tu·na·sema	tu·li·lala, tu·li·sema	tu·nge·lala, tu·nge·sema	tu·lale, tu·seme	tu·ta·lala, tu·ta·sema	kama tu·nge·lala, tu·nge·sema
	T/2 M/Ø	m·na·lala, m·na·sema	m·li·lala, m·li·sema	m·nge·lala, m·nge·sema	m·lale(laleni), m·seme (semeni)	m·ta·lala, m·ta·sema	kama m·nge·lala, m·nge·sema
	T/3 WA	wa·na·lala, wa·na·sema	wa·li·lala, wa·li·sema	wa·nge·lala, wa·nge·sema	wa·lale, wa·seme	wa·ta·lala, wa·ta·sema	kama wa·nge·lala, wa·nge·sema

na li nge Øta

▲ 6. táblázat: A szuahéli igék toldalékolási lehetőségei

Különbségek a magyar, a luo és a szuahéli nyelv morfológiai sorrendjében

A kutatásom célja egy rendkívül precedens, morfológiai határátlépés prezentálása, avagy a két afrikai nyelv morfológiai attribútumainak, és az univerzális morfológiai sorrendhez való viszonyának vizsgálata. A magyar nyelv az univerzális morfológiai sorrendet követi. Az univerzális morfológiai sorrend a következőképpen írható le¹⁹:

univerzális sorrend: személy - [mód/idő] - igető - [mód/idő] - személy

Magyar: [személy] - [mód/idő] - igető - [mód/idő] - [személy]

Például: (16) Mentem, szeretem, olvastam, írtam.

t a múlt idejű mód/idő morféma és -em/-am a személy morféma.

Ezzel ellentétben a luo és a szuahéli nyelv esetében egy attól szignifikánsan eltérő sorrend manifesztálódik, mely a következő módon ábrázolható:

Luo: [mód/idő] -[szám+személy:alany] -igető

Például: *nanindo* - aludtam, *nandiko* - írtam, *newasomo* - olvastunk.

(17)	ne	wa	somo
	Past	Pron.T/1	olvas

n a múlt idő morféma, *a* - E/1, *wa* - T/1 pedig a névmások.

Szuahéli: [szám+személy:alany]-[mód/idő/po]-[szám:tárgy]-igető

Például: *aliponiona* - amikor látott engem, *tutaandika* - fogunk írni, *ninasoma* - olvasom

(18)	a	li	po	ni	ona
	Pron.E/3	Past	Asp.	Obj.E/1	Lát

na a jelen idő jele, *li* a múlt idő jele és *ta* a jövő idő jele. *a* = E/3, *ni* = E/1, *tu* = T/1.

po az aspektus jelelője, amit jelenti *amikor* a magyar nyelvben.

ona = lát, *andika* = ír, *soma* = olvas.

Következtetések

Néhány hasonlóság és különbség fellelhető a magyar és a két afrikai nyelv között. A három nyelv közös hasonlósága, hogy mindhárom agglutináló. A szuahéli nyelvből vannak kölcsönszavak a luo nyelv mondattanában, hiszen a szuahéli nyelvet mindenki beszéli Kenyában és mindkét nyelv szórendje SVO. A szuahéli nyelvben vannak kölcsönszavak az arab nyelvből, de ezek a szavak már kezdetektől beletartoznak a nyelvbe, amikor a szuahéli nyelv még 'lingua franca' volt, mert kereskedelmi nyelvként használtak Kelet-Afrikában. Ahogyan a magyarban is beletartoznak a német szavak – például : *vicc*. Az egyik különbség a két nyelv és a magyar között a mondat szórendi rugalmassága, ami a magyarban található: SVO vagy SOV. A két afrikai nyelvben SVO szórend található és a luo nyelvben ritkán található az SOV. A másik különbség, ami található a három nyelv morfológiájában, hogy nem ugyanolyan a sorrend. A magyarban [mód/idő] morféma az ige mellett áll, mint az univerzális morfológia sorrendjében. A luo nyelvben a személy morféma (névmás) közelebb áll az igehez, mint a [mód/idő] morféma. A luo nyelv sajátos morfológiai jegyei eltérnek az univerzális morfológiai sorrendtől. A szuahéli morfológiai sor-

rendjében a [mód/idő] morfémák néha az igető mellett állnak, és néha a [szám:tárgy] morfémák vagy az [aspektus] morféma megelőzik. Ugyanakkor a szuahéli nyelv részben követi is az univerzális morfológiai sorrendet.

Későbbiekben még kutatni szeretném a magyar és a luo nyelv hasonlóságait. Az egyeztető morfémák például ugyanazok a két nyelvben.²⁰A luo nyelvben *nenó* azt jelenti: látni. A magyar nyelvben a személyrag, ami alá van húzva *m* és *n* – ugyanolyan fonológiai csoportba tartoznak. A luo nyelvben *o* az E/3 névmás és mindkét helyen a személyrag is ugyanolyan.

én	<u>látom</u>	mi	<u>látunk</u>
an	<u>anenó</u>	wan	<u>waneno</u>

Például: Látom valakit. – Aneno ng'ato.

A továbbiak között szerepel kutatási kérdésemként az is, mi vezérli a névmás-választást az alanyra, a tárgyra vagy mindkettőre vonatkozólag, amikor az ige tranzitív? Ez azonban még sok összehasonlító elemzést és példaválogatást igényel. ☀

Elismeres

Szeretnék köszönetet mondani a kollégáimnak a Pécsi Tudományegyetemről: Szabó Veronikának, Szeteli Annának, Alberti Gábornak és Tarrósy Istvánnak a támogatásért és a bátorításért a dolgozat írása közben.

Szeretném megköszönni T. Horváth Attilának a javításokat.

Jegyzetek

- 1 Joan L. Bybee (1985): *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*, John Benjamins Publishing.
- 2 Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján: a Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebbről, Pécs: Publikon Kiadó
- 3 E. Ashton (1944), E. Polome (1967), Hawkinson, Annie K (1975), A. Loogman, C. Scotton, J. Maw, W. Whiteley, L. Harnes and A. Vitale is. A szuahéli nyelvről szóló legrégebbi kutatás 1856-ból való (Gray 1962).
- 4 Hawkinson, Annie & Larry Hyman(1975); Ojanga – Chai – Mutiti (2015); Huba Bartos;István Kenesei; Ferenc Kiefer, (2000)
„The suffix *ne* has been attached to the main noun haki because of the agglutinative nature of the Dholuo language.” (Ojanga, Chai, Mutiti, 2015),„The verb in Swahili is composed of several agglutinative morphemes.” (Hawkinson 1975). „We apply this theory to a range of different morphological data: agglutinative (Swahili) and fusional, with and without syncretism (English, Welsh).” (Creider, Hudson 1998)
- 5 <https://www.ethnologue.com/country/KE/languages>
- 6 Joseph H. Greenberg (1955, 1963): *Studies in African Linguistic Classification*. New Haven: Compass Publishing Company.
- 7 Gerrit J. Dimmendaal (2014, 2015): Nilo-Saharan- Gerrit J. Dimmendaal, The Oxford Handbook of Derivational Morphology
- 8 Kembo Sure (1993): Grammatical and phonological integration of English loanwords into Dholuo

- 9 Gerrit J. Dimmendaal (2011): *Historical Linguistics and the Comparative Study of African Languages*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/ Philadelphia.
- 10 Annamalai. E. (1989): The Language Factor in Code mixing. *International Journal of Sociology of Language*.
- 11 Ojanga, Chai, Mutiti (2015): The Morphosyntactic Structure of the Noun and Verb Phrases in Dholuo/Kiswahili Code Switching
- 12 Kembo Sure (1993): Grammatical and phonological integration of English loanwords into Dholuo, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*
- 13 Stafford, Roy L. (1967): *An Elementary Luo Grammar with Vocabularies*. Nairobi: Oxford University Press.
- 14 Ochieng' William R. (1979-02-01): *People Round the Lake*. Paperback
- 15 Lucia Ndong'a Omondi (1983:188): *The Major Syntactic Structures of Dholluo*. In *Journal of African Languages and Linguistics* 5
- 16 Ojanga, Chai, Mutiti (2015): The Morphosyntactic Structure of the Noun and Verb Phrases in Dholuo/Kiswahili Code Switching
- 17 Uo.
- 18 D. V. Perrott (1951, 1957, 1971): *Teach yourself books – Swahili*. London / New York.
- 19 Joan L. Bybee (1985): *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*, John Benjamins Publishing
- 20 Givón, T. (1976): „Topic, pronoun and grammatical agreement”, in C. Li (ed. 1976)

Bibliográfia

- Joan L. Bybee (1985): *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*, John Benjamins Publishing
- Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján: a Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebbről, Pécs: Publikon Kiadó
- Ashton, E. (1944): *Swahili Grammar*. London: Longman.
- Edgar C. Polome (1967): *Swahili language Handbook*. [Washington] Center for Applied Linguistics
- Hawkinson, Annie & Larry Hyman (1975: 147-170): „Hierarchies of natural topic in shona.” *Studies in African Linguistics* 5.
- Gray (Sir John) (1962): *A History of Zanzibar from the Middle Ages to 1856*. London, Oxford University Press
- „The suffix *ne* has been attached to the main noun haki because of the agglutinative nature of the Dholuo language.” (Ojanga, Chai, Mutiti, 2015), „The verb in Swahili is composed of several agglutinative morphemes.” (Hawkinson 1975). „We apply this theory to a range of different morphological data: agglutinative (Swahili) and fusional, with and without syncretism (English, Welsh).” (Creider, Hudson 1998)
- The Morphosyntactic Structure of the Noun and Verb Phrases in Dholuo/Kiswahili Code Switching (*Advances in Language and Literary Studies*, ISSN: 2203-4714 , Vol. 6 No. 2; April 2015) page 30.
- Jael Anyango Ojanga (Corresponding author) Department of Languages: Sugar Research School, Kisumu, Kenya E-mail: Jaelayangoojango@yahoo.com
- Furaha Chai Department of Literature, Language and Linguistics, Faculty of Arts and Social Science: Egerton University, Kenya E-mail: optiondz@yahoo.co.uk
- James Mutiti Department of Literature, Language and Linguistics, Faculty of Arts and Social Sciences: Egerton University, Kenya E-mail: Yakuti56@yahoo.com Doi:10.7575/aiac.all.v.6n.2p.30 Received: 08/11/2014 URL: <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.6n.2p.30> Accepted: 14/01/2015
- <https://www.ethnologue.com/country/KE/languages>

- Joseph H. Greenberg (1955, 1963): *Studies in African Linguistic Classification*. New Haven: Compass Publishing Company.
- Gerrit J. Dimmendaal (2014, 2015): Nilo-Saharan- Gerrit J. Dimmendaal, *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*
- Kembo Sure (1993): Grammatical and phonological integration of English loanwords into Dholuo, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 14:4, 329-344, DOI: 10.1080/01434632.1993.9994539
- Gerrit J. Dimmendaal (2011): *Historical Linguistics and the Comparative Study of African Languages*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/ Philadelphia
- Annamalai. E. (1989): The Language Factor in Code mixing. *International Journal of Sociology of Language*.
- Stafford, Roy L. (1967): *An Elementary Luo Grammar with Vocabularies*. Nairobi: Oxford University Press.
- Ochieng' William R. (1979-02-01): *People Round the Lake*. Paperback
- Chet Creider, Richard Hudson (1999 :163-187): *Inflectional morphology in Word Grammar**, *Lingua* 107 (1999) 163-187, Received 10 February 1998; revised version 19 May 1998
- Duncan Okoth Okombo (1997): *A Functional Grammar of Dholuo*. (Nilo- Saharan Linguistic Analyses and Documentation, 12), Cologne: Rüdiger Koppe Verlag, 1997. Pp. vii + 177.
- Lucia Ndong'a Omondi ((1983:188): *The Major Syntactic Structures of Dholuo*. (Language and Dialect Atlas of Kenya, Suppl. 1.) Berlin: Dietrich Reimer, 1982.385 pp. DM 118., In *Journal of African Languages and Linguistics* 5
- D. V. Perrott (1951, 1957, 1971): *Teach yourself books – Swahili*. London / New York
- Givón, T. (1976): „Topic, pronoun and grammatical agreement”, in C. Li (ed. 1976)

publikon
KIADÓ
www.publikon.hu

Teljes körű kiadási tevékenység
a kéziratától a könyvespolcig!

Jelentesse meg könyvét a Publikon Kiadónál!

OLCSÓ | MEGBÍZHATÓ | RUGALMAS | GYORS

A szerzőről

Végzős BA-hallgató,
PTE BTK Nyelvtudományi Intézet

About the Author

3rd-year BA student
University of Pécs,
Faculty of Humanities,
Hungarian Studies Institute,
Language Sciences Department

@

ouma.linda23@gmail.com

English Abstract

The Particularity of two African Languages in Syntax and Morphology in light of the Hungarian Language

In this paper, I analyse the particularity in form of two African languages which are spoken in Kenya, that is Luo and Swahili languages. These two African languages are my mother tongue. I have seen that the Luo language has specific morphological characteristics which manifest themselves in contrast to the universal morphological order. In the universal order, the [mode/time] morpheme is closer to the stem of the verb than the [person] morpheme. And in the case of the morphological order of the Luo language, the [person] morpheme is closer to the stem of the verb than the [mode/time] morpheme. In the Swahili morphological order, the [mode/time] morphemes are sometimes beside the verb and sometimes they are preceded by [number/object] morphemes or the [aspect] morpheme. The Swahili language partly follows the universal order. I carry out my disquisition in the light of the characteristics of the Hungarian language. In my research work I would like to highlight the exact similarities and differences that can be found between the Hungarian and the two African languages.

I deal with a theoretical approach: on the one hand, I carry out morphological studies in which I focus on the difference between the Hungarian and the two African languages, on the other hand, I examine their syntactical differences. The similarity between the three languages is that all three can agglutinate. My examples illustrate the syntactical and morphological similarities, and the differences between the Hungarian and the two African languages. One of the differences between the two languages and Hungarian is the word order flexibility in a sentence, which is found in the Hungarian language: SVO or SOV, but not in the two African languages.

NYOLC + EGY KÖNYV AFRIKÁRÓL

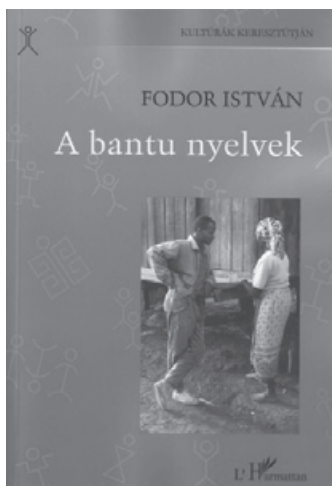
BIERNACZKY SZILÁRD

Afrikáról teljesebb képet nyerni, e nagyhagyományú földrész világát mélyebben megismerni csak akkor lehet, ha kultúrájának akár csak egy szegletét is teljes egészében próbáljuk megközelíteni. Így például Chinua Achebe a Nobel-díj gyanús nigériai íbo író nálunk is már sokak által ismert világhírű regénye, a *Széthulló világ* könnyedén elolvasható, minden elsöre érthetőnek látszik benne. S mégis: minden oldalon legalább három-négy olyan említés, sajátos formula, szokásmozzanat, hagyományos életmódot idéző leírásrész bukkan fel, amely, hogy úgy mondjam, „mélységi” ismereteket kíván(na) meg. Ahogy Clifford Geertz világhírű kulturális antropológus mondja: a vizsgálódó szemek elé *sűrű leírás* kerül(t).

Hogy miért tehát? Pontosan ezért kell egy társadalomtudományi folyóirat olvasójának figyelmét is felhívni olyan könyvekre, amelyekkel a L’Harmattan, ez a francia gyökerű, erőteljesen etnológiai/társadalomtudományi elkötelezettségű magyar kiadói műhely megajándékoz bennünket. Nemcsak Arnold van Gennep klasszikus művét tette le az íróasztalunkra (*Átmeneti rítusok*, 2007), amelyből az Európán kívüli régies kultúrájú népek szokásainak az életkorokhoz (születés, felnőtté válás, beavatás, szerelem, házasság és halál) kapcsolódó metszetét vagyunk képesek megismerni, és ezeket a tőlünk idegen, a hagyományos társadalom egészébe ágyazott életmozzanatokot értelmezni.

De a L’Harmattan szűkebb érdeklődési körünk, Afrika területén is meglepetésekkel szolgált az elmúlt években. Sorozat jelleggel (Kultúrák keresztútján) négy könyvet, továbbá (sorozaton kívül) egy vegyes tanulmánygyűjteményt jelentetett meg, amelyek a fekete földrész egy-egy sajátos szegmensét tárják szemünk elé.

Fodor István, a nemrégiben elhunyt kiemelkedő jelentőségű nyelvész (1920–2012) szerkesztésében jelent meg az Akadémiai Kiadónál a világ nyelveit leíró hatalmas mű 1600 oldalon. Ennek általa előkészített részét kiemelve, kibővítve és újraírva adta kezünkbe a legjelentősebb szubszaharai népességcsoport, a kb. 400 etnikai csoportba tömörülő, napjainkra már vélhetően 4-500 millió bantu afrikai nyelveinek leírását (*A bantu nyelvek*, 2007). E könyv jelentősége azért nagy, mivel éppen a nyelv az, amely első szinten képes felmutatni számunkra e sajátos világ-populációs jelenség-csoportnak a sokféleségében rejlő hasonlóságot, a majdnem hogy egyformaságot ránk sugárzó, mégis ezerféle színben tündöklő, igen eredeti kulturális világ válós arculatát.

FODOR István

A bantu nyelvek

Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2007. 244 old.

Lugosi Győző történész könyve (*Rizsföldjeim határa a tenger*, 2007) egészen másféle populáció-csoport, a mára már malgas néven összefoglalt, azonban származását tekintve igen bonyolult összetételű népesség körébe, azaz a nagy kék sziget, Madagaszkár tájaira vezet el bennünket. A minden bizonnyal Ázsiából és Afrikából is érkező populációk összeolvadása előrehaladt már jóval korábban, azonban az egységesülés máig sem következett be, az utolsó századokban kiformalódott etnikai csoportok rokon vagy eltérő berendezkedése ma is nyomon követhető. Lugosi elsősorban a meghatározó uralmi csoport hagyományos társadalmának sajátos rendszerét, gyarmatosítás előtti múltját tárja az olvasó elé egykori kiterjedt kutatásai nyomán.

Brauer-Benke József is úttörésre vállalkozott, hiszen az hagyományos afrikai hangszerekről néhány nálunk járt külföldi kutató (az amerikai Klaus Wachsmann, a ghánai Kwabena Nketia) rövid konferencia-előadásszövegein kívül mit sem ismer-

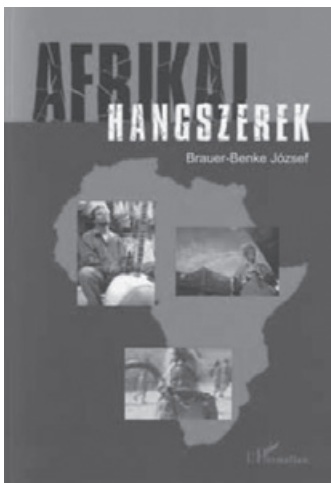

LUGOSI Győző

Rizsföldjeim határa a tenger.

Államszerveződés Madagaszkáron a gyarmati uralom előtt.

Budapest, L'Harmattan, 2007. 199 old.

BRAUER-BENKE József

Afrikai hangszerek

Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2007. 133 old.

tünk eddig. Munkájában (*Afrikai hangszerek*, 2007) igyekszik teljes áttekintést adni az szubszaharai népek hangszereinek különféle csoportjairól, és hozzávetőleges képet kaphatunk abban e hangszerek mindennapi életben játszott szerepéről is.

A hagyományos és a modern, globalizált világ összeütközésének egy egészen sajátos szegmenséről ad hírt Vidacs Bea könyve (*Egy szebb jövő képei. A futball a kameruni közgondolkodásban*, 2009), amelyben az egy időre igen sikeres kameruni futballról és az ezzel kapcsolatos elvárásokról, illúziókról, az etnikai közösséghez kötődés felől a nemzeti összetartozás felismerése felé vezető útról, a demokrácia-érzésről, a fehérek megítéléséről kapunk egyedülálló ismereteket.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy itt közöttünk ma világhírű afrikanista tudósok is élnek: Görög-Karády Veronika ugyanis egy ilyen nagyságrendű francia kutatócsoport tagjaként alkotott kiemelkedő jelentőségű életművet. Munkássága elsősorban az afrikai mesékre irányult. Saját gyűjtéséből készült még egykoron a

VIDACS Bea

Egy szebb jövő képei.

A futball a kameruni közgondolkodásban.

Budapest, L'Harmattan, 2009. 200 old.

GÖRÖG-KARÁDY Veronika

Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete.

Mesék, teremtéstörténetek, etnoszemiotikai elemzések (Afrika, Európa)

Budapest, L'Harmattan, 2006. 429 old.

(mintegy felerészben afrikai, felerészben cigány mesei anyagok elemzése)

„Népek meséi” sorozatba egy bambara mese-válogatás. A L'Harmattan által kiadott kötet viszont (cigány mese-elemzésekkel egybefonva) azokat a tanulmányait fogja össze, amelyeket korábban, hazatérése után magyar folyóiratokban, kiadványokban közölt. E tanulmányok középpontjában a hagyományos afrikai társadalom, család, nagycsalád, törzs élete és viszonyulásainak problematikája áll. Ezek az elemzések ugyancsak tanulságosak, ha valamit meg akarunk tudni a régebbi Afrikát átható gondolkodásmódról, életszemléletről, formalizált társadalmi életről.

Tegyük hozzá, a L'Harmattan utóbb szinte törvényszerűen elindult az afrikai irodalom irányában. Felvállalta az angolai fehér író, a portugál nyelven alkotó José Eduardo Agualusa regényét (*A múltkereskedő*, 1910). Két évre rá pedig a franciául nyelven író elefántcsontparti fekete író, Koffi Kwahulé három szindarabját (*Big Shot*, 2012) helyezte a magyar olvasók asztalára (közülük az egyik eközben már színre is került hazánkban).

AGUALUSA, José Eduardo

A múltkereskedő (regény)

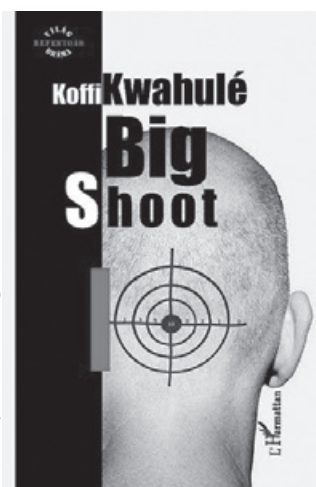
ford. BENSE Mónika,
utószót írta BÁNKI Éva

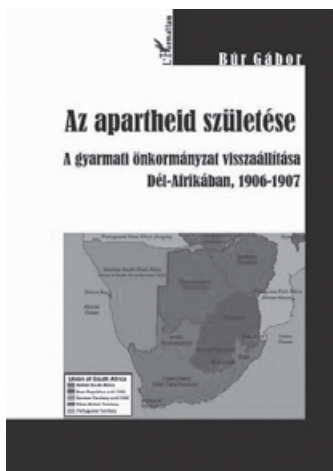
Budapest, L'Harmattan, 2010.
136 old.

KWAHULÉ, Koffi (Elefántcsontpart)
Big Shot.

Három dráma,
ford. MOLNÁR Zsófia

Budapest, L'Harmattan, 2012.
222 old.

BÚR Gábor

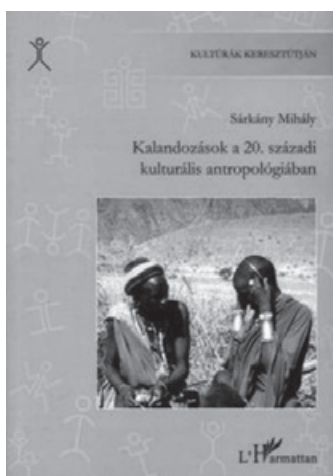
Az apartheid születése.

A gyarmati önkormányzat visszaállítása

Dél-Afrikában, 1906–1907.

Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2010. 164 old.

Nem lenne teljes a képünk a L'Harmattan tevékenységét illetően, ha nem említenénk: arra is vállalkozott, hogy Búr Gábor egy alap kutatás-értékű történeti munkáját is megjelentesse. Ugyanis az ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének frissen kinevezett vezetője e munkájában a dél-afrikai történelem egy olyan mozzanatát veszi szemügyre (*Az apartheid születése*, 2010), amely majd' egy évszázadra meghatározta a búr, angol és afrikai viszonyt, illetve az apartheid létrejöttét, majd pedig bukását. Az afrikanistának számító Sárkány Mihály elméleti tanulmányai (*Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*, 2000), amelyek csak nyomokban utalnak afrikai vonatkozásokra, a szakterület iránt érdeklődők figyelmébe ajánlható (a kiadó nemrégiben adta közre újraindítását). ☀

SÁRKÁNY Mihály (szerk.)

Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában

Budapest, L'Harmattan, 2000. 160 old.

BRITAIN AND THE RWANDAN GENOCIDE OF 1994 IN A CRITICAL ANALYSIS

THE MAJOR ARGUMENTS OF HAZEL CAMERON'S BOOK

TARRÓSY ISTVÁN

Although numerous volumes have been published about the roles played by different international actors in the Rwandan genocide of 1994, there are still missing information about the full picture. In particular, when the analysis is directed to a deeper and clearer understanding of why the genocide occurred. Hazel Cameron based her book on thorough fieldwork, which helped her gather authentic insights from the informants she interviewed, together with the cables, archival and other sources she collected. Her clear intention was to present the different views that show the many contradictions connected with the horrible events. In *Britain's Hidden Role in the Rwandan Genocide* Hazel Cameron presents a sharp logic and offers a balanced scholarly argumentation, revealing a number of connecting issues, which are needed for the reader to get the story right. The volume is also a good contribution to understanding power in international politics, therefore, is an important academic piece for those studying and researching International Relations.

The first chapter of the book is an Introduction to the history of genocide mentioning the Herero, “probably the first ethnic group subjected to genocide in the twentieth century” (p. 3) by the then German rulers in present-day Namibia. Already in the first pages we learn about the author’s stance – apart from her acknowledgment that the entire international community failed to handle the situation in Rwanda – that the attitude, behaviour and policy actions of the United Kingdom “illuminate hidden relationships and findings that assist in pushing back the boundaries of the genocide template” (p. 5).

The volume undertakes a socio-legal approach to analyze the influence of different institutions and the complicity of the genocide, in particular, the concept of complicity as a bystander to genocide. The book is therefore a significant account that adds to the literature on the ‘elite bystander’, the theoretical framework of which is presented in Chapter 2. According to Cameron, elite bystanders to genocide are “liable to charges of complicity in genocide should they fail to undertake their positive obligations, such as the prevention and suppression of acts of genocide” (p. 118). She considers Britain as a global bystander to genocide in Rwanda, which had as much involvement in shaping conditions in the country as France, as she proves, albeit its “actions were much more hidden from scrutiny” (p. 119).

In building her arguments, Cameron allows the reader to get exposed to the historic relationships between the Hutu and the Tutsi, together with how much impact the socially constructed racist categories of the European colonizers could possibly have on the Rwandan genocide, as well as the complex history of post-

Hazel Cameron
*Britain's Hidden Role in the
Rwandan Genocide. The Cat's Paw.*
Abingdon: Routledge, GlassHouse, 2013

independence Rwanda, within which she neatly interprets the violence (Chapter 3). She draws attention to avoid the oversimplifications of Rwandan history.

Chapter 4 addresses the spectre of genocide in Rwanda and its aftermath, focusing on internal and external responsibility for genocide. Via the analysis of General Dallaire's 'genocide fax' of 11 January 1994, the readers are put into a broader global and highly complex picture, in which very important international events were happening in parallel: during February and March of 1994 the renewed

conflict in Bosnia, the US leaving Somalia, and the tense Asian region caused by the North Korean nuclear issue (p. 45). With regard to strengthening UNAMIR, based on one of her interviews, Cameron also underlines the lack of political will (p. 51). In addition, the Western press did not really help the world understand what was about to burst out in Rwanda, as they themselves did not understand its very context (p. 56).

While Chapter 5 looks at the hidden French political and geostrategic interests, Chapter 6 and 7 talk about Britain making a clear statement about the British government not having taken action to stop the genocide. One of the strongest parts of the book is the micro case study of French complicity in the region of Bisesero, in south-west Rwanda in 1994 – result of an academically strong fieldwork and empirical research. One of her sharp conclusions is that “from 1990 onwards, France performed an integral role in the architecture of the Rwandan genocide”, and “there is a potential for prosecution in terms of the concept of state crime” (p. 78). A major issue of misinterpretations is discussed in chapter 7 (How Britain Responded), revealing from interviews recorded with former member of the British government that the decision-makers were “largely uninformed, lacking in any semblance of reliable or relevant information about events in Rwanda” (p. 109).

Although the last chapter (8) provides a fine conclusion, more should have been said about the post-genocide government of the country. In particular, as Cameron also signals that there are references to illegal resource exploitation being undertaken by Rwanda in the DRC since the genocide, and some other possible cases of violations of British businesses (pp. 116-7). I agree with her, however, that further research is required to have a deeper insight into the circumstances and in general the political economy of any of such violations.

Britain's Hidden Role in the Rwandan Genocide. The Cat's Paw is a fine research piece to point out the limitations and problems of state crime in existent international law presenting the case of the Rwandan genocide in its complexity. Hazel Cameron firmly indicates some of the next possible dimensions of continued research, which hopefully will result in a few more such neatly written publications. ☀

Klemensits Péter

Páncélos háború Észak-Afrikában (1940-1943)

A háborús hadszínterek közül mindig is az észak-afrikai volt a legkülönlegesebb, különösen az európaiak számára. Az ókori titkok, a hatalmas ismeretlen, a kietlen sivatagok, a kutatók és a hadtörténet rajongók figyelmét is felkeltették az évek során, korántsem véletlenül. A második világháború során olyan parancsnokok szereztek maguknak hírnevet ezen a hadszíntéren, akiket előtte kevésbé ismert a közvélemény, mint pl. Erwin Rommel vagy Bernard Montgomery. A harcok, páncélos pedig nem véletlenül lett az afrikai harcok emblemikus harceszköze.

A kötet tudományos igényességgel foglalja össze mindazon összetevőket, melyek végigkísérték brit páncélosok alkalmazását Észak-Afrikában 1940-1943 között, különös tekintettel a brit észak-afrikai hadvezetés hadászati és hadműveleti tervezésére, a főbb hadműveletek bemutatására és a páncélos csapatok alkalmazásához köthető tanulságok összegzésére. A páncélos fegyvernem alkalmazásán túl viszont az egész észak-afrikai hadszíntér legfontosabb – de kevésbé feldolgozott – stratégiai problémái is megjelennek a kötetben, nevezetesen, hogy az olaszok feletti győzelem után miként változott meg a hadászati környezet a britek hátrányára 1941 tavaszán, majd pedig 1942 elején, ez pedig milyen következményekkel járt Észak-Afrikára és a Közel-Keletre nézve, továbbá melyek voltak azok a hadászati döntések, melyek az 1943-as hadműveletek befejezéséhez vezettek.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.